

Eindverslag collaboratief leren in een fieldlab in Amsterdam Oost

Author(s)

Abdallah, Sebastian; Brinkhuijsen, Aafke; Bos, Eltje; Hamersma, Sylvia; Huijghe, Eveline; van Vliet, Pieter

Publication date

2017

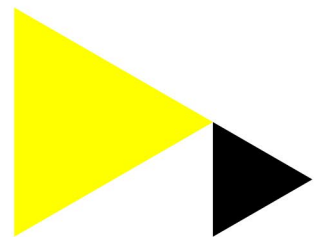
License

CC BY

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Abdallah, S., Brinkhuijsen, A., Bos, E., Hamersma, S., Huijghe, E., & van Vliet, P. (2017). *Eindverslag collaboratief leren in een fieldlab in Amsterdam Oost*. Hogeschool van Amsterdam.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

COLOFON

Auteurs

Sebastian Abdallah
Aafke Brinkhuijsen
Eltje Bos
Sylvia Hamersma
Eveline Huijghe
Pieter van Vliet

© Hogeschool van Amsterdam
September 2017

Niets van deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.
Lectoraat Culturele en Sociale Dynamiek

Amsterdams Kenniscentrum voor Maatschappelijke Innovatie

www.hva.nl/akmi

Inhoud

Voorwoord	5
Inleiding	7
Deel I De perioden	8
Periode 1: Verkenning en de aanvraag Fieldlab Oost - tot augustus 2015	8
Periode 2: Start - van augustus 2015 tot februari 2016	8
Periode 3 - februari 2016 tot zomer 2016	9
Periode 4 - zomer 2016 tot mei 2017	9
Deel II. De cases	11
Onderzoeksbenadering	11
Sinterklaasoptocht	11
Onderzoeksproces	11
Netwerk en betrokkenen	12
Hoe geleerd?	12
Commelinstraat	14
Geschiedenis van het initiatief.....	14
Netwerk en betrokkenen	14
De Gooyer: zorgcentrum, koffiehuis en café	15
Verloop van het onderzoek.....	16
Werkwijze	16
De locatie	16
Geschiedenis	16
Samenwerkingsverbanden/partners	17
Netwerken in het café.....	17
Interactie tussen groepen	19
Wat komen de bezoekers halen?.....	19
Professionele visie / Organisatiecultuur	19
Sfeer	20
Waarom werkt de Gooyer en wat kan verbeteren.....	20

Verbeterpunten	21
Samen leren	23
Rol overheid	24
OBS de Dapper	25
Werkwijze	25
De Dapperschool.....	27
Conclusies	29
Een ouderinitiatief voor de Dapperschool?	29
Zo Blijven Wij Gezond in de Dapperbuurt	30
Verloop onderzoeksproces	30
Inhoud van het programma: doelstellingen, betrokkenen en locaties	31
Geschiedenis van het programma	32
Visie van het programma	32
Sfeer bij de verschillende projecten die vallen onder ZBWG	33
Slaag- en faalfactoren bij het collaboratief leren, de veranderende relatie met de overheid en het opnemen van eigenaarschap door bewoners	34
Beantwoording onderzoeksvraag voor de casus ZBWG	36
Nieuwland	37
Onderzoeksproces	37
Wat is Nieuwland	38
Netwerk en betrokkenen	39
Sfeer en cultuur.....	39
Conclusies	40
Straatfeest.....	41
Groenbakken.....	42
Rol gebiedsmakelaar	42
Gesprek met bewoners.....	42
Adviezen van bewoners aan de gemeente	43
Hoe geleerd?	43
III Samenvattende analyse	45

De gezamenlijke leerprocessen in casussen en onderzoeksproces	45
Leren in en van de casussen	45
Sinterklaasoptocht (najaar 2015)	45
Collaboratief leren	45
De rol van de overheid.....	46
De Dapperschool: OBS de Dapper (2016-2017)	46
Collaboratief leren	46
Rol en relatie overheid.....	47
De Gooyer 2016-2017	47
Waarom werkt de Gooyer?.....	47
Collaboratief leren	48
Rol en relatie overheid.....	48
Nieuwland	48
Gezamenlijk leren	49
Rol en relatie overheid.....	49
Zo Blijven Wij Gezond in de Dapperbuurt (2016-2017)	50
Hoe is er samengewerkt en samen geleerd?	50
Rol van de overheid	51
De Commelinstraat	52
Samen leren: buurtfeest	52
Samen leren: groenbakken	52
Rol en relatie overheid.....	52
Leren tussen werknemers stadsdeel en onderzoekers HVA	53
Leren over het werken met studenten	53
IV Methodische /Theoretische bevindingen en beantwoording onderzoeksvraag:	55
Bevindingen	55
Beantwoording onderzoeksvraag	59
Bijdragen van processen van collaboratief leren	61
Analyseschema cases aan de hand van Dillenbourg.....	61

Literatuur	63
BIJLAGEN	66
Bijlage 1 Onderzoeksaanvraag.....	66
Bijlage 2 Selectie te onderzoeken initiatieven	69
Bijlage 2a Voortgangsrapportage	72
Bijlage 2b Projecten/Output: FLO Gezamenlijk leren 2017	82
Bijlage 3 benadering van Dillenbourg (2009) over collaboratief leren	86
Bijlage 4 Rapportage uitkomsten enquête schoolkeuze in de Dapperbuurt	87
Bijlage 5 Rapport ‘Zo blijven wij gezond’	90

Voorwoord

Van ons onderzoek naar Collaboratief leren in een Fieldlab in Amsterdam Oost in de periode tussen de zomer 2015 en de zomer 2017 hebben wij een rapport gemaakt.

Het onderzoek is een schitterende, niet altijd makkelijke zoektocht geworden met veel veranderingen, verrassingen en toch ook opmerkelijke resultaten. We hebben onderweg veel mensen ontmoet en willen iedereen bedanken die een tijdje of langere tijd met ons opgelopen is:

Allereerst de bewoners en professionals uit Oost die zo vriendelijk waren met ons samen te werken. De mensen uit de Commelinstraat, de bewoners, bezoekers en personeel van de Gooyer, de bewoners van Nieuwland, de buurtorganisaties en ambassadeurs die betrokken waren bij 'Zo blijven wij gezond', personeelsleden en ouders van de Dapperschool, de vrijwilligers en professionals van de Dappercup.

Met veel mensen uit het stadsdeel hebben we contact gehad in het bijzonder bedanken we Jasper Boesveldt, Joost van der Klein, Stephany van Veen en Pieter Klapwijk voor hun positieve bijdragen ook als het even minder goed ging.

Vanuit de Hogeschool hebben willen we Sandra Bos en Daniël Haverkort noemen, zij hebben ons heel goed op weg geholpen. Frank Suurenbroek en Harko van den Hende hebben ons bijgestaan om bij de les te blijven en dat was niet altijd eenvoudig voor hen.

Meer dan twintig HVA studenten hebben meegedaan aan het onderzoek en daaraan bijgedragen, we hebben veel van en met hen geleerd.

De onderzoekers,

Aafke Brinkhuijsen, Pieter van Vliet, Eveline Huijghe, Sylvia Hamersma, Sebastian Abdallah en Eltje Bos

Inleiding

Net na de zomer van 2015 zijn we, na een verkennende periode, gestart met het onderzoek naar collaboratief leren van bewonersinitiatieven in het Fieldlab Oost. Nu twee jaar verder ronden we het project af, een project dat aanvankelijk vier jaar zou duren. Het project heeft zich in die twee jaren in een complexe omgeving ontwikkeld. Kenmerkend voor het proces is dat er ambivalentie bestond tussen enerzijds de opdracht en het verlangen te experimenteren en anderzijds de eis van het afleggen van verantwoording volgens omschreven deliverables. Daarnaast zijn er rondom het project veel zaken veranderd, op het niveau van de algemene governance van het project en bij de diverse partijen die betrokken zijn bij het project. Gedurende de loop van het onderzoek waren gemeente en het stadsdeel in transitie naar het gebiedsgericht werken. Ook de onderzoeksgroep zelf is veranderd, vanwege ziekte van één van de onderzoekers en in verband met het zoeken naar de rol van de komende en gaande studenten. Het onderzoek hebben we in deze periode een aantal keren bijgesteld, als gevolg van de genoemde veranderingen, en vanwege inhoudelijke bevindingen na het eerste jaar. Hieruit bleek dat we een van onze aanvankelijke aannames over collaboratief leren door bewonersinitiatieven moesten bijstellen. Verder is ons inzicht in en kennis over processen van collaboratief leren gaandeweg verdiept. Er moest veel geïmproviseerd worden en dat betekende dat er al werkend gezamenlijk veel te leren viel binnen het kader van het onderzoek. Het hebben van interactie rondom het onderzoek, zowel tussen de onderzoeksgroep vanuit de HvA en de medewerkers van het stadsdeel, als die binnen de HvA tussen de onderzoeksgroep en medewerkers van het speerpunt Urban Management.

In de onderzoekaanvraag (bijlage 1) schreven we: ‘In dit project staat (gezamenlijk) leren en reflecteren centraal. Zoals eerder aangegeven is elke buurt verschillend en is er niet één methode voor verandering. In plaats daarvan wordt er een leeromgeving gecreëerd, die bijdraagt aan het vinden van een *best fit* voor de verduurzaming van de initiatieven van en met bewoners. Het is actieonderzoek, waarin het proces leidend is en de volgende stappen bepaalt. Hofman (2017) noemt dit ‘zandbakmanagement’: *“Deze manier van werken is als werken in de zandbak: samen optrekken, wel een gezamenlijk verhaal zonder dat ieder het verhaal tot in detail kent, gebaseerd op doen en ook weer leren van het doen, werken vanuit de situatie zoals die er uit ziet en met de mensen die meedoen”*. Dit proces is in alle opzichten een ‘zandbakonderzoek’ (Hofman, 2017) geworden, waarbij zelfs de zandbak van vorm veranderde, het zand soms water werd, of grote kiezelstenen.

Deze eindrapportage is als volgt opgezet: om recht te doen aan de vele veranderingen in het proces is een kort procesverslag opgenomen van de vier achtereenvolgende periodes (I), een beschrijving van de uitgevoerde case studies(II), en een samenvattende analyse (III)

Een enkel woord over de financiering. Het bleek gecompliceerd aanvullende financiering voor dit project te vinden. Er zijn een aantal niet succesvolle aanvragen bij ziektekostenverzekeraars gedaan (OHRA en AGIS) vooral gericht op het deelonderzoek naar het project Gezond Gewicht/Zo Blijven Wij Gezond . Het is jammer dat de financiering voor het gehele onderzoeksproject eerder dan voorgenomen is stopgezet, want het onderzoek had een lange aanlooptijd nodig en pas in het laatste jaar konden we na een aantal bijstellingen een aantal casussen onderzoeken die model staan voor de stand van zaken bij de bewoners participatie. Dat neemt niet weg dat de onderzoeksgroep toch wil leveren wat beloofd is in het aangepaste plan van januari 2017.

Deel I De perioden

Periode 1: Verkenning en de aanvraag Fieldlab Oost - tot augustus 2015

In deze eerste periode is gezocht naar een manier om het fieldlabonderzoek voor alle betrokkenen op een integere manier vorm te geven. Te beginnen met het formuleren van de te onderzoeken onderwerpen, inclusief de vraag hoe bewoners daar een rol bij zouden kunnen spelen. Tegelijkertijd kwam een reorganisatie bij de gemeente Amsterdam op gang waardoor het moeilijk was om de ambtenaren van het stadsdeel te vinden die betrokken konden en wilden zijn.

In deze zoekende startfase hebben Daniel Haverkort (Boot) en Sandra Bos (Speerpunt Urban Management) met veel geduld en kennis van het stadsdeel een hele belangrijke rol vervuld. Geholpen door hun kennis van Oud Oost en ondersteuning was het mogelijk om tot een onderzoeksvoorstel te komen. Het plan was om het gezamenlijk leren van bewonersinitiatieven via het vormen van gezamenlijke reflectie te faciliteren en om uitspraken te doen over welke vorm van reflectie in welke situatie behulpzaam zou kunnen zijn. Iets later in het proces maakten we kennis met Jasper Boesveldt, die vanuit het stadsdeel bij het project betrokken raakte.

Het formuleren van de onderzoeksopzet viel niet mee, ook omdat er enerzijds gevraagd werd om duidelijke *deliverables* en er tegelijkertijd de verwachting was dat er flink geëxperimenteerd zou worden. Hierdoor was te voorzien, ook gezien de aanloop van het onderzoek, dat er sprake zou zijn van veel "*muddling through*" (Lindblom, 1979) en van actieonderzoek, waarbinnen reflecteren en bijstellen essentieel is. Al met al een uitdaging waarover John Grin al tijdens een reflectiesessie bij de start van de fieldlabs aangaf dat deze verwachtingen moeilijk te combineren zijn.

Periode 2: Start - van augustus 2015 tot februari 2016

Met input van Sylvia van der Werf, Stephany van Veen, Musthapha El Houari en Jasper Boesveldt is de onderzoeksopzet tot stand gekomen. Nadat deze langs drie interne en een externe commissie was gegaan en na de benodigde wijzigingen, werd het project goedgekeurd.

Na de start van het project is een aantal keren opnieuw gesproken met andere ambtenaren van het stadsdeel, om te komen tot een keuze van te onderzoeken initiatieven. Dat bleek bij nader inzien ingewikkeld (zie bijlage 2 a en b). De toenmalige gebiedsmanager (Sjoukje Alta) en gebiedscoördinator (Pieter Klapwijk) hebben gevraagd om in ieder geval ook een of meerdere acties van het stadsdeel waarbij burgers geactiveerd worden te onderzoeken, zoals 'gezond gewicht' of 'jongeren en veiligheid'. Daarnaast kwam het verzoek om aandacht te besteden aan een of meer iets grotere initiatieven, zoals het Hotel in het Muiderpoortstation, de *upgrade* van de Eerste van Swindenstraat of de verdubbeling van het Oosterpark. Tegelijkertijd zijn vanaf 1 september 2016 minorstudenten in overleg met stadsdeel en HvA (onderzoek en minor) aan de slag gegaan met een drietal concrete initiatieven: het maken van een sociale kaart, het betrekken van bewoners bij de sinterklaasintocht op de Dappermarkt en een onderzoek naar het buurtrestaurant in zorgcentrum De Gooyer. Vanwege de planning van het minoronderwijs, waar de studenten in enkele maanden een onderzoek moeten afronden, moest er snel gehandeld worden. Ook is er gereageerd op de noodkreet van een zeer actieve buurtbewoner

(buurttuin en andere initiatieven), die met haar activiteiten voor de buurt wil stoppen; met haar worden door een onderzoeker diepte-interviews gehouden.

Periode 3 - februari 2016 tot zomer 2016

Omdat het lastig bleek tot de keuze van casussen te komen hebben de onderzoekers na overleg met Jasper Boesveldt, medewerker van het stadsdeel verbonden aan de stuurgroep van het Fieldlab Oost, een voorstel gedaan voor de komende periode voor de keuze van casussen. Op verzoek van het stadsdeel richtten we ons op de Dapperbuurt. Na wat vooronderzoek bleek dat daar weinig bloeiende bewonersinitiatieven waren. De medewerkers van het stadsdeel realiseerden zich dat ook en vroegen ons meer te kijken naar hoe de cohesie, de veerkracht en de bewonersactiviteiten in de buurt versterkt konden worden door middel van gezamenlijk leren. Een en ander betekende wel dat het onderzoeksplan geherformuleerd moest worden. Na een reactie vanuit het stadsdeel is na februari 2016 gestart met een verdieping van het onderzoek: bij de Gooyer (vanaf juli 2016), het nader verbinden van de twee delen van de Commelinstraat, het meedenken bij het verbeteren van de positie van de Dapperschool en een onderzoek naar de acties in de Dapperbuurt van het overheidsprogramma 'Gezond Gewicht/ Zo Blijven Wij Gezond' (gestart vanaf mei 2016).

Al werkend werd duidelijk dat de vraagstelling bij de verschillende casussen enigszins varieerde. Een overeenkomst bij alle casussen was dat het steeds ging om de vraag of en hoe er gezamenlijk geleerd wordt. Bij de Gooyer bestond bijvoorbeeld de vraag wat er goed gaat bij hen, om werkzame factoren te benoemen en na te gaan wat er beter zou kunnen. Hoe dan ook bleek het verstandig om meer te kijken naar wat er binnen een initiatief gebeurt dan ervan uit te gaan dat de cases allemaal op dezelfde wijze benaderd dienden te worden. Ook al omdat de overheid bij elk van deze casussen weer een andere rol blijkt te spelen. We namen ons voor ook daar beter naar te kijken, maar in deze fase was, in de hitte van de reorganisaties, het contact met de ambtenaren van het stadsdeel beperkt. Voor de onderzoekers vanuit de HvA was het niet altijd even duidelijk met wie ze moesten spreken. Wel waren we in die tijd al een paar keer bij een gebiedsbriefing van Oud Oost. Dankzij Jasper Boesveldt blijft het contact wel in stand. We modderden verder. ("*muddling through*").

Voor de onderzoeksgroep waren er op organisatorisch niveau ook grote veranderingen, want Sandra Bos vertrok als contactpersoon bij speerpunt UM (Urban Management), waarna de structuur van het speerpunt veranderde. Duidelijk werd ook dat een van de onderzoekers langdurig ziek was en niet terug zou komen. Onderzoeker en docent Eveline Huijghe kwam de onderzoeksgroep versterken en Sylvia Hamersma, ook docent/onderzoeker, deed een verdiepend onderzoek bij de Gooyer. Het gesprek met de vertegenwoordigers van speerpunt UM werd in deze fase even ingewikkeld. In eerste instantie grepen zij terug op oude versies van het onderzoek en was er weinig begrip voor hoe het onderzoek zich ontwikkeld had. De toonzetting was anders van aard dan voorheen. In de gesprekken werd er teruggегrepen op de *deliverables* van de eerste versie van het onderzoek. De waarschuwing van John Grin werd een werkelijkheid.

Periode 4 - zomer 2016 tot mei 2017

Na de zomer van 2016 braken betere tijden aan, mede door iets meer rust in het ambtelijk apparaat. Met de nieuwe gebiedsmanager, Joost van der Klein, en Stephany van Veen konden we afspraken

opnieuw doornemen en er ontstond er een regulier contact. De onderzoekers gingen vanaf dat moment regelmatig naar de gebiedsbriefing en andersom sloten de medewerkers van het stadsdeel zich aan bij het overleg van de onderzoekers. Joost van der Klein en Stephany van Veen gingen actief op zoek naar wat het versterken van bewonersparticipatie van hen vraagt en ze wezen ons op het beleid van de stad hierover. In 2016 verschijnt het rapport Brenninkmeijer (2016) over de ambtelijke organisatie van Amsterdam. We sprak in december 2016 af om nadrukkelijk aandacht te besteden aan de rol van de overheid. De ambtenaren legden ons ook uit hoe het zit met de gebiedsplannen, de besluiten die daarover genomen worden en de financiering ervan.

In overleg met de stadsdeelambtenaren werd besloten door te gaan met de bovengenoemde casussen en daar de volgende aan toe te voegen: De mogelijkheden van het *Muiderpoorttheater/Jungle Amsterdam*, een initiatief van jonge hippe Amsterdammers, voor de Dapperbuurt; de betekenis van *Nieuwland* voor de Dapperbuurt. Twee studenten van CMV deden uit eigen beweging een eindopdracht bij Nieuwland; een schoolgebouw waar nieuwe, idealistische bewoners zijn komen wonen. Een van de aandachtspunten is hoe de bewoners van Nieuwland een verbinding maken met de buurt en met de medewerkers van het stadsdeel; een vervolgonderzoek na het buurtfeest van *initiatieven en interacties met de overheid door bewoners van de Commelinstraat*, een buurtinitiatief rond een kwestie over een hotel, een bewonersinitiatief rond een groenvoorziening en de rollen van de bewoners en van de overheid in beide gevallen. Bovendien nog de *Dappercup: initiatief van jonge bewoners en een opbouwwerker om een voetbalcup te organiseren*; hoe gaat het werken en wat is de rol van de verschillende actoren? Waarom werkt dit zoals het werkt? Sebastiaan Abdallah, docent bij opleiding CMV van de HvA en onderzoeker naar succeservaringen bij jongeren, zorgt voor de interviews;

In deze periode vond ook een theoretische verdieping plaats over gezamenlijk leren, mede dankzij de bevindingen in het RAAK-project naar het handelingsrepertoire van participatieprofessionals bij bewonersorganisaties. In gesprekken over de bevindingen van beide onderzoeken kwam een verdiepingsslag tot stand. De eerste uitkomsten daarvan zijn te lezen in een artikel (De Kreek & Bos 2017) over gezamenlijk leren. In dat artikel en in dit verslag maken we gebruik van de benadering van Dillenbourg (2009) over collaboratief leren (zie bijlage 3). Dillenbourg onderscheidt voor de beschrijving van processen van (succesvol) gezamenlijk, al werkend leren een aantal fasen: condities voor de beginsituatie, kenmerken van de interacties, mogelijke leerprocessen van individuen en van de groep als geheel. Voor de voortgangsrapportage van 2016 en het bijgestelde onderzoek in de laatste fase zie bijlage (2a en 2b).

Deel II. De cases

Onderzoeksbenadering

Vanaf het begin was het de bedoeling dat het om een actieonderzoek zou gaan; onderzoek met een iteratief karakter. Aanvankelijk was het onderzoek bedoeld om na te gaan hoe bewonersinitiatieven en de daarbij betrokken actoren samenwerkend kunnen leren en om te bekijken welke methoden van reflectie dan behulpzaam zijn. Die ambitie hebben we bij moeten stellen om een aantal redenen: de wens van het stadsdeel om het onderzoek te richten op de Dapperbuurt, waar weinig bewonersinitiatieven bleken te bestaan, en de wens van het stadsdeel om ook te kijken naar initiatieven die door de overheid geïnitieerd zijn. Door deze veranderingen is het accent meer gaan liggen op de versterking van de buurt, vanuit samenwerking tussen bewoners, overheid en andere actoren, dan op onderzoek naar bestaande bewonersinitiatieven. Een derde rede is een bias in de eerst onderzoeksofzet, waarbij we uitgingen van verbetering van bestaande initiatieven door georganiseerde reflectie. Dat is na een interne introspectie veranderd in een nederiger benadering en een incrementele manier van werken waarin het ging om het beschrijven wat we zien, zoals werkzame factoren en gewenste verbeteringen bij (beginnende) samenwerking tussen partijen en bij (bestaande) bewonersinitiatieven om de buurt te versterken.

De casussen zijn in samenspraak met het stadsdeel bepaald en waren heel verschillend van karakter, omvang en mate van fase van ontwikkeling. De aandachtspunten bij elk van de casussen: wordt er gezamenlijk geleerd en zo ja, hoe dan? Wie heeft wat geleerd? Daar waar mogelijk bleek, is geëxperimenteerd met een interventie. Wat is de rol van de overheid bij de casussen. Soms, als dat mogelijk en relevant was, is ook aandacht besteed aan de vraag: welk optreden van de overheid zou de bewonersparticipatie verder kunnen versterken?

Voor deze rapportage zijn de aandachtspunten waarmee de casussen beschreven worden gezamenlijk met het stadsdeel vastgesteld. Daarnaast is om dieper te kunnen beschrijven wat en hoe er geleerd is gebruik gemaakt van de benadering van Dillenburg over collaboratief leren. Ook hebben we gekeken of er sprake is van tweede of derde orde leren, waarbij het bij tweede orde leren gaat om het leren het handelen bij te stellen en bij derde orde leren gaat om het bijstellen van dieper liggende overtuigingen (Boonstra, 2006). De bevindingen over casussen hebben we in het onderzoeksteam besproken er is ook bekeken of er meer generaliserende uitspraken over gedaan kunnen worden.

Sinterklaasoptocht

Jaarlijks organiseren marktondernemers van de Dappermarkt een Sinterklaasintocht over de markt. Hiermee vergroten ze de feestelijke sfeer op de markt in de periode voor Sinterklaas.

Onderzoeksproces

Studenten van de minor Inspirerend Leiderschap zijn tijdens de eerste zes maanden van het fieldlabonderzoek zelf op zoek gegaan naar een casus om collaboratief leren toe te passen en evalueren. Zij stelden zich ten doel om een bijdrage te leveren aan het vergroten van de sociale cohesie in de Dapperbuurt. Met behulp van het kleurenmodel van De Caluwé en Vermaak (2014) analyseerden zij de

situatie en kwamen zij vanuit de door de auteurs geboden methodiek tot een interventie. In het proces hebben zij een aantal stappen gezet: het in kaart brengen van de partijen in de buurt die van invloed zijn op de sociale cohesie, een casus zoeken die raakt aan de samenwerking tussen deze partijen en het vervolgens bedenken, uitvoeren en evalueren van een interventie. Tijdens de beginperiode van het onderzoek waren wij als lectoraat op zoek naar een goede manier van het inzetten van studenten binnen het onderzoek, met daarin aandacht voor de opdracht die zij als kaders vanuit het onderwijs meekrijgen. Daar waar de studenten vanuit de minor de opdracht hadden om een vastgesteld aantal stappen uit te voeren, benadrukten wij het iteratieve karakter van het actieonderzoek en uitten we het belang van de benodigde reflecterende en flexibele houding van de onderzoekers. Na vooronderzoek en veelvuldig overleg tussen de studenten en lectoraatsmedewerkers is er gekozen voor de Sinterklaasoptocht, geïnspireerd op de goed bezochte buurtoptocht rond Sint Maarten. Om tot een interventie te komen spraken de studenten met twee marktbeheerders. In samenspraak met de marktbeheerders stelden zij zich ten doel om scholen en buurtambassadeurs te betrekken en om te evalueren met betrokken actoren.

Als interventie werd door de studenten gekozen voor het instuderen van een dansje met de kinderen van de basisschool. Dit deden de studenten in de klas, tijdens lestijd. Om de ouders te informeren over het tijdstip en de locatie van het uitvoeren van het dansje tijdens de sinterklaasoptocht kregen de kinderen een brief mee. Uiteindelijk zijn er bij de optocht geen kinderen en ouders op komen dagen. In het rapport van de studenten (Van Galen et al, 2015) staat het volgende: “Er waren geen kinderen en vrijwilligers aanwezig om het dansje op de markt uit te voeren en het contact voor evaluatiemomenten met de betrokken partijen verliep moeizaam. Het is niet gelukt om buurtbewoners genoeg te activeren en een samenwerking die zou zorgen voor collaborative learning, is niet goed tot stand gebracht. Dit is te wijten aan een korte tijdsplanning, negatieve externe invloeden zoals slecht weer en de zwartepietendiscussie en een verkeerd beeld van de sociale cohesie op dit moment.”

Netwerk en betrokkenen

Er is door de studenten met name samengewerkt met de marktondernemers van de Dappermarkt (de organisatoren van de Sinterklaasoptocht) en met de Dapperschool. Met de marktondernemers is samengewerkt vanuit de wens van de ondernemers om de sinterklaasoptocht breder gedragen te laten zijn binnen de buurt. Tot op dat moment werd de optocht primair vanuit de marktondernemers georganiseerd. De samenwerking met de Dapperschool was voor de gemeente interessant met het oog op de moeite die zij aangaven te ondervinden met het leggen van contact met de school. De studenten wisten contact te leggen met de school en tot samenwerking met schoolleiding en leerkrachten te komen. Van samenwerking met de ouders van de kinderen was weinig sprake, omdat deze slechts via een aan het kind meegegeven brief werden geïnformeerd. Het contact met de gemeente onderhielden de studenten met Jasper Boesveldt. Dit contact hebben zij met name in het tweede helft van hun half jaar durende onderzoek gehad. Voordien gaven zij aan het lastig te vinden om contact te krijgen met een contactpersoon binnen de gemeente.

Hoe geleerd?

In het analyseren van de situatie en het uitvoeren van de interventie hebben de studenten zich gebaseerd op de indeling in kleuren van De Caluwé en Vermaak (2014), waarbij ze het initiatief rond de sinterklaasintocht beschouwden als rood. Kenmerken van het inzetten van een rode interventie zijn het op de juiste manier prikkelen en motiveren van mensen, de sociale setting aangenaam te maken, het geven van aandacht, respect, vertrouwen en erkenning en het creëren van betrokkenheid. Dankzij de vanuit de in hun minor aangereikte kaders gaven zij een beeld van het eerste initiatief dat in het kader

van het fieldlabonderzoek werd onderzocht. Hierin werd niet zo zeer tijdens maar over het faciliteren van leren geleerd. We kwamen dankzij de ervaringen die de studenten benoemden, onder andere in contact met het met betrekking tot het lastige leggen van contact met de gemeente en de moeite die zij ondervonden in het betrekken van de grote diversiteit aan betrokkenen, tot het inzicht dat de aanvankelijke onderzoeksvraag te groots gesteld was. Ook begrepen we dankzij deze eerste ervaring hoezeer ondersteuning in kijken naar een initiatief noodzakelijk is wanneer studenten een belangrijke spil zijn in het doen van (actie)onderzoek. Terecht benoemden de studenten het belang van het prikkelen en motiveren van mensen en het creëren van een prettige setting, maar hoe hier handen en voeten aan te geven is een opgave waarin zij ondersteuning nodig hebben. Dat we meer inhoudelijke en technische sturing konden gaan bieden werd mogelijk dankzij het bijstellen van de onderzoeksvraag en het opnieuw vaststellen van onderlinge verwachtingen tussen betrokkenen vanuit de gemeente en de onderzoekers vanuit de HvA.

Naar aanleiding van deze casus rezen een aantal vragen. Hoe is de samenwerking verlopen met de Dapperschool? Hoe komt het dat samenwerking met de gemeente niet goed verloopt? Welke rol spelen ouders als succesfactor van deze interventie? Hoe kun je buurtbewoners motiveren tot deelname? Het bleef na dit deelonderzoek onduidelijk wat de Sinterklaasoptocht voor betekenis heeft in de buurt voor betrokkenen anders dan de marktondernemers. Ook is het onduidelijk hoe de verschillende partijen nu met elkaar samenwerken en wat ze nodig zouden hebben om dit te verbeteren.

Het was de vraag waarom de gewenste samenkomst van actoren, namelijk marktondernemers, professionals vanuit de Dapperschool, ouders van schoolkinderen, de gemeente en onderzoekers vanuit de HvA, niet op zo'n manier tot stand kwam dat er daadwerkelijk een leersituatie en daarmee een verbetering in de samenwerking tot stand kon komen. Hiervoor kijken we naar de samenwerking binnen de sinterklaasoptocht vanuit de conceptuele stappen met betrekking tot samenwerkend leren, zoals beschreven door Dillenbourg (1999). Aan de condities in de beginsituatie is niet genoeg voldaan. De min of meer gemeenschappelijke missie onder de belanghebbenden is niet in gezamenlijk verband geformuleerd. De missie van de onderzoeksgroep om sociale cohesie te bevorderen is te abstract en matcht niet met de missie van de marktondernemers. Met name het belang van de marktondernemers, namelijk het trekken van meer mensen uit de buurt, is als uitgangspunt genomen. Dit belang wordt niet duidelijk geformuleerd in het onderzoeksrapport van de studenten. Door slechts het belang van de marktondernemers centraal te stellen wordt er niet voldoende recht gedaan aan het inventariseren van het al dan niet werkbare verschil in kennis- en verwachtingsniveau tussen deelnemers.

De uitdaging was daarentegen wel actueel, namelijk voor de marktondernemers. Als we kijken naar de kenmerken van interacties had er meer winst geboekt kunnen worden door middel van het fysiek aanwezig zijn in dezelfde ruimte. Door dit te stimuleren had er meer aandacht kunnen zijn voor de eerdergenoemde condities in de beginsituatie. Door aanwezig te zijn had er gewerkt kunnen worden aan gelijkwaardigheid en de openheid voor alle betrokkenen om eigen inbreng te hebben in de discussie. In hoeverre er sprake was van misverstanden is niet duidelijk, waardoor deze ook niet bijgesteld konden worden. De oplossingsrichting is eenzijdig bepaald in overleg met de marktondernemers. Ruimte om deze te bekritisieren was er niet. Van een gezamenlijk leerproces is geen sprake geweest. Dit was overigens ook niet het belang van de groep studenten, die de opdracht hadden om een analyse van een situatie te maken en daar een verandering van diezelfde situatie aan te jagen. Het leerproces heeft met name plaatsgevonden op het niveau van onderzoeksmethode en -richting. Er heeft zich een gezamenlijk leerproces voltrokken in de samenwerking tussen gemeente en onderzoekers van de HvA.

Commelinstraat

De Commelinstraat is een straat die haaks ligt op de Dapperstraat en die wordt onderbroken door de Dappermarkt. De ene helft van de straat, gelegen tussen de Dapperstraat en de Linnaeusstraat, kenmerkt zich door aan het eind van de 19e eeuw gebouwde statige huizen en volwassen, grote bomen. De andere helft van de straat, tussen de Dapperstraat en de Pontanusstraat, bestaat uit woningen die in de jaren '80 gebouwd zijn in het kader van stadsvernieuwing. Er is amper groen te vinden. Daar waar de straat aan de kant van de Linnaeusstraat vriendelijk oogt, heeft de straat aan de kant van de Pontanusstraat een wat rommeliger karakter. De mate waarin bewoners aan de Linnaeuskant tot buurtinitiatieven komen verschilt sterk van de Pontanskant, zo constateerde de gebiedsmakelaar.

Geschiedenis van het initiatief

De actieve betrokkenheid van buurtbewoners in de Dapperbuurt kent een lange en stevige geschiedenis. Al in de tachtiger jaren van de 19e eeuw protesteerden bewoners van de Commelinstraat met succes tegen plannen voor de komst van luchtspoor door de straat. Actiegroep “De Sterke Arm” heeft letterlijk haar stempel op de buurt gedrukt door in de jaren '80, de tijd van de cityplanning, (deels) de sloop van de laatnegentiende-eeuws wijk en herbouw volgens het principe dat is toegepast in de Roomtuintjes te voorkomen. Nog altijd wordt, zowel door oude als door nieuwe bewoners van de Dapperbuurt, gesproken over de vurige actie van deze groep zeer actieve bewoners. Een deel van de mensen van De Sterke Arm woont nog altijd in de buurt en is sinds jaar en dag betrokken bij buurtinitiatieven. Een groepje uit de Commelinstraat aan de kant van de Linnaeusstraat wordt “De Dames” genoemd door andere buurtbewoners. Zij hebben tot op heden een actieve rol vervuld en zijn mede betrokken geweest bij het straatfeest en zijn het brein achter de plantjesdag.

Netwerk en betrokkenen

Bij het organiseren van het straatfeest waren de studenten betrokken bij het voorbereidingsproces. Een van de nieuwere bewoners van de straat, tevens ondernemer van beroep, had een voortrekkersrol. In de aanloopfase van het project, waarin er via een brainstormavond gezocht werd naar bewoners die wilden meedenken en -doen, was een groepje studenten van de minor Inspirerend Leiderschap betrokken. Of er in de voorbereidingen mensen vanuit de gemeente betrokken waren wordt niet

duidelijk uit de rapportage van de studenten. De gebiedsmakelaar was wel aanwezig tijdens het straatfeest, met het project rond de groenbakken als uitkomst daarvan. Bij het groenbakkenproject waren twee straatbewoners, de gebiedsmakelaar, iemand van de gemeente die zich richt op de inrichting van de openbare ruimte en een uitvoerende aannemer betrokken.

De Gooyer: zorgcentrum, koffiehuis en café

De Gooyer is een woonzorgcentrum van Cordaan, voor ouderen, mensen met een licht verstandelijke beperking en tienermoeders die ondersteuning nodig hebben. De Gooyer heeft 53 éénkamerappartementen voor oudere mensen met een zorgindicatie en 32 appartementen voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Op de begane grond in de Gooyer is dagelijks een levendig koffiehuis en café open, met een groot aantal vaste bezoekers van buiten en bewoners van de Gooyer. Het woonzorgcentrum ligt direct aan de Dappermarkt, mensen lopen de benedenverdieping makkelijk binnen voor een kopje koffie, thee of een praatje. Het is een ruimte waar bewoners van de Gooyer en de buurt elkaar treffen. Iets dat op andere plekken moeilijk lukt. Het onderzoek in de Gooyer maakt deel uit van het grotere onderzoek naar collaboratief leren, al werkend leren tussen bewoners, professionals en overheid in de Dapperbuurt in Amsterdam Oost.

Verloop van het onderzoek

In het najaar 2015 hebben studenten van de minor Management van Cultuurverandering (studiejaar 15/16)) in het kader van dit fieldlab onderzoek gedaan naar de rol van het buurtrestaurant van Dynamo op de dinsdagavond in het gebouw van de Gooyer voor de verbinding tussen bewoners van de Gooyer en buurtbewoners. De studenten concludeerden dat de bezoekers van dit restaurant niet uit de buurt kwamen en dat er nauwelijks bewoners van de Gooyer waren. Een student Culturele Maatschappelijke Vorming die daar vervolgens in het kader van een eindopdracht naar keek, kwam er achter dat er wel degelijk buurtbewoners kwamen in het buurtrestaurant. Dit was reden voor het onderzoeksteam om contact op te nemen met de Gooyer en diepgaander te kijken wat er bij de Gooyer gebeurt aan (de organisatie van) contacten met buurtbewoners.

In overleg met het management van de Gooyer is vervolgens een onderzoeksplan gemaakt. Doel was om met het management, de bezoekers en de bewoners van de Gooyer op zoek te gaan naar de redenen waarom het bij Gooyer lukt om bezoekers van buiten te trekken. We wilden ook weten hoe de relatie van de bezoekers is met de kwetsbare bewoners in het zorgcentrum. Ten slotte was de vraag wat er volgens de betrokkenen eventueel nog beter zou kunnen en hoe dat gerealiseerd zou kunnen worden. Als onderzoekers waren we ook geïnteresseerd in de vragen wat de rol van de overheid bij de Gooyer is en of er door betrokken partijen gezamenlijk geleerd wordt/is, en als dat zo is hoe dat gegaan is /gaat? Deze fase van het onderzoek heeft zich afgespeeld tussen november 2016 en mei 2017. Onderzoekers, bewoners en bezoekers van de Gooyer, de vrijwilligers en medewerkers van de Gooyer en HvA-studenten hebben deelgenomen aan dit proces.

Werkwijze

De methode van werken was incrementeel. We zijn begonnen en vandaaruit verder gaan bouwen. We hebben het onderzoek aangepakt als actieonderzoek: data verzamelen, data analyseren, toetsen bij betrokkenen (focusgesprek). Op basis daarvan nieuwe vragen formuleren en beantwoorden in een gezamenlijke (creatieve) sessie.

Concreet was het verloop van dit proces als volgt: studenten (van de minor Management van cultuurverandering 16/17) en onderzoekers observeerden en interviewden bezoekers, bewoners, vrijwilligers, personeel en management van de Gooyer op een zestal middagen. De studenten hebben in het kader van de minoropdracht in januari 2017 een presentatie verzorgd, die verweven is met een focusgesprek met bezoekers, vrijwilligers, personeel, management en medewerkers van het stadsdeel. De uitkomsten daarvan zijn met de bevindingen onderzoekers het uitgangspunt geweest voor een verdere analyse in MAXQDA. De uitkomsten daarvan zijn besproken met de betrokkenen, dat heeft geleid tot de opzet van een workshop over een gezamenlijke vraag. Tussen focusgesprek en workshop zijn door onderzoekers opnieuw koffieochtenden bezocht en aanvullende interviews gehouden. Voor de workshop is een creatieve werkvorm gekozen. Aan de workshop in juli 2017 hebben bewoners, bezoekers, vrijwilligers en personeel deelgenomen.

De locatie

Aan de bar op een rij 'Arbeiders Amsterdammers'. Aan de grote tafel Nederlandse Surinaamse mannen en vrouwen spelletjes spelen. Turkse /Marokkaanse mannen en vrouwen in het halletje.

Geschiedenis

Op basis van de diepte interviews met coördinator facilitair (M) en verzorgende (L) en de gesprekken met manager(B) en coördinator(O) komen we het volgende te weten over de Gooyer:

In de 70 er jaren wilde de gemeente bij de renovatie van de Dapperbuurt ook zorgen voor kleinschalige voorzieningen voor ouderen zodat zij verbinding met de buurt konden houden. De Gooyer is in 1981 gebouwd. In dezelfde periode werd de soos voor ouderen in de Wijtenbachstraat gesloten. Een deel van de bezoekers van die soos kwam vervolgens naar de gemeenschappelijke ruimte van de Gooyer, waarin een bar stond, om elkaar te ontmoeten.

In de Jaren '80 en '90 zijn in de Gooyer veel activiteiten georganiseerd in samenwerking met de buurt en de markt: muziekavonden met Nederlandse of Surinaamse muziek, playbackshows, bingo, van alles. Achter de bar stonden vrijwilligers.

Een aantal geïnterviewde café bezoekers herinneren zich deze periode nog. Dat betekent dat zij dus al jaren in de Gooyer komen. Zij vertellen ook dat in diezelfde periode buurtbewoners vaak al kort na hun 65e in het bejaardentehuis kwamen wonen. Deze bewoners waren vaak goed ter been, scherp van geest, fitter en actiever dan de huidige bewoners. Inmiddels wordt het huis bewoond door ouderen die dementeren en/of om andere redenen veel zorg nodig hebben. De bar werd gerund vrijwilligers.

Samenwerkingsverbanden/partners

Uit de gesprekken met de respondenten komt een gelaagd beeld van de relatie met de Dappermarkt tevoorschijn. Bezoekers en marktkooplui komen er, soms alleen om de wc te gebruiken. Een aantal winkeliers zoals de eigenaar van Stacey 's mode zijn nauw betrokken. Hij is lid van het bestuur van ondernemers aan de markt en zijn ouders woonden in de Gooyer. De betrokken winkeliers van de Dappermarkt verzorgen prijzen voor de Bingo, of een zanger voor gelegenheden. Als het Hazeskoor komt, haken de marktlui ook aan.

Last heeft de Gooyer van een café verderop de Dappermarkt, waar gedeald wordt. Een respondent geeft aan dat het personeel van de Gooyer er alert op is dat de bewoners met een verstandelijke beperking daar niet in worden betrokken; deze cliënten worden wel benaderd door de dealers.

Dynamo, een organisatie voor opbouwwerk, verzorgt eens in de week een buurtrestaurant met vrijwilligers in de Gooyer. Dynamo en de Gooyer zorgen ook voor activiteiten in de Gooyer voor bewoners uit de buurt en bewoners van de Gooyer: creatief atelier, geheugenspel, spelletjesinloop, Zumba gold (zittende Zumba lessen), gymnastiek, valpreventie, handwerken, filmkijken.

Netwerken in het café

Hoe komt men er terecht?

Q is een goed verzorgde dame die in de ouderenzorg heeft gewerkt en tot voor kort in de buurt heeft gewoond. Zij woont nu in de Amstelhof, en komt een paar vaste dagen per week naar de Gooyer, voor de gezelligheid. Vaak komt ze met K, haar vriendin, die vlakbij de Gooyer woont. K kwam naar de Gooyer om haar buurvrouw op te zoeken toen die vanwege gezondheidsproblemen in de Gooyer is gaan wonen. De buurvrouw is inmiddels overleden. Tijdens die bezoeken heeft ze Q ontmoet. Voor ze naar de Gooyer gaan lopen ze vaak samen even over de markt.

P woont in de buurt en is één van de (geregistreeerde) vrijwilligers, dat betekent dat zij ook boven naar het verzorgingstehuis mag en mensen mee mag nemen om te wandelen. Zij heeft zelf een zwakke gezondheid, maar helpt graag anderen en komt een paar dagen per week.

De broers (F) en (G) vertellen beiden dat de groep de bezoekers van Surinaamse en Curaçaose afkomst van de Parabar en de Watapana (oorspronkelijk café voor Antilliaanse studenten) naar het café van de Gooyer is verhuisd. (F) heeft in het begin van de tachtiger jaren de Parabar aan de Martelaarsgracht van zijn broer over genomen. Verschillende bezoekers vertellen dat de vrouw van F in de Gooyer woont. Bij navraag zegt F dat het niet zo is.

G was vroeger monteur bij Smits Diemen. Volgens hem is het mogelijk om buurtbewoners te mixen met bewoners van de Gooyer, zolang je goed kunt omgaan met verstandelijk beperkten. Hij vertelt dat een man met een verstandelijke beperking hem: 'Aap' noemde. Hij heeft hem zijn rug toegedraaid en hem genegeerd. Ook kunnen mensen met een verstandelijke beperking agressief worden. Het is dan belangrijk om rustig te spreken en hen te kalmeren, vindt G.

Mevrouw R ontmoet een onderzoekster op de koffieochtend. Zij woont in een aanleunwoning bij de Gooyer en zit in de vrijwilligerscommissie. Ze is actief en organiseert de bingo, woont zelfstandig en is betrokken. Ze komt voor de gezelligheid en om iets voor de mensen te doen.

Medewerkers L en O stemmen onderling af. Ze zorgen voor een goede samenwerking tussen verzorgenden en facilitair medewerkers. 'Eén grote familie' zeggen ze over de Gooyer. L is ooit begonnen als vrijwilliger, ze organiseert allerlei sociale en culturele activiteiten in de Gooyer. Later is ze een opleidingen voor verzorgenden gaan doen. Zij komt, net als O nog uit de tijd van de buurtsoos. P is een vrijwilligster achter de bar, zij wil iets voor de mensen betekenen.

I is als medewerker van de linnenkamer begonnen, heeft als barmedewerker gewerkt en is nu coördinator van facilitaire zaken en het wijkcentrum. Een bewoonster: 'Iedereen in de Dapperbuurt kent haar. 'Ze is een van ons'. O heeft volgens haar veel levenservaring, heeft veel meegemaakt, '... ook tragische dingen'.

T is een bewoner van de ouderenafdeling van de Gooyer. Ze is er voor de gezelligheid en draait sigaretten in een doosje voor medebewoners die dat niet meer kunnen.

De bezoekers van het café zijn overwegend oudere mensen, tussen de 55 en de 90 jaar. De jongere gezichten zijn meestal van verzorgenden of van vrijwilligers achter de bar.

Alle bezoekers waarmee gesproken is, komen in een min of meer vast ritme. Soms een maal per week en een aantal iedere dag. Er zijn een aantal bezoekers die de hele dag blijven en dat geldt ook voor een enkele bewoner. Ook zijn er mensen die de ene keer komen als vrijwilliger en op een ander moment als bezoeker.

De bewoners van het zorgcentrum worden door de verzorgenden gebracht, een enkeling komt zelf (uit de aanleunwoning), of worden door bezoekers van buiten (familie, vrienden, vrijwilliger) meegenomen naar beneden. Enkele bezoeker wordt door een (geregistreeerde) vrijwilliger gehaald uit het woonzorgcentrum. Opvallend is ook dat er op de koffieochtenden meer bewoners van het woonzorgcentrum aanwezig zijn dan in het café 's middags.

Interactie tussen groepen

In het café zitten de mensen in groepjes en een enkeling zit alleen aan een tafeltje. Het blijken min of meer 'vaste' groepjes te zijn. De groep mensen met Surinaams-Caraïbische Nederlanders zit vaak bij elkaar aan een grote tafel spelletjes te doen en te praten. Aan die tafel zit ook een bewoner van het woonzorgcentrum. Een vast groepje mannen speelt een potje biljart. Aan de bar zitten kleinere groepjes vriendinnen en mannen en vrouwen in wisselende samenstelling. In het halletje bij de ingang zitten Marokkaanse ouderen met elkaar te praten op een bankje of een spelletje rummikub te doen. Aan tafeltjes zitten bezoekers, mensen die elkaar kennen en soms met een bewoner van het woonzorgcentrum. Af en toe loopt er een verzorgende door het café heen. Een enkele bewoner loopt of rijdt in een rolstoel rond.

De meeste mensen, ook de vrijwilligers, zijn ouderen. De mensen hebben verschillende culturele achtergronden en volgens de coördinator zijn 'de geboren en getogen arbeider Amsterdammers' in de meerderheid. De verschillende culturele groepen mengen niet of nauwelijks met elkaar. Er is wel contact, maar men gaat niet samen zitten of samen iets doen. Uitzondering is een groepje mannen, die samen biljarten. Er is wel bridging, maar bijna geen bonding kapitaal aanwezig (Putnam, 1995) .

Wat komen de bezoekers halen?

De bezoekers komen voor de contacten en voor de gezelligheid. Ze komen om bekenden te zien of om onder de mensen te zijn. Een bezoeker/vrijwilliger zegt het zo : ' Ik ben ook maar alleen'.

De mensen doen samen een spelletje of drinken samen iets. Een respondent vindt het prettig dat je er rustig mag zitten en niet wordt weggekeken. Een ander geeft aan het fijn te vinden dat hij gewoon zichzelf mag zijn.

Een bewoner van een aanleunwoning vertelt: 'Als oudere buurtbewoners een bakkie komen doen, kennen zij de Nederlandse bewoners van vroeger. Ze spreken dezelfde taal. Ze maken makkelijk contact. Er is een mentaliteit van zorgen voor elkaar'.

Een andere bezoeker: 'Er komen vaak dezelfde mensen Er hangt een gezellige, ontspannen sfeer. Er is nooit ruzie. Gemoedelijk, rustig en gezellig' En weer een ander 'Nou ik ken hier gewoon iedereen dat is fijn. Ik kan lekker een paar uur zitten met een biertje.' Een derde bezoeker: 'De mensen doen erg hun best om het gezellig te maken. Leuke muziek wordt er gespeeld. Er hangt een blijde sfeer.'

Veel genoemd worden dus: de goede sfeer, het ontmoeten van bekenden, het lezen van de krant bij een kopje koffie, een drankje met bekenden. Veel lof is er voor het personeel. Sommigen eten er 's middags een broodje; en dat het is er betaalbaar is, ook de drank, wordt gewaardeerd.

Mensen komen ook voor de activiteiten, de zangavonden, het Hazeskoor. Op het koor komen veel buurtbewoners op af; ook de marktlui. Van verschillende geïnterviewden horen we dat er in de Gooyer ook wel eens onenigheid is. Zij vinden dat het barpersoneel wel strenger zou mogen optreden als mensen lastig zijn of te veel drinken. Ook ontstaat er wel eens een liefdesrelatie en zijn er intriges. Een aantal respondenten vertelt daar graag over.

Professionele visie / Organisatiecultuur

Iedereen mag bij de Gooyer binnenkomen, toch is het zo dat medewerkers van de Gooyer de meeste bezoekers kennen. L vertelt: ' Als een bezoeker eenmaal binnenkomt voor een kopje koffie, prima. Komt een bezoeker vaker en zit hij alleen aan tafel, dan ga je eens een gesprekje voeren.' Een aantal medewerkers en een aantal bezoekers zijn erg betrokken: 'Ik houd van de Gooyer' zegt een respondent.

Medewerkers en vrijwilligers geven aan dat ze vinden dat ze ook een signaleringsfunctie hebben, er zijn voor de mensen en voor de buurt, 'bijvoorbeeld voor zwervers of daklozen'. Deze respondenten zijn niet opgeleid als sociale professionals of opbouwwerkers maar handelen wel zo. Meerdere respondenten geven aan het belangrijk te vinden om belangstelling te hebben voor wie er binnen komen, en stelt zich steeds de vraag wat zij voor hen kan betekenen.

Medewerkers L en O dragen de Gooyer al meer dan 25 jaar, vindt een respondent. Onderling stemmen ze af en verbinden zo de verzorgenden en de vrijwilligers van het café. Het familiegevoel, de warmte tussen bezoekers, bewoners, vrijwilligers en verzorgenden worden door meerdere respondenten genoemd.

Belangrijk is ook de houding van het verzorgende personeel en het locatiemanagement van Cordaan: zij zijn openhartig laagdrempelig, laten ruimte om te laten gebeuren wat er gebeurt en zijn niet bemoeizuchtig.

Sfeer

Onder de vraag wat de mensen bij de Gooyer komen halen wordt de gezelligheid genoemd, de prettige rustige sfeer, 'het is er lekker warm', zichzelf kunnen zijn, en de aanspraak die mensen hebben. Een respondent: 'Nou ik ken hier gewoon iedereen dat is fijn. Ik kan lekker een paar uur zitten met een biertje.'

De sfeer bij de Gooyer is tolerant; het zorgcentrum heeft twee maal de Roze loper gewonnen, een onderscheiding voor roze zorg voor licht verstandelijk beperkten en voor ouderen. Dit zegt iets over de wens en de praktijk van het personeel van de Gooyer om een veilige omgeving te willen en kunnen creëren voor een diverse groep bewoners en bezoekers. Diezelfde houding hebben management en personeel ten opzichte van het café. Ze tonen betrokkenheid bij het café en hebben vertrouwen in de coördinator, de barmedewerkers en de vrijwilligers, met een positieve en waarderende houding. Een manager: 'Het is een bijzondere locatie en er gaat veel goed'. Ze interveniëren weinig; de organisatie van het café is zelfsturend.

Een van de managers herkent de sfeer en taal in het café: 'Ik kan hier [in het café] rondlopen en de taal van mijn oma terug horen: "attenooie" bijvoorbeeld.' Tegelijkertijd liggen haar prioriteit en focus bij het welbevinden van de bewoners van het woonzorgcentrum. In het focusgesprek is zij een van de deelnemers die vindt dat de verhouding tussen bewoners en bezoekers van het café beter in balans zou moeten zijn. Ze ziet ook, net als de onderzoekers dat bij de koffieochtenden de verzorgenden veel nadrukkelijker aanwezig zijn dan in de middag. De koffieochtenden vindt zij rustiger, prettiger voor de bewoners van het woonzorgcentrum.

Waarom werkt de Gooyer en wat kan verbeteren

Een van de vragen in het focusgesprek was: wat maakt dat de Gooyer werkt en wat kan er eventueel beter?

De benedenruimte van de Gooyer, voor iedereen toegankelijk, is voor de bezoekers van buiten van de middagen een hele fijne ontmoetingsplek. Een plek, een café, misschien nog steeds een soos, waar je welkom bent en jezelf kunt zijn. Voor een aantal bewoners geldt dat ook. De koffieochtenden in de Gooyer worden beter bezocht door bewoners van het woonzorgcentrum dan

het café 's middags. Op de koffieochtenden komen ook mensen van buiten, maar minder dan 's middags in het café.

Er gaat veel goed, de sfeer is prettig en veilig, de mensen mogen zijn wie ze zijn, de vrijwilligers en de betaalde krachten van de Gooyer hebben een manier van omgaan met de bezoekers die dat mogelijk maakt. Een aantal vrijwilligers zijn net als de bezoekers al lang verbonden met de Gooyer. Sommigen hebben het over één grote familie.

Er is veel lof voor de rol en het optreden van O, de vrijwilligster S en verzorgster P. Een bewoner/bezoeker: 'O en S zijn hele vlotte mensen. Ze vangen de mensen op. P is ook heel vlot. Ze zijn voorbereid op hun taak en doen dit uitstekend. Ze zijn erg vriendelijk en echt Amsterdams. Ze kunnen goed met (Surinaamse) mensen omgaan[...] en ook [met] Marokkaanse en Antilliaanse mensen.'

Het management en het personeel van het zorgcentrum hebben al lang gewerkt aan een open, tolerante en veilige sfeer in het woonzorgcentrum, dat twee keer een prijs heeft gekregen voor hun 'roze zorg'. Die open houding en het vertrouwen dat daarbij past is er ook ten aanzien van de vrijwilligers en betaalde krachten die zorgen voor de ontmoetingsplek. Een verzorgende is ooit begonnen als vrijwilliger van de bar en is daardoor een vanzelfsprekende *linking pin* tussen het woonzorgcentrum en de ontmoetingsplek. Die rol heeft de coördinator facilitaire zaken ook. Toch is er een gedeelde waarneming dat zeker 's middags de bezoekers meer zouden kunnen betekenen voor de bewoners. Daarnaast is er een vraag naar meer activiteiten. Een belangrijk antwoord op de vraag of de ontmoetingsruimte van de Gooyer werkt, is wat er van de functie van die ruimte wordt verwacht. En dat blijkt uiteen te lopen: een plek voor de verbinding van buurt bewoners en bewoners van de Gooyer, de verbinding tussen bewoners en bezoekers, een soos voor ouderen met een leestafel en een bibliotheek. Voor iedereen en zeker voor de bewoners met een beperking is het nodig dat de omgeving en open en veilig blijft.

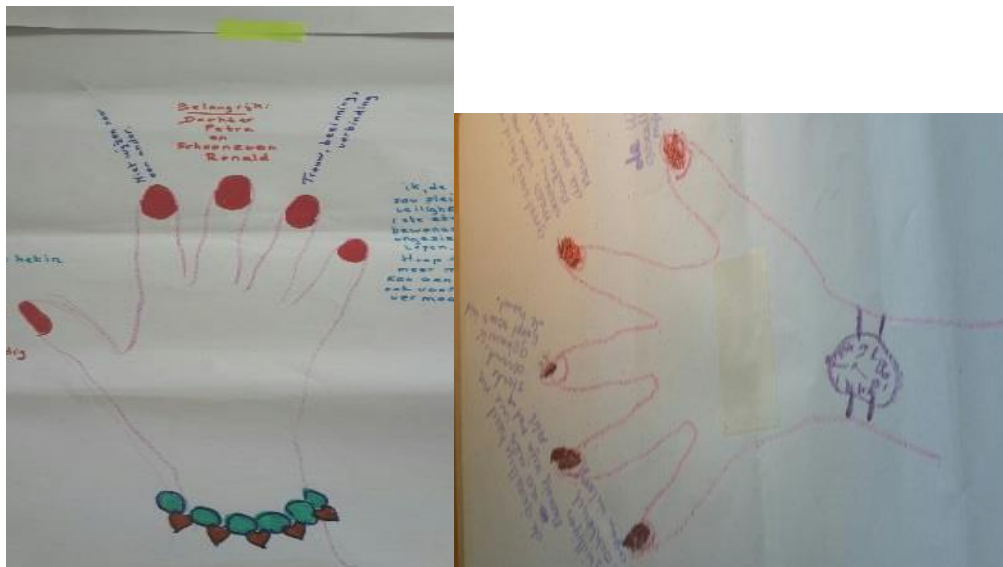
Verbeterpunten

In de interviews en het focusgesprek komen een aantal zaken naar voren die volgens de respondenten verbetering behoeven. Iemand noemt het alcoholgebruik, dat zou beter gemonitord moeten worden. De barmedewerkers zouden vaker 'nee' moeten verkopen. Een ander vindt dat de muziek zachter kan en weer een ander zou ook graag andere muziek zien, naast het Nederlandse lied. Weer andere respondenten vinden dat de ruimte meer het karakter zou moeten krijgen van een koffiehuis, met een bibliotheek(je) en een leestafel. Ook zouden er wel meer activiteiten georganiseerd kunnen worden vinden sommigen, dansen met het danspaleis (www.hetdanspaleis.com) voor bewoners en bezoekers op muziek van vroeger, wordt expliciet genoemd.

Over de vraag of de verschillende groepen zich meer met elkaar moeten vermengen lopen de denkbeelden uiteen in het focusgesprek. Er is tussen sommige mensen van verschillende groepen wel contact. Sommigen mensen vinden dat nodig, anderen vinden dat het zo ook naast elkaar mag bestaan. Een observatie die iedereen deelt is dat er op de koffieochtenden meer bewoners van het woonzorgcentrum zijn. En dat we beter moeten weten waarom er minder bewoners naar het café komen. In het focusgesprek worden de aanwezigen het erover eens dat het een goed idee is om weer iets meer activiteiten te (laten) organiseren. Teveel structuur wordt ook niet goed gevonden. Op dit moment is de belangrijkste vraag is hoe bezoekers gestimuleerd kunnen worden om meer te betekenen voor de bewoners van de Gooyer. Afsproken wordt om in een werksessie met de betrokkenen te plannen om te verkennen hoe dat zou kunnen en wat de bezoekers dan zouden kunnen doen.

Het focusgesprek en de interviews laten zien dat de verschillen in beelden wat de Gooyer niet expliciet gemaakt zijn, het gaat zoals het gaat. De Gooyer is nu én gemeenschapsruimte én soos én café. De gezamenlijk gevoelde noodzaak om meer te betekenen voor buurtbewoners, laat zien dat de functie van contactpunt tussen bewoners en bezoekers bij velen leeft. Dat geldt ook voor de roep om meer activiteiten, al moeten er volgens anderen niet te veel structuur komen: bezoekers én bewoners zouden volgens sommige respondenten geactiveerd moeten worden om daarvoor te zorgen. In het café wel eens iets mis, meestal omdat bezoekers te veel alcohol drinken. De vraag is wie er dan moet optreden. Nu zijn dat de vrijwilligers achter de bar. Zij zijn daar volgens sommigen te aarzelend in. Het is ook de vraag of die verantwoordelijkheid daar zou moeten liggen. Eigenlijk zijn daar geen duidelijke afspraken over, ook dat past in het collectivistische karakter van een familiecultuur Hofstede 1984, Quinn a.o. 1999. In het focusgesprek en de workshop (zie onder **Samen leren**) komt naar voren als gezamenlijke opvatting dat de café functie te dominant is geworden en de kwetsbare bewoners zich minder thuis voelen dan voorheen.

Het 'familie gevoel' heeft voor en nadelen; families kennen krachtige in- en uitsluitingsmechanismen; een familie is een gesloten netwerk. De Gooyer is niet echt gesloten, mensen mogen binnen komen, maar veel mensen kennen elkaar al heel lang. Bovendien kennen veel van hen een (voormalige) bewoner van het woonzorgcentrum. De bezoekers zijn ook overwegend op leeftijd. Het is de vraag of dit nadelen zijn. Voor de vaak kwetsbare bewoners van het woonzorgcentrum is het een voorwaarde om zich prettiger te voelen dat ze de meeste gezichten van de bezoekers kennen. Ook voor veel bezoekers geldt dat ze het prettig vinden dat ze de andere bezoekers kennen

Samen leren

In de Gooyer bestaat tussen de vrijwilligers (bar), de coördinator facilitaire zaken en de het personeel van de afdelingen en de bezoekers en de bewoners een stilzwijgende overeenkomst en over hoe het in koffiehuis/ café verloopt. Er is geen georganiseerd overleg tussen de betrokken partijen.

Medewerkers van de Gooyer, en vrijwilligers achter de bar hebben geregeld overleg. Door het tolerante klimaat dat de medewerkers en de vrijwilligers als het ware in zich dragen. Uit de interviews en gesprekken blijkt dat de professionals en de vrijwilligers nadenken hoe ze veilige fijne omgeving kunnen creëren en daarnaar handelen. Tegelijkertijd is dat ook niet een sfeer waarin mensen op gezette tijden even samen gaan zitten en zich afvragen hoe het gaat: want 'we zijn net een familie' en het loopt toch goed. Als we kijken naar wat er nodig is om gezamenlijk te leren (Engestrom 2015) dan is er zeker sprake van een min of meer gemeenschappelijke missie onder de belanghebbenden. Een actuele (benoemde) uitdaging bij een van de partijen is er (Idem) niet.

In een vanuit het fieldlab georganiseerd focusgesprek (zie boven) over wat er goed gaat en wat er beter kan blijkt dat er wel een aantal uitdagingen zijn.

Zo zijn er uiteenlopende opvattingen over de muziek, het alcohol gebruik, de mate waarin er activiteiten georganiseerd worden en wie dat dan moet doen. En gedeelde opvatting dat de bezoekers van het café/koffiehuis/ontmoetingsruimte meer zouden kunnen betekenen voor bewoners van de Gooyer.

Tijdens het focusgesprek is de interactie zodanig dat er gezamenlijk stappen gezet kunnen worden om te komen tot het formuleren van wat goed gaat en wat de uitdagingen zijn: er sprake van fysieke aanwezigheid, alle deelnemers doen mee op basis van gelijkwaardigheid, de gesprekswijze kan ter discussie worden gesteld. Er is ook ruimte voor misverstanden en het bijstellen daarvan (Dillenbourg, 1999). Bovendien is het focusgesprek een vorm waarin verschillende stemmen goed boven kunnen komen. Een aangepaste vorm in rondes zou hierbij nog beter zijn. Op collectief niveau is een leerproces gestart over het ontwikkelen van een gemeenschappelijk begrip over de uitdaging. Er werd ook een begin gemaakt met het vinden van een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging. Verder is het teamgevoel tussen vrijwilligers en staf bekrachtigd door gezamenlijke reflectie. In ieder geval is hier op basis van ervaring en double loop geleerd (Argyris & Schön, 1974).

Op 12 juli heeft een workshop plaatsgevonden met bewoners, bezoekers, vrijwilligers en personeel. Onderwerp was hoe kunnen we de Gooyer aantrekkelijker maken/aantrekkelijk houden voor bewoners en bezoekers. In overleg met personeel van de Gooyer een werkvorm gekozen waarbij alle deelnemers hun hand tekenen, en die zoals hun eigen hand verfraaien, met ringen, nagellak, etc.: elk van de vingers staat voor een aandachtspunt. Alle deelnemers schrijven op wat ze van het desbetreffende aandachtspunt vinden en daarna wordt het gesprek gevoerd. De methodiek helpt opnieuw een gemeenschappelijke opvatting over verbeterpunten te formuleren en mogelijke oplossingen te vinden. Door het speelse en serieuze karakter wordt er en gelachen en stevig gediscussieerd, de inbreng van een ieder krijgt aandacht. De uitkomst in iets minder dan twee uur is rijk. Een constatering is dat bewoners zich soms niet meer in het café thuis voelen vanwege het alcoholgebruik. Voorstel is dat aan banden te leggen, mogelijk door het beperken van het schenken van sterke drank, het schenken van alcohol na 16:00 uur, het verkorten van openingstijden.

Het gezelliger, huiselijker maken van de ruimte is een voorstel om de ruimte aantrekkelijker te maken voor bewoners, met een zitje en een leestafel. Ook het organiseren van een dagelijkse ochtend en een middagactiviteit voor bewoners en bezoekers (o.a. nagels lakken) kan daaraan bijdragen. De manager heeft een idee voor de financiering. Eens in de maand een goed optreden, ook voor de buurt, helpt de

buurtfunctie verder te versterken. De mensen uit de buurt iets extra's voor betalen. Studenten van de HVA kunnen misschien helpen bij het opzetten van dit activiteitenprogramma. Tenslotte voelt met veel voor een buurt enquête. De start is in september.

In deze sessie wordt op individueel en collectief niveau geleerd (Dillenbourg, 1999): in het proces wordt herhaald wat anderen zeggen om iets te bevestigen of aan te vullen, wat de ander denkt wordt toegeëigend. Daarnaast is er een gemeenschappelijke opvatting over de uitdaging, en is er een gemeenschappelijke oplossingsrichting benoemd. En het gemeenschappelijk gevoel voor de Gooyer is bekrachtigd. In dit proces zien we tweede orde (double loop) leren, er is een (gezamenlijke) opvatting geformuleerd en een actie geformuleerd.

Rol overheid

De bemoeienis van het stadsdeel met de Gooyer is beperkt. In het begin van het project adviseerde de gebiedsmakelaar te gaan kijken bij het buurtrestaurant dat Dynamo organiseert bij de Gooyer. Zij kende het zelf niet zo goed, maar was wel in geïnteresseerd, juist omdat het een plek is waar lijkt te gebeuren wat gewenst wordt door de overheid: het contact tussen buurtbewoners en kwetsbare bewoners (van de zorginstelling de Gooyer). De vraag was wat maakt dat het contact daar op een schijnbaar vanzelfsprekende manier tot stand komt. Het ging haar erom beter te weten wat daar gebeurt en waarom het lijkt te werken. Wel waren er vanuit het stadsdeel kritische geluiden over dat er vooral ouderen komen en het leek te gaan om een tamelijk stabiele groep. Dus dat het gaat om een relatief gesloten specifieke community, of beter communities.

Tijdens het focusgesprek met de Gooyer hebben ambtenaren en vrijwilligers en staf van de Gooyer nader kennis gemaakt. Vervolgens heeft een bijeenkomst van het wijkteam voor Oud Oost in de Gooyer plaatsgevonden om nader kennis te maken. Wat we gezien hebben in deze context is een overwegend betrokken, vragende en lerende opstelling van de ambtenaren. Wel lijkt het belangrijk dat de gebiedsambtenaren verder doordenken wat zij van verschillende locaties en soorten van participatie van uiteenlopende Amsterdammers kunnen verwachten, participatie kan veel verschillende vormen aannemen (Brenninkmeijer, 2016). Verder kan het behulpzaam zijn De Gooyer is te zien als een soort 'Third space/third place' een plek, omgeving waar mensen elkaar informeel kunnen ontmoeten buiten hun first space/place (thuis) en second space/place (werk of andere bezigheden). Voorbeelden van deze spaces/places zijn cafés, clubs, bibliotheken, of parken en die zijn van belang voor de civil society, participatie, bij elkaar betrokken zijn. (Oldenburg 1989). In die Third Space wordt gedrag /aanwezigheid de manier van samen zijn constant onderhandeld, fysiek en verbaal.

In het geval van de Gooyer gaat het om een ruimte met bezoekers die er steeds terugkeren en elkaar kennen (een tamelijk hecht netwerk, met daarin mensen die naar elkaar toetrekken). De Gooyer kan ook gezien worden als een (soort) duurzame , succesvolle common, ruimtes die gedeeld/gezamenlijk gebruikt worden door uiteenlopende groepen. Succesvolle , duurzame commons zijn gebaseerd op een stelsel van (gedrags-)regels die het handelen van individuen beïnvloedt. Het gaat om een permanent proces, de common is nooit af (Majoer & Weltevreden, 2017). Voor het contact tussen buurtbewoners en kwetsbare Amsterdammers is de Gooyer een mooi voorbeeld van gesloten openheid, ook omdat het voor kwetsbare mensen in veel gevallen moeilijk is om zich steeds tot anderen te moeten verhouden.

OBS de Dapper

De Dapperschool is een openbare basisschool in de Pieter Nieuwlandstraat en is de enige school in de Dapperbuurt. Het is een 'zwarte school' met teruglopend aantal leerlingen (nu ruim 150 leerlingen, maar het waren er ooit tegen de 400); de leerlingen zijn vooral Marokkaanse en Turkse kinderen, wat Surinaamse en Antilliaanse kinderen en verder leerlingen uit allerlei overige landen. Een enkel wit kind van ouders die altijd in de Dapperbuurt gewoond hebben, zit ook op de school. De (witte) kinderen van hoger opgeleide ouders, die overigens steeds meer in de Dapperbuurt komen wonen, gaan naar (witte) scholen buiten de buurt.

Werkwijze

Het gebiedsmanagement Oud Oost van het stadsdeel hecht er waarde aan OBS de Dapper mee te nemen in het onderzoeksprogramma van Fieldlab Oost, omdat een basisschool altijd een belangrijke functie heeft in de buurt. Kinderen in de basisschoolleeftijd gaan liefst in de buurt naar school. Kinderen spelen met en bij elkaar. Ouders ontmoeten elkaar op het schoolplein, leren elkaar kennen en wisselen nieuwtjes uit en werken met elkaar samen als het gaat om de opvang van de kinderen. Ouders doen mee met schoolactiviteiten en raken zo betrokken bij elkaar en bij de buurt. Een basisschool is vaak de enige plek in de buurt waar ouders aangesproken kunnen worden. Als de *civil society* ergens vorm krijgt is het op en rond de basisschool. Als de terugloop in leerlingen door zou gaan en de school daardoor zou moeten sluiten is dat een grote slag voor de buurt en in de pogingen om de leefbaarheid en sociale samenhang in de Dapperbuurt te vergroten.

Het gebiedsteam heeft wel contact met de school, maar heeft verder niet veel invloed op het reilen en zeilen omdat in Nederland scholen, ondanks dat zij door de overheid betaald worden, een eigen autonoom bestuur kennen. In dit geval is dit de Stichting Samen tussen Amstel en IJ (STAIJ).

Begin 2016 is contact gezocht en in april 2016 is een eerste gesprek geweest met de toenmalige directeur van de Dapperschool, Klaas de Roij. In het gesprek sprak hij zijn zorgen uit over de terugloop van het aantal leerlingen en vreesde dat als deze terugloop zou aanhouden de school op termijn wel eens opgeheven zou kunnen worden. Daarnaast is gesproken over het gebouw, met daarin de theaterzaal en gymzaal, en de wijze waarop de school iets kan doen om het eetgedrag van de leerlingen te verbeteren. Op basis van dit gesprek werden in eerste instantie drie onderzoeksvragen geformuleerd:

- Hoe kan de school in gesprek gaan met jonge, hoogopgeleide ouders over wat er moet gebeuren zodat ze hun kinderen weer in de buurt op school doen?
- Hoe kan het lunch-op-school-project gerealiseerd worden en hoe kunnen de effecten daarvan worden onderzocht?
- Hoe kan de school zeggenschap krijgen over beheer en gebruik van het theater en de gymzaal, zodat deze weer een functie en betekenis voor de buurt krijgen?

Afgesproken werd om na de zomer opnieuw af te spreken om de onderzoeksplannen verder vorm te geven.

In september bleek dat de directeur een andere baan had en er een nieuwe directeur was aangetrokken. Er is een mail gestuurd naar de nieuwe directeur met een uitnodiging voor een kennismakingsgesprek, maar daar kwam in eerste instantie geen reactie op. Inmiddels was ook het contact met de nieuwe gebiedscoördinator Oud-Oost goed tot stand gekomen, die opnieuw aangaf belang te hebben de Dapperschool bij de onderzoeksactiviteiten van Fieldlab Oost te betrekken. Afgesproken werd om een gezamenlijke afspraak te maken met de nieuwe directeur, Jan-Joris Hoefnagel. Die uitnodiging heeft geleid tot een eerste gesprek in januari 2017. Tijdens dat gesprek is afgesproken dat het FLO zich zou concentreren op de eerste onderzoeksvraag, met als uiteindelijk doel een kentering in de terugloop van leerlingen tot stand te brengen. De meest veelbelovende manier om dit doel te bereiken is het tot stand brengen van een “ouder-initiatief” van hoogopgeleide ouders die hun kinderen gezamenlijk naar de (zwarte) buurtschool brengen en dat proces ook actief te ondersteunen en zo nodig te begeleiden. Er zijn een aantal voorbeelden binnen en buiten Amsterdam bekend waar dit goed gewerkt heeft¹. Het realiseren van een ouderinitiatief is voor dit onderzoek een stap te ver. Het initiatief hiervoor moet van de ouders komen en niet van onderzoekers of overheid. Een onderzoek zou echter wel een eerste stap kunnen zijn naar de mogelijkheden van een ouderinitiatief.

In januari is een eerste onderzoeksvoorstel opgesteld dat na overleg met alle betrokkenen (Dapperschool, gebiedsteam Oud-Oost en onderzoekers van de HvA) uiteindelijk in maart 2017 is vastgesteld. Opdrachtgever werd de Dapperschool (de directeur) en uitvoerder het FLO, dat wil zeggen in samenwerking tussen onderzoekers van de HvA en het gebiedsteam Oud-Oost van het stadsdeel. De centrale onderzoeksvraag luidde:

“Welke overwegingen (motieven) hebben ouders uit de Dapperbuurt bij de keuze voor een school voor hun kinderen en wat geeft daarbij de doorslag?”

en de deelvragen:

- a) Wie zijn de ouders van de peuters (0-3 jaar) in de Dapperbuurt en waar zijn ze te vinden?
- b) Welke ouders van kinderen die nu op de Dapperschool zitten kunnen we benaderen?
- c) Wat is het beeld van deze ouders over de Dapperschool (zowel met en zonder kinderen op de school)?
- d) Welke wensen hebben deze ouders bij een goede school voor hun kinderen?
- e) En wat moet er minimaal gebeuren zodat ze hun kinderen naar de Dapperschool laten gaan?

Voor het beantwoorden van deelvragen a) en b) moesten we eigenlijk toegang hebben tot de adresgegevens van de ouders van de 300 peuters in de Dapperbuurt, maar dat bleek erg ingewikkeld. Die gegevens zijn er wel (in de gemeentelijke basisadministratie) maar (vanzelfsprekend) niet openbaar. Op verschillende manieren is geprobeerd aan voldoende adres- of e-mail gegevens te komen. Onder andere via contact met het team “gemengde scholen stimuleren” van de afdeling gemeentelijk toelatingsbeleid. Dit team probeert in samenwerking met scholen actief ouderinitiatieven te stimuleren

1 Zie bijvoorbeeld de facebook pagina van Ouderinitiatieven Amsterdam:

<https://www.facebook.com/Ouderinitiatieven-Amsterdam-101407129957693/>

En de uitgave van het kenniscentrum gemengde scholen; Gemengd naar school,
<http://www.gemengdescholen.nl/content/pdfs/Ouderinitiatieven.pdf>

en te ondersteunen. De medewerkers van dit team stonden niet erg open voor samenwerking; mogelijk vanwege de privacygevoeligheid van het onderwerp, maar wellicht was het ook 'koudwatervrees'. Ook via contacten binnen het stadsdeel en van de Dapperschool lukte het niet de adresgegevens te verkrijgen. De directeur van de Dapperschool zou nog proberen mailadressen te krijgen via zijn collega's van de basisscholen De Kraal en Aldoende. Het gaat daarbij om ouders van kinderen uit de Dapperbuurt die buiten de buurt op school zitten. Dat is de meest interessante doelgroep voor het onderzoek, omdat zij informatie kunnen geven over de motieven om hun kinderen niet naar de Dapperschool te laten gaan terwijl die wel het dichtsbij is. Het is niet duidelijk waarom dit niet gelukt is. Wel zijn een aantal ouders rechtstreeks benaderd door hen mailadressen te vragen in de Dapperschool tijdens de 'Scholentour' op 10 april en tijdens de 'Dag van de voorschool' op 10 april. Dat heeft geresulteerd in 5 mailadressen van ouders met de toezegging dat ze wel een vragenlijst wilden beantwoorden. Uiteindelijk is het gelukt via het adressenbestand van Dynamo om hun klanten die kinderen op een voorschool in Oud- Oost hebben zitten een mail te sturen met een link naar een digitale (internet)enquête. Op de 169 verzonden e-mails uit dit bestand hebben uiteindelijk 24 ouders gereageerd. Samen met de vijf ouders die rechtstreeks benaderd zijn leverde dit een respons op van N=29. De digitale enquête met enkele vragen die vooral antwoord moesten geven op deelvraag d) is gemaakt met behulp van SurveyMonkey. De rapportage van de uitkomsten is als bijlage (4) toegevoegd.

Uit deze internetenquête kunnen niet al te veel conclusies worden getrokken. Het aantal respondenten is erg klein en doordat ruim de helft van de ouders een universitaire opleiding heeft gevolgd en 75% hoger onderwijs heeft afgerond, is zelfs dat kleine aantal niet representatief. Daarbij woonden slechts zeven respondenten in de Dapperbuurt, waarvan er drie hun kinderen op de Dapperschool hebben zitten.

Belangrijker is dat in de enquête gevraagd is of de ouders die over dit onderwerp verder willen praten hun contactgegevens wilden invullen. Dit hebben acht personen gedaan. De bedoeling was om met deze ouders een panelgesprek te voeren waarin we dieper in zouden kunnen gaan op de motieven van hun schoolkeuze en de mogelijkheden om van de Dapperschool weer een gemengde school te maken waar ook hoogopgeleide ouders zich thuis voelen. Een eerste poging om zo'n paneldiscussie te voeren leverde teveel afmeldingen op. Daarop is besloten de acht ouders waarvan we de contactgegevens hebben telefonisch te interviewen in de eerste helft van juli. Aan deze ouders is onder andere gevraagd of zij nog ideeën hebben om de Dapperschool aantrekkelijker te maken voor ouders uit de Dapperbuurt. De antwoorden op deze vraag zijn meegenomen in de conclusies.

De Dapperschool

Volgens het inspectierapport² uit 2015 heeft Basisschool De Dapper haar kwaliteit op orde:

- De school haalt voldoende eindresultaten en kan zich verantwoorden over het leren van de leerlingen;
- Het onderwijs richt zich op de brede ontwikkeling van kinderen waarvoor de school een rijk, gevarieerd en uitdagend aanbod heeft. Wel kan zij hiervoor school specifieke doelen gaan stellen;
- De lessen verlopen gestructureerd in een plezierig werk- en schoolklimaat;
- De leraren hebben zicht op de ontwikkeling van de leerlingen en stemmen hun lessen hierop af;
- De school begeleidt leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften goed;

2 Inspectie van het onderwijs, Ministerie van OCW (2015), RAPPORT VAN BEVINDINGEN KWALITEITSONDERZOEK Basisschool De Dapper:

- Kwaliteitszorg ligt aan de basis van de schoolontwikkeling. Het management stuurt de kwaliteitszorg planmatig aan en het hele team werkt met volle inzet aan de realisatie van de gestelde kwaliteitsdoelen.

Op de website³ van de Dapperschool wordt de **Dapperdroom** geformuleerd: “De Dapper wil graag een gemengde school worden. Meer kinderen van allerlei culturen en kleuren dus. Waarom? Omdat wij denken dat we daar allemaal van leren. En omdat de wereld er simpelweg zo uit hoort te zien. Op onze website zullen daarom allerlei acties, bijeenkomsten en evenementen komen te staan. Met behulp van alle ouders, de nieuwe bewoners van de Dapperbuurt, de leerkrachten én onze kinderen gaan we ons daar samen hard voor maken.

“De Dapper is niet zomaar een school. De Dapper is een buurtschool. Vele generaties uit de Dapperbuurt kregen er al les, maakten er plezier en leerden er hun beste vrienden kennen. Bewoners komen er graag over de vloer. De relatie tussen de ouders onderling én het contact met de leerkrachten is lekker losjes, laagdrempelig en respectvol. We hebben een theater en een moderne gymzaal waar ook de buurt gebruik van maakt. Zo vervult de Dapper tevens een sociale functie voor de omwonende kinderen, hun ouders én de buurtbewoners.”

De praktijk is nog anders. Kinderen van goed opgeleide ouders gaan steeds meer naar andere scholen buiten de buurt. De voormalig directeur van de Dapperschool, wijdt dit aan de voorscholen, die volgens hem “gesubsidieerde segregatie” in de hand werken. Bij de voorschool van de Dapperschool kunnen kinderen vanaf 2 jaar terecht tussen 8:30 en 11:30 uur. Kinderen van hoogopgeleide ouders komen daar niet, omdat hun ouders daar niets aan hebben. Zij kiezen voor “Kinderrijk Oosterpark”, waar de hele dag opvang geboden wordt. Daar zit van de 250 kinderen geen enkel kind uit de Dapperschool.

Doorslaggevend is volgens de voormalige directeur het mechanisme ‘soort zoekt soort’, of ‘het feest der herkenning’ tussen ouders. De kinderopvang van Dynamo is er voor de ‘arme mensen’ en helpt dus niet om witte kinderen van hoogopgeleide ouders aan te trekken. Het lijkt er op dat specifiek beleid voor ouders met een minder brede beurs leidt tot het ongewenste effect van segregatie. Kinderopvang vanaf jonge leeftijd voor iedereen (wit/zwart, hoog/laag opgeleid, arm/rijk) zou helpen, zodat kinderen vanaf jonge leeftijd leren samenwerken en samenleven. Dat is de enige manier om de toenemende segregatie tegen te gaan. “Het gaat er om mensen bij elkaar te brengen en met elkaar te verbinden”. En dat begint bij de allerkleinsten. Helaas zit het tij niet mee, geeft de voormalig directeur aan. Op school wordt door iedereen Nederlands gesproken, maar je kunt niet voorkomen dat Turkse of Marokkaanse moeders hun moedertaal spreken wanneer ze elkaar tegenkomen op het schoolplein. Wat volgens de oud directeur nodig is, zijn witte ouders die hun kinderen weer in de buurt op school doen. Het is de grote vraag wat er voor nodig is om witte/hoog opgeleide ouders hun kinderen naar de Dapperschool te laten brengen.

3 <http://obsdedapper.nl/school/>

Conclusies

In Nederland is de vrijheid van onderwijs in artikel 31 van de grondwet is verankerd. Daardoor heeft de overheid weinig middelen om invloed uit te oefenen op scholen en zeker niet om de schoolkeuze van ouders te beïnvloeden. Tegelijkertijd verandert de samenstelling van de Nederlandse bevolking snel, vooral in de grote steden. De toenemende segregatie in de steden tussen arm en rijk, wit en zwart, hoog en laag opgeleid, voltrekt zich vooral langs de lijn van opleidingsniveau. Het is van grote invloed op het sociale leven in verschillende buurten en wijken. Scholen zijn de afgelopen jaren van kleur veranderd. In sommige wijken zijn 'zwarte' scholen ontstaan, waarin nauwelijks kinderen van hoog opgeleide, sociaaleconomisch sterke ouders meer zitten. Voor zover deze nog in de betreffende wijken wonen zoeken ze scholen buiten de buurt op waar meer van 'ons soort mensen' zitten. Er is in het publieke debat, maar ook in de wetenschappelijke literatuur discussie over de gevolgen van de segregatie in het onderwijs voor de leerprestaties van de kinderen⁴. Maar voor de Dapperbuurt is het belangrijk om een buurtschool te houden, waar kinderen en ouders van verschillende afkomst en vooral van verschillende sociaaleconomische positie elkaar kunnen ontmoeten, elkaar leren kennen en van elkaar kunnen leren.⁵

Een ouderinitiatief voor de Dapperschool?

De Dapperschool loopt het risico om te verdwijnen als het leerlingenaantal verder blijft teruglopen. Dat zou om meerdere redenen nadelig zijn voor de leefbaarheid in de buurt. Om de sociale samenhang in de Dapperbuurt te verhogen is het van belang een buurtschool te hebben waar kinderen en ouders van verschillende achtergrond elkaar ontmoeten. En waar ouders van verschillende herkomst en cultuur kunnen worden aangesproken. Een gerichte interventie om te bewerkstelligen dat kinderen uit de Dapperbuurt die nu naar een school buiten de buurt gaan, toch naar de Dapperschool komen zou wenselijk zijn. De meest veelbelovende methode om dit voor elkaar te krijgen is het ouderinitiatief⁶. Voor zo'n initiatief zijn meerdere ouders die dat willen noodzakelijk, maar de Dapperschool kan in samenwerking met het stadsdeel/gebiedsteam Oud-Oost en eventueel ondersteund door het Amsterdamse team 'gemengde scholen' en/of het kenniscentrum Gemengde Scholen, zo'n ouderinitiatief stimuleren en ondersteunen. De ouders die de enquête hebben ingevuld geven in meerderheid aan het belangrijk te vinden dat het een gemengde school is (die een afspiegeling is van de bevolkingssamenstelling van de buurt). Ook geven enkele ouders die telefonisch geïnterviewd zijn aan dat een ouderinitiatief een belangrijke stimulans kan zijn hun kinderen naar zo'n school te sturen. *"Bij de Barbaraschool heeft dat goed gewerkt"* en *"Je hebt dan toch ook het idee dat je iets goeds doet"*.

Het tot stand brengen en realiseren van zo'n ouderinitiatief valt zonder meer onder het kopje 'samenwerkend leren', waarbij de verschillende aspecten gelden die Dillenbourg (1999) noemt. De *condities in de beginsituatie* zijn alle drie van toepassing:

- a) Een min of meer gemeenschappelijke missie onder de belanghebbenden.
- b) Een actuele uitdaging op de weg daar naar toe bij één van de belanghebbenden.
- c) Een werkbaar verschil in kennis- en verwachtingsniveau tussen de deelnemers.

4 Arjen de Wit (2013), De strijd rond gemengde scholen, Sociologie Magazine 4, <http://sociologiemagazine.nl/artikel/de-strijd-rond-gemengde-scholen>

5 Joep Bakker (2012), Cultureel-etnische segregatie in het onderwijs: achtergronden, oorzaken en waarom te bestrijden?, Landelijk kenniscentrum Gemengde scholen, <http://www.gemengdescholen.nl/content/pdfs/Watwenuweten.pdf>

6 Gemengd naar school, <http://www.gemengdescholen.nl/content/pdfs/Ouderinitiatieven.pdf>

Ook *de kenmerken van interacties* zullen tijdens het proces van de vorming van een ouderinitiatief herkenbaar zijn:

- a) Zoveel mogelijk fysiek aanwezig zijn met elkaar in dezelfde ruimte;
- b) Alle deelnemers doen mee op basis van gelijkwaardigheid;
- c) De gesprekswijze kan door iedereen ter discussie worden gesteld;
- d) Er is ruimte voor misverstanden en het bijstellen daarvan.
- e) Oplossingsrichtingen zijn door iedereen te bekritisieren.

Wat betreft de uitkomst van *mogelijke leerprocessen* zijn vooral de *gezamenlijke* leerprocessen van belang:

- f) Het ontwikkelen van een gemeenschappelijk begrip over de uitdaging;
- g) Het vinden van een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging;
- h) Het opbouwen van een veerkrachtig teamgevoel door gezamenlijke reflectie.

Zo Blijven Wij Gezond in de Dapperbuurt

Het programma Gezond Gewicht (GG) van de gemeente Amsterdam is een ambitieus stadsbreed meerjarenproject om een gezonde levensstijl te bevorderen en overgewicht terug te dringen. Het programma wordt per stadsdeel ingekleurd en aangestuurd. Stadsdeel Oost geldt als één van de drie stadsdelen waar de problematiek het grootst is.

De vragen die wij in overleg met het stadsdeel wilden beantwoorden bij deze casus waren:

Hoe wordt er samengewerkt en hoe kan die samenwerking geoptimaliseerd worden?

En welke vormen van collaboratief leren zijn dan behulpzaam?"

Verloop onderzoeksproces

Vanaf mei 2016 tot mei 2017 werden door onderzoekers verschillende contacten gelegd met actoren in het stedelijke programma Zo blijven wij gezond, die dit programma in de Dapperbuurt in Amsterdam Oost opzetten.

Het vinden van geschikte aanspreekpunten en projecten liep aanvankelijk moeizaam. Na een lange aanlooptijd, werd in januari 2017 door de wijkmanager van dit programma de toelating gegeven om actoren uit de buurt direct te benaderen. Het bleek belangrijk dat alle betrokkenen van het stadsdeel elkaar eerst intern informeerden en op één lijn kwamen te staan, voordat enige medewerking vanuit dit programma aan het fieldlabonderzoek mogelijk werd. Begin 2017 was er ook meer duidelijkheid over de verdergaande financiering van het programma.

Vanaf het moment dat medewerking geboden werd, kreeg de dataverzameling een meer systematisch karakter en kon de onderzoeksopzet bijgesteld worden (bijlage 5). Er werden verschillende interviews gehouden, deze werden in verband gebracht met eerdere contacten met stadsdeelmedewerkers en in verhouding tot eerder geobserveerde activiteiten in de buurt, en de vergelijking werd gemaakt met gelijkaardige projecten en buurten. In de aanlooperperiode van het project werden *side-events* van dit programma bezocht, samen met activiteiten in de wijk en kwamen we als onderzoekers alvast persoonlijk in contact met bewoners. Daarnaast konden studenten uit de minor 'Kracht van cultuur' een onderzoek uitvoeren naar aanleiding van activiteiten in Tugela 85, een culturele buurtonderneming in de Transvaalbuurt, waar ze ook geëngageerde bewoners uit de Dapperbuurt konden bevragen.

Uiteindelijk kon een gevarieerd pallet aan initiatieven, projecten en personen in beeld gebracht worden. Een overzicht hiervan is terug te vinden in de bijlage.

Inhoud van het programma: doelstellingen, betrokkenen en locaties

Binnen het programma wordt een brede aanpak beoogd, waarbij naast kinderen en jongeren ook ouders, professionals en buurtbewoners aangesproken worden. Er wordt specifiek ingezet op de zwakste doelgroepen, waaronder kinderen met (dreigende) obesitas, ouders die geen kennis hebben over een gezonde levensstijl en met name gezonde voeding. Ook ouders en andere buurtbewoners die in het dagelijkse leven al andere kwesties te overmeesteren hebben en op het eerste zicht geen ruimte hebben om zich te verdiepen in preventieve maatregelen voor hun gezondheid werden betrokken. Uit het gebiedsplan Oud-Oost blijkt dat de verwachting is dat er meer bewonersinitiatieven zullen ontstaan in de wijk die een gezonde levensstijl promoten. Dit geeft de ruimte aan wijkorganisaties om zelf een project uit te rollen en dit op zo'n manier vorm te geven dat buurtbewoners actief aan de slag gaan, waarover verder meer.

De interventies die uitgezocht werden voor het onderzoek (zie bijlage), zorgden voor een totaalbeeld over alle actoren, zowel qua leeftijdscategorie, soort werk, als het type werkterrein. Er is aanbod voor kinderen en jongeren in de vrije tijd, schooltijd en buitenschools, aanbod voor moeders, aanbod door actieve bewoners die individueel of sinds kort als collectief wat organiseren, organisaties die gespecialiseerd zijn in het buurtgericht werken, en zij die dat (nog) niet zijn, activiteiten van vergelijkbare projecten of van hetzelfde project in een andere buurt.

Bij het programma zijn diëtisten betrokken die voornamelijk individuele consulten bieden, maar door dit programma ook groepsgericht zijn gaan werken in workshops. Door dit aanbod krijgen enerzijds de diëtisten nieuwe werkervaringen en zorgen zij anderzijds voor de formele informatiebehoefte van bewoners over welke voedingsmiddelen je beter wel en niet kan eten.

Er is de organisatie Dream Support, die zich tot doel stelt programma's te ontwikkelen die bijdragen aan een positieve ontwikkeling van kinderen en jongeren. Zij leiden 'Op gezonde tour'-ambassadeurs op. Dit zijn bewoners die een scholingstraject volgen om vervolgens eigen activiteiten te ontwikkelen en te organiseren, om een gezonde levensstijl te promoten. Deze aanpak sluit aan bij het werken met sleutelfiguren uit de wijk, die vervolgens in hun eigen netwerk en vanuit een vrijwillige bijdrage een gezonde levensstijl promoten. Tijdens de opleiding werken ze toe naar het ontwikkelen van eigen activiteiten in de wijk. Zo zijn er moeders die kooklessen voor kinderen zijn gaan organiseren, is er de zondagse kookclub in het Kathuis, zijn er buurtmama's die gezonde catering verzorgen bij buurt evenementen enz.

In het Kathuis zijn er ruimtes voor vrijwilligers om iets te organiseren. Op zondagavond wordt er gekookt door een groep moeders uit de buurt onder leiding van een bezielde vrijwilligster, Zohra Moussadek. Op deze manier worden de specifieke doelen van het programma gekoppeld aan andere wensen van deze moeders, zoals ondersteuning van elkaar bij opvoeding en dagelijkse levenstaken. *"Het samen koken is ook een moment om met elkaar te praten over opvoeding, over onze zorgen. Zo steunen we elkaar ook, helpen bij de problemen. Het is niet alleen maar koken (interview Zohra Moussadek)."* Dit is hoe een meer integrale zienswijze op een gezonde levensstijl vorm kan krijgen. Over het benaderen van de doelstellingen van het programma ZBWG vanuit een meer afgebakende of meer integrale benadering volgt later meer. Vanuit de welzijnsorganisaties in de buurt is met name Dynamo op verschillende plekken betrokken bij ZBWG, zoals de ouder- en kindadviseur op de school en de begeleiding van naschoolse opvang in de

Dapperschool, maar er is ook een jongerenwerker van Dynamo die met jongeren uit de buurt aan de slag gaat.

Naast vaste, vaak wekelijkse activiteiten wordt ook bij éénmalige feestelijke activiteiten uitgediept met gezonde hapjes en informatie over een gezonde(re) levensstijl. Daarnaast komen bewoners uit de buurt ook naar nabijgelegen locaties zoals de Meevaart in de Indische buurt, waar kooklessen voor kinderen georganiseerd werden door de Buurtmama's, of naar Tugela 85 waar avondactiviteiten zoals een filmvertoning met een zelf gekookte maaltijd plaatsvonden.

Geschiedenis van het programma

De benaming van het programma veranderde begin 2017 naar 'Zo blijven wij gezond' in plaats van 'Gezond gewicht', zodat de klemtoon minder op het gewicht aan sich kwam te liggen en meer op het nastreven van een gezonde levensstijl als geheel. Hiermee leek ook een verandering gaande van een eerder top-down gestuurd programma waarbij het doen naleven van de vuistregels van het programma als prioritair werd beschouwd, naar een meer bottom-up ingevuld programma, waarbij de vuistregels eerder als hulpmiddel werden beschouwd, maar niet als absolute doelstelling voor iedereen. In eerste instantie kregen buurtorganisaties de kans om hun ideeën in te dienen bij het stadsdeel en deze uit te rollen in de buurt. Een aanvankelijke poging om ook bewoners initiatieven te laten indienen en te honoreren werd niet succesvol.

In vergelijking met twee andere projecten, namelijk Gezonde buurten van het IVN en Kijk! Een gezonde wijk! van Fieldlab Nieuw-West (o.a. HvA en stadsdeel Nieuw-West), werd community building niet expliciet opgenomen in ZBWG. Dit is opmerkelijk aangezien veel aanbod vanuit professionele buurtorganisaties en vanuit vrijwilligers er wel op gericht was netwerken in de buurt te versterken en te werken met voorbeeldrollen binnen die netwerken om een gezondere levensstijl te promoten.

Visie van het programma

Door aan te haken bij ZBWG was er aanvankelijk een situatie waarbij buurtorganisaties hun wat afwijkende visie op het programma vaststelden ten opzichte van de visie vanuit het stadsdeel zelf. Het overbrengen hiervan bij de verantwoordelijken van het stadsdeel was niet vanzelfsprekend. Men kan veronderstellen dat er geen samenwerking op basis van gelijkwaardigheid mogelijk was, gezien de financiële afhankelijkheid en de opdrachtgever-opdrachtnemer-rol. Naderhand is dit wel meer en meer tot stand gekomen, met name door de verandering van koers van het programma vanaf begin 2017 enerzijds, en anderzijds door de zichtbare resultaten die organisaties konden aantonen. Het lijkt erop dat sinds begin 2017 de visie van het programma meer vanuit gezamenlijk gedeelde elementen herbenoemd is, hetgeen als een uitkomst kan beschouwd worden van een collectief leerproces.

Enkele organisaties hadden expliciet tot doel om met name bewoners te bereiken die het nastreven van een gezonde levensstijl vervolgens zelf zouden promoten bij buurtgenoten. Deze benadering conflicteerde dan met de benadering vanuit het stadsdeel dat een meer gefragmenteerd beeld had bij het promoten van een gezonde levensstijl door bewoners. Stadsdeelmedewerkers oriënteerden zich aanvankelijk strakker aan de hand van de voedingsrichtlijnen uit het programma. Buurtorganisaties gingen daar op een meer holistische manier mee om, zodat bewoners vanuit hun eigen leefwereld konden benaderd worden. Deze onderlinge verschillen zijn te verklaren vanuit een tweetal elementen. Ten eerste de positieverschillen van buurtorganisaties die in de wijk verankerd zijn en die hun netwerk hebben onder bewoners. Ten tweede de programmaverantwoordelijke van het stadsdeel die intern

harde resultaten moest kunnen aantonen ter verantwoording van in hoeverre meer bewoners een gezonde levensstijl volgens de vuistregels hadden bereikt.

Het openstaan voor elkaar en een inzet op basis van gelijkwaardigheid, lijken cruciale factoren om over te kunnen gaan naar nieuwe verhoudingen tussen overheid, bewoners en organisaties. Op deze manier wordt het leerproces dat hierbij voorwaardelijk is geen oppervlakkige vertoning, maar kan het een verdiepend leren worden, waarbij via persoonlijke reflectie echte veranderingen tot stand kunnen komen. We spreken in dat laatste geval van triple loop learning.

Om bewoners in de wijk te betrekken, wat een van de meer impliciete doelen was van het programma in dit stadsdeel, konden onder andere professionele intermediairs hun diensten aanbieden bij het stadsdeel. Deze professionals organiseerden hun eigen specifieke aanbod zoals het 'scholingstraject' van Dream Support voor potentiële sleutelfiguren. Ook de voorlichtingsworkshops van de diëtisten of de informatiesessies van de diëtisten voor ouders van de Dapperschool kunnen hiertoe gerekend worden. Naast een scholingstraject of bijwonen van informatiesessies, kunnen bewoners ook door het vaker deelnemen aan activiteiten zich ontwikkelen en warm gemaakt worden voor de doelstellingen van het programma. Bijvoorbeeld wanneer je regelmatig deelneemt aan de vrijwillige kookclub, leer je 'on-the-job' veel over enerzijds gezonde leefstijl en anderzijds het managen van zo'n kookgroep.

De bedoeling van de meeste professionele initiatieven richting bewoners was bijna altijd dat bewoners zelf initiatieven kunnen gaan opzetten. Dit bleek met name in de Dapperbuurt geen vanzelfsprekendheid. *"De aanpak in de Dapperbuurt is toch wel een andere dan in andere buurten in Oost doordat de doelgroep kwetsbaarder is. Ik vermoed ook dat het feit dat er zoveel welzijnsorganisaties gelokaliseerd zijn in de Dapperbuurt samenhangt met het feit dat minder bewoners het voortouw nemen. Dit is een groot verschil met de Indische Buurt bijvoorbeeld. Welzijnsorganisaties werken van 9 tot 5, moeten vanuit hun organisatie verbindingen gaan leggen, een netwerk vormen. Dit werkt vertragend."* (Interview Hanne van der Kolk, Dream Support). Deze specifieke uitdaging voor Dream Support in de Dapperbuurt gaf hen de mogelijkheid hun aanbod te verfijnen en nog beter af te stemmen op hun doelen en doelgroep. Dit maakt hen als organisatie sterker voor toekomstige gelijkaardige opdrachten waarbij in moeilijker te bereiken doelgroepen sleutelfiguren worden gezocht. Daarnaast werden ook vaak resultaten geboekt die zich anderszins uitten, bijvoorbeeld doordat ouders elkaar (durven) aanspreken op het schoolplein, of doordat ze het goede voorbeeld (durven) geven.

Deze aanpak sluit impliciet aan bij de capability approach (Sen, 1999; Nussbaum, 2011). Het gaat er om mogelijkheden van mensen op het gebied van nieuw gezond gedrag te benutten en om hen ervan te doordringen ongezonde gewoontes achterwege te laten. Het werken met rolmodellen binnen de eigen subcultuur is een methode om dit te bereiken. Voorbeelden hiervan zijn het inzetten van Op gezonde tour-ambassadeurs, het betrekken van vaders in vaderdebatten over opvoedthema's en het delen van *best practices* op de facebookpagina van GG-Oost of tijdens de ontmoetingen met de ouder- en kindadviseur van Dynamo op de Dapperschool.

Sfeer bij de verschillende projecten die vallen onder ZBWG

De verschillende organisaties die aangehaakt zijn bij dit programma hebben allen uiteraard een totaal verschillend aanbod, met daarbij een eigen benadering van hun deelnemers. Toch werden er al gelijkenissen tussen projecten en verschillen tussen organisaties en stadsdeel benoemd, ingegeven door het verschil in verplichting ten aanzien van resultatenverantwoording.

Opvallend was dat sleutelfiguren, zoals buurtmama's of ambassadeurs, maar ook professionals en stadsdeelmedewerkers allen zeer enthousiast stonden tegenover het goede doel van een gezondere levensstijl. Vol frisse levensvreugde werden tips en ervaringen met elkaar gedeeld om elkaar te ondersteunen en elkaar een hart onder de riem te steken. Het leek bijna onmogelijk om niet ook enthousiast te worden en er zelf mee aan de slag te gaan.

Slaag- en faalfactoren bij het collaboratief leren, de veranderende relatie met de overheid en het opnemen van eigenaarschap door bewoners

Volgens de analyse van Dillenbourg (1999) zijn er enkele factoren aan te stippen die van invloed zijn voor het slagen en falen van een collaboratief leerproces. Hier worden die factoren uitgelicht die in deze casus, binnen het programma ZBWG, van toepassing zijn.

In de *beginsituatie* is er duidelijk sprake van een min of meer gemeenschappelijke missie onder alle belanghebbenden. Dit lijkt een belangrijke factor om samen het leerproces aan te vatten. De klemtoon ligt hier wel op 'min of meer' aangezien er ook meningsverschillen waren tussen de betrokkenen over hoe een gezonde levensstijl het beste benaderd kan worden. Ondanks de zeer vereenvoudigde en stellige vuistregels die door de overheid werden voorgegeven, behielden buurtorganisaties zoals DreamSupport en Tugela 85 zich het recht voor hier een andere visie op na te houden en een meer integrale benadering over gezondheid aan te houden. Gezondheid gaat volgens hen verder dan enkel richtlijnen over voeding, voldoende beweging en goed slapen, maar heeft het ook met psychische en sociale factoren te maken. Ondanks het meningsverschil had toch de gemeenschappelijkheid de overhand, waardoor het leerproces in het afstemmen van het meningsverschil uiteindelijk wederzijds verrijkend was.

Een andere slaagfactor in de beginsituatie is het feit dat er in de Dapperbuurt voor velen actuele uitdagingen lagen om de doelstellingen binnen het programma te bereiken. Anders dan in de andere buurten van stadsdeel Oost kampt de Dapperbuurt op dit vlak met specifieke uitdagingen zoals de kwetsbare doelgroep van ouders die hun kinderen naar de Dapperschool brengen en de betrokkenheid van formele welzijnsorganisaties die een deel van het aanbod naar zich toetrekken.

De condities in de beginsituatie hebben een invloed op de *interacties* tussen alle belanghebbenden. De aard en kwaliteit van die interacties is dan weer cruciaal voor het leerproces an sich. In het begin van dit onderzoek werd vooral de ongelijkheid tussen de overheid en de bewoners en organisaties duidelijk. De overheid had een meer eisende positie en bewoners en organisaties stonden in een meer vragende positie. Tussen alle belanghebbenden speelde de druk om te kunnen verantwoorden welke resultaten geboekt zijn. Gaandeweg veranderde de visie van de overheid op de inhoud van het programma. Doordat een meer integrale benadering van 'gezonde levensstijl' werd geadopteerd, kwam de overheid dichter bij de leefwereld van bewoners te staan en daarmee ook dichter bij de visie van buurtorganisaties die voornamelijk met bewoners werken. Wat het leerproces op het vlak van de visie en missie bemoeilijkte voor alle betrokkenen was het feit dat er geen gemeenschappelijk forum was, geen regelmatige bijeenkomsten waarin kon overlegd worden. De mogelijkheden om met elkaar van gedachten en ervaringen te wisselen werden beperkt tot een zeldzame door de overheid geïnitieerde bijeenkomst voor organisaties die formeel bij het programma aangehaakt waren en een enkele buurtbewoner. Helaas kregen we als onderzoekers geen toegang tot deze bijeenkomst(en). Er werden geen vaste condities gecreëerd voor de interacties. Het bleef dus ook onduidelijk wie deze condities zou moeten initiëren en vormgeven. Vanaf de zijlijn zouden we als onderzoekers hier toch een rol voor de overheid in willen adviseren. Gezien de aanvankelijke opdrachtgever/opdrachtnemer-rol, zou het

passen wanneer de programmamanager vanuit het stadsdeel dergelijke interacties initieert. De continuïteit hiervan zou vervolgens ook door het collectief verzorgd kunnen worden.

Een andere vorm van ongelijkheid was er tussen de blik van professionals uit welzijnsorganisaties zoals Dynamo, en de bewoners zelf. Daar waar professionals eerder geneigd zijn de vuistregels consequent toe te passen en zij dit ook te verwachten van ouders of andere buurtbewoners, blijken deze laatsten zoekende te zijn in het nastreven van een gezonde levensstijl en dat zij in dit zoekproces niet altijd even consequent zijn. al dan niet bewust en gewild. Tijdens de inspiratiedag van ZBWG in september 2016 (toen nog 'Gezond Gewicht' genoemd) werden professionals bekend gemaakt met de negen typen ouders die ze kunnen ontmoeten in hun werkzaamheden binnen dit programma. Naar aanleiding van onderzoek werd er een categorisering gepresenteerd waarbij ouders gestereotypeerd werden in het omgaan met een gezonde levensstijl. Als onderzoeker was het een bevreemdende ervaring om te merken hoe er hierdoor enorme afstanden werden geschapen: tussen professionals en bewoners, maar ook tussen professionals en hun eigen leefwereld. Het was door de licht ridicule, ironische toonzetting van deze stereotypering niet vanzelfsprekend om ook jezelf als professional in één van de negen categorieën te plaatsen.

Deze mogelijkheden en onmogelijkheden in het vormgeven van interacties tussen betrokkenen, hebben een directe invloed op de kwaliteit van de *individuele en gezamenlijke leerprocessen*, die nog volop in ontwikkeling zijn binnen ZBWG. Het belangrijkste leerresultaat dat in dit onderzoek kon worden vastgesteld is het feit dat de gezamenlijke visie van het programma werd bijgesteld. Dit betekende dat de oplossingsrichtingen (lees: aantoonbare resultaten van het programma) van bewoners en organisaties door de overheid konden worden gewaardeerd en in de verantwoording van de overheid konden worden opgenomen. Het gaat hier om een verschil tussen 'harde' en meer 'zachte' resultaten. Aangezien dit programma jaarlijks opnieuw geëvalueerd wordt, waarbij de budgetten herbekeken worden, is de druk aanzienlijk om transparantie te verkrijgen over de 'resultaten'. Een dergelijke harde output te leveren is met name in de Dapperbuurt een halszaak aangezien enerzijds een langer traject nodig is dan slechts een jaar om bewoners te engageren en talenten bij bewoners aan te boren. Anderzijds kunnen vele bewoners zich niet voor langere tijd engageren door instabiliteit in de eigen thuissituatie.

Om als bewoners in een dergelijk programma als ZBWG *eigenaarschap* te kunnen voelen en op een duurzame manier op te kunnen nemen, zijn er enkele cruciale randvoorwaarden aan te duiden bij de verschillende fasen van zo'n eigen aanbod: het uitrollen, het bepalen van doelstellingen, de uitvoering, de borging, het loslaten. Randvoorwaarden die in dit onderzoek erkend werden door respondenten, zowel actieve bewoners als buurtorganisaties, worden hier kort besproken. Het hebben van vrijheid om je eigen aanbod te creëren zoals je dat zelf het beste acht, het hebben en behouden van zeggenschap over je eigen engagement, wordt specifiek ondersteund door het programma van de 'op gezonde tour ambassadeurs' van Dream Support. Het is echter in combinatie met de factor 'tijd' geen sinecure om je engagement duurzaam vorm te geven bv. zei Zohra Moussadek van de zondagse kookgroep in het Kathuis hierover *"Nu heb ik iemand gevonden die mij kan vervangen, als ik een keer naar mijn ouders wil in het weekend bijvoorbeeld (die in België wonen), want altijd... Ik hoop dat zij af en toe kan. Ik denk wel dat zij dit zal kunnen. Het is een hele fijne dame."* Het is voor vrijwilligers makkelijker om een engagement aan te gaan wanneer ze ook zeggenschap en relatieve vrijheid hebben om het engagement ook te laten varen wanneer het niet past met bv. een veranderde thuissituatie.

Een ander aspect is het vinden van voldoende financiële middelen, al dan niet uit publieke middelen, of ondersteuning bij het verwerven van eigen financiële middelen. Publieke middelen kunnen soms net zorgen voor de continuïteit van het aanbod. Een belangrijke financiële prikkel is dat bewoners vanuit

ZBWG soms een beroep doen op het promotiemateriaal van het programma zelf, zoals bijvoorbeeld het laten maken van eigen visitekaartjes met het logo van ZBWG erop, posts op de facebookpagina enz. Nog een kijkje in de keuken van de zondagse kookgroep in het Kathuis: het fornuis en veel kookmateriaal waarmee gekookt wordt zijn door de initiatiefneemster zelf aangeschaft. Voor het koken en eten vroeg ze een bijdrage aan de deelnemers, maar voor het slagen van dit aanbod was het cruciaal dat de bijdrage zo laag mogelijk gehouden werd. Haar eigen vrijwilligersvergoeding van het Kathuis gebruikte ze aanvankelijk ook om de kookgroep te ondersteunen. Pas na enkele maanden werd haar toevallig verteld dat het Kathuis zelf ook een budget heeft om de kookgroep te ondersteunen en dat ze daar gebruik van kon maken.

Beantwoording onderzoeksvraag voor de casus ZBWG

Hoe wordt er samengewerkt en hoe kan die samenwerking geoptimaliseerd worden?

En welke vormen van collaboratief leren zijn dan behulpzaam?"

Het programma Zo blijven wij gezond (ZBWG) stimuleert bewoners om een gezondere levensstijl na te streven. Dit gebeurt onder andere door netwerken te versterken en te vergroten waarbinnen sleutelfiguren een voorbeeldrol innemen. Samenwerking tussen betrokken organisaties die een aanbod ontwikkeld hebben, bewoners die zich engageren, en de programmaleiding van het Stadsdeel-Oost ligt voor de hand, maar is niet structureel vormgegeven. Er is af en toe een zeldzaam of toevallig overlegmoment voor alle betrokkenen, maar geen vaste manier om de dialoog met elkaar aan te gaan. De zoektocht naar een dialoog vanuit gelijkwaardigheid, waarbij ieders kennis tot zijn recht kan komen, blijkt daarbovenop een bijzondere slaag- en/of faalfactor voor zowel het individuele als gezamenlijke leerproces. Een voorwaarde om die gelijkwaardigheid te realiseren is dat men elkaar benadert in volledige openheid ten aanzien van elkaars kennisniveau. Dit wordt bemoeilijkt door de sterk sturende beleidsrichtlijnen in ZBWG, die uitgebreid gedocumenteerd zijn én toegankelijk gemaakt worden in 5 vuistregels. Het is een kunst om dit beleid, gebaseerd op wetenschappelijke kennis, een evenwaardige plaats te geven naast de ervaringskennis van bewoners over hun eigen leefwereld en de praktijkkennis van professionals over hoe bewonersinitiatieven gestimuleerd kunnen worden. Samenwerking vanuit gelijkwaardigheid tussen deze actoren werd in eerste instantie bemoeilijkt door de rollen van opdrachtgever-opdrachtnemer die in de interacties zichtbaar werden. Daarbij komt ook de verantwoordingsdrang vanuit de overheid om resultaten zichtbaar te maken. In het kader van dit programma in de Dapperbuurt kunnen echter nooit alle geleverde inspanningen zichtbaar gemaakt worden op basis van alleen cijfers.

In het kader van het collaboratief leren kan aanbevolen worden om de verantwoordelijkheid voor resultaten gezamenlijk op te nemen, met alle belanghebbenden. Op die manier kan ook samen gezocht worden naar nieuwe manieren van verantwoording, die beter de fijnmazigheid en complexiteit van de processen voor het voetlicht brengen.

Nieuwland

In het oude schoolgebouw aan de Pieter Nieuwlandstraat 93-95, waar vroeger buurthuis de Werf was gehuisvest, zit nu Nieuwland. Het gebouw is in 2014 gekocht door woningbouwvereniging Soweto en biedt nu ruimte aan elf bewoners een aantal gemeenschappelijke voorzieningen en enkele bedrijfjes. De ambitie is dat Nieuwland zich ontwikkelt tot 'sociaal-politiek buurtcentrum'.

Onderzoeksproces

Twee CMV-studenten hebben Nieuwland als onderwerp voor hun Ondernemen en Innoveren Opdracht (O&I) gekozen. Hun centrale vraag was: *"Hoe kunnen de buurt- en stedelijke netwerken van Nieuwland versterkt worden, zodat Nieuwland de functie van sociaal-politiek buurtcentrum beter kan realiseren"* met als deelvragen:

- Wat wordt bedoeld met 'sociaal-politiek buurtcentrum'
- Waaruit bestaan de netwerken van Nieuwland;
- Hoe is de relatie met de buurt
- Hoe is de relatie met de gemeente Amsterdam, resp. Stadsdeel Oost
- Welke landelijke (of internationale) contacten/netwerken zijn relevant en waarom
- Zijn er elders (bijv. in Lissabon) voorbeelden te vinden van soortgelijk initiatieven en wat is de sleutel tot succes?
- Wat betekent dat voor Nieuwland?
- Uitwerken naar concrete aanbevelingen voor organisatie, programmering en/of netwerkontwikkeling van Nieuwland.

De twee studenten hebben informatie verzameld en gesprekken gevoerd met deelnemers aan Nieuwland, betrokken ambtenaren van het stadsdeel en deskundigen. Hun bevindingen zijn vastgelegd in een eindrapportage⁷, die de basis vormt voor deze paragraaf. Het was de bedoeling dat de eindopdracht afgerond zou worden met een bijeenkomst in Nieuwland, waar 'Nieuwlanders', buurtbewoners en lokale ambtenaren met elkaar in discussie konden gaan over het onderzoek en een aanzet gedaan zou kunnen worden om de laatste deelvraag te beantwoorden. Deze afronding heeft niet plaatsgevonden doordat de Nieuwlanders eerst even tijd nodig hadden om hun lijn te bepalen en met

⁷ Loraine Smith & Gwynn Ypma (2017), *Het belangrijkste is dat mensen weten dat je er bent*, Lokale en stedelijke netwerken van burgerinitiatieven in Amsterdam en Lissabon, eindrapport Opdracht Ondernemen & Innoveren, CMV, Hogeschool van Amsterdam

elkaar tot overeenstemming te komen en vervolgens doordat de studenten voor een minor naar het buitenland vertrokken.

Wat is Nieuwland

Nieuwland is opgericht door woningbouwvereniging Soweto, voortgekomen uit de Amsterdamse kraakbeweging. Ongeveer acht jaar geleden speelden de initiatiefnemers en huidige bewoners met het idee om een eigen woningbouwvereniging op te richten. Woningbouwvereniging Soweto heeft zijn oorsprong in de Transvaalbuurt in Amsterdam.

Nadat er veel sociale woonruimte verdween besloten bewoners en krakers uit de Transvaalbuurt de handen ineen te slaan. De eerste stap was het verwerven van een pand in de Dapperbuurt in Amsterdam Oost. Dat werd het leegstaande pand aan de Pieter Nieuwlandstraat 93-95. Het pand werd met een lening van een 'alternatieve' Duitse bank aangekocht en biedt plek aan een woongemeenschap van elf mensen, een sociaal politieke ruimte en vijf kantoor-/werkplaatsen. "De Pieter Nieuwland gaat 11 betaalbare woonruimtes met gedeelde keukens en gemeenschapsruimtes bieden aan bewoners, die ook actief in de sociale ruimte meedraaien en andere bijdragen aan het pand leveren. De woongemeenschap is gebaseerd op vriendschap, respect en maatschappelijk betrokkenheid; de woonlasten zijn dan ook inkomensafhankelijk zodat er rekening wordt gehouden met het principe van betaalbaarheid voor iedereen." (<https://soweto.nl/nl/woongemeenschap>)

De bedrijven die zijn gevestigd in de werkruimtes zijn:

- **Bicycle Clinic:** recycled tweedehands fietsonderdelen, fietsreparaties en elke woensdagavond is er een *do it yourself repair*- avond waarin je kan leren hoe je zelf je fiets kan repareren;
- **Here to support:** richt zich specifiek op vluchtelingen die tussen wal en schip terecht zijn gekomen. Hiermee worden asielzoekers die in een uitzichtloze situatie verkeren bedoeld omdat ze in ons land geen verblijfsvergunning krijgen, maar ook niet kunnen worden uitgezet;
- **Luk Hop Moon Kung Fu:** een martial arts club;
- **Hermes boekhouding:** is een boekhouder die zich specifiek richt op ZZP'ers die werkzaam zijn in de creatieve sector, stichtingen en verenigingen;
- **Doctor Bit's Lab & Communication Lab.**

Netwerk en betrokkenen

Er is momenteel nog niet heel veel contact tussen Nieuwland en de buurtbewoners van de Dapperbuurt. Dit komt vooral doordat de verbouwingen langer dan verwacht uitvallen. Hierdoor is er nog niet de mogelijkheid geweest om veel tijd te investeren in de relatie met de buurt. Ook waren er door de verbouwing wat klachten binnengekomen over geluidsoverlast van de verbouwing. Nieuwland gaf aan wel open te zijn voor de buurt en zou graag een sterkere connectie hebben met de Dapperbuurt. Hiervoor zouden er activiteiten aan het programma kunnen worden toegevoegd die onder buurtbewoners spelen. De publieke ruimte die beschikbaar is kan zodoende een ruimte zijn waar maatschappelijke vraagstukken en trends binnen de buurt besproken kunnen worden. *“An anti-gentrification force in the post capitalist society”* zoals een Nieuwlander het zelf formuleert.

De relatie met de (lokale) overheid verloopt moeizaam. De Nieuwlanders hebben het gevoel dat de afdeling Handhaving van het stadsdeel Oost, veel op hun dak zit. Door de eerdere klachten van geluidsoverlast werd bedreigd met een hoge dwangsom. Dit zorgde voor spanning en stress. *“Het gaat ook om het ongunstige beeld dat ze bij de afdeling Handhaving van ons hebben. Wij zijn er voor sociale en politieke activiteiten, niet voor commerciële. We doen dingen anders en hebben het imago dat we tegen het systeem zijn. We zitten in een onontgonnen gebied: we zijn geen kroeg en we zijn ook geen gesubsidieerd buurtcentrum, zoals de Meevaart. De politici zeggen dat het goed is als burgers zelf dingen organiseren. Maar als je dat doet, wordt het geblokkeerd.”*

In de interviews geven enkele Nieuwlanders aan dat zij gemerkt hebben dat ondernemers en ambtenaren vaak niet dezelfde taal spreken. Het contact dat er is tussen de ambtenaar en de ondernemer zorgt dan soms voor irritatie. De ambtenaar praat vaak vanuit zijn kijk op de onderneming vanuit de kennis die is opgedaan in de systeemwereld. Terwijl de ondernemer vanuit de praktijk praat. De omgang kan democratischer en menselijker. Het zou fijn zijn als meerdere ambtenaren binnen de gemeente beide “talen” spreken, sturen wanneer dit mogelijk is en de ondernemers met de juiste partij of afdeling verbinden. Elkaar niet snappen zorgt voor verwarring en irritatie.

Sfeer en cultuur

Het initiatief Nieuwland heeft zijn wortels in een mengeling van de Amsterdamse kraakbeweging, zoals die in de 70’er en 80’er jaren o.a. in de Transvaalbuurt gevormd is en de internationale Occupy beweging zoals die zich in het eerste decennium van de 21^e eeuw ontwikkeld heeft. Dat wordt duidelijk uit de inrichting van het pand, de omgangsvormen en de folders en publicaties die ze tentoonstellen in hun kraam tijdens een buurtfeest. maar het blijkt ook uit recensies en commentaren op een website waar willekeurige bezoekers hun mening geven over Nieuwland. Deze geschiedenis heeft tot gevolg dat de Nieuwlanders geneigd zijn de overheid intuïtief als ‘tegenstander’ te zien, die vooral de belangen van het ‘systeem’ behartigt. Ambtenaren van het stadsdeel hebben omgekeerd de neiging om de Nieuwlanders als lastpakken te zien die vooral overlast veroorzaken. Deze beeldvorming over en weer komt de relatie tussen Nieuwland en het stadsdeel niet ten goede.

Ben je anarchist? Heb je links
extremistische vrijgevochten idealen?
Ben je vrouw en heb je ongeschoren
oksels en dreadlocks? Ben je man,
bleek, magertjes, heb je vage
tatoeages en draai je dagelijks een
stickie? Ben je niet vies van kraken of
het wonen in een woongroep?
Dan moet je hier zijn! Mocht je hier
geen zin in hebben dan heb je hier
waarschijnlijk niks te zoeken.
Niks mis mee hoor verder. Echt niet!
Ik laat iedereen in zijn waarde. Ieder
z'n ding. Mijn ding is het alleen totaal
niet.

Commentaar van een bezoeker op
Yelp, 13-06-2015

naar wat er mogelijk is binnen de Dapperbuurt en in Nieuwland. Elkaar beter leren kennen is hierbij de eerste stap. Volgens twee deskundigen op dit terrein die door de studenten geïnterviewd zijn, Imrat Verhoeven en Stan Majoor zou een burgerinitiatief zoals Nieuwland kunnen werken aan de relatie met de gemeente door de gebiedsmakelaar of andere ambtenaren uit te nodigen bij het programma of langs te komen. Hierbij is het niet de bedoeling dat je jezelf gaat verkopen, maar het is natuurlijk altijd handig om te laten zien wat je te bieden hebt en wat er te beleven valt. Tijdens dit programma kan dan een praatje gemaakt worden met de ambtenaar en kan je werken aan het creëren van een informele netwerkrelatie.

Dit proces om te komen tot een vorm van samenwerking kan gezien worden als collaboratief leren. Dit proces zal zorgvuldig vormgegeven moeten worden en hoe dan ook (veel) tijd in beslag nemen. De verschillende criteria die Pierre Dillenbourg noemt zijn hier ook van toepassing:

Conditie in de beginsituatie: de gemeenschappelijke missie is het verbeteren van leefbaarheid in de Dapperbuurt en het creëren van eigenaarschap van bewoners over de buurt. De actuele uitdaging is bij beide partijen aanwezig. Aan het verschil in kennisniveau en verwachtingen moet nog wel flink gewerkt worden.

Kenmerken van de interacties, die Dillenbourg noemt zouden gerealiseerd kunnen worden tijdens een eerste kennismakingsbijeenkomst die fysiek in Nieuwland georganiseerd kan worden (dit was ook de oorspronkelijke bedoeling van de twee CMV-studenten). Het gebiedsteam (of het FieldLab) zou het initiatief voor een dergelijke bijeenkomst kunnen nemen. Deze bijeenkomst kan zo worden georganiseerd dat er in de discussie sprake is van gelijkwaardigheid en dat er ruimte is voor misverstanden en het bijstellen ervan en dat er geen taboe onderwerpen zijn. Mogelijk kan een dergelijke bijeenkomst nog door de HvA gefaciliteerd en begeleid worden op een manier zodat de verschillende voorwaarden voor het *ontstaan van leerprocessen* gerealiseerd kunnen worden. De belangrijkste mogelijke gezamenlijke leerprocessen in termen van Dillenbourg zijn:

- Het ontwikkelen van een gemeenschappelijk begrip over de uitdaging
- Het vinden van een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging.

Straatfeest

In februari 2016 ging een tweede groep studenten van de minor Inspirerend Leiderschap van start met een deelonderzoek. De keuze voor de Commelinstraat als casus kwam tot stand in samenspraak tussen de groep studenten, onderzoekers vanuit de HvA en de gebiedsmakelaar. Zij vroeg zich af hoe het kon dat er zo'n verschil in activiteit bestaat en stelde de studenten de vraag om uit te zoeken hoe de twee straathelften dichterbij elkaar konden komen. De studenten analyseerden de situatie, met behulp van veranderkundige literatuur van De Caluwé en Vermaak (2014), en hielden enquêtes met buurtbewoners, voerden participerende observaties uit en begeleidden het opzetten van een bewonersinitiatief: een buurtfeest.

Omdat het buurtfeest na afloop van het semester plaatsvond, beperkten de studenten zich in het kader van hun onderzoek tot de door hen gefaciliteerde brainstormavond voor buurtbewoners. Deze vond plaats in een ruimte in De Gooyer. De studenten spraken in hun eindrapportage (Aaftink et al, 2016) over een geslaagde interventie, want er kwamen twintig bewoners af op de brainstormavond. Dit waren er meer dan de acht die zij zich ten doel hadden gesteld. Daarbij kwamen zij ook tot de conclusie dat het organiseren van een buurtfeest staat of valt bij de persoonlijkheid van een trekkende buurtgenoot. Dit laatste was voor ons een belangrijke conclusie, mede doordat we via de gebiedsmakelaar hoorden dat verschillende buurtgenoten, onder andere zij die sinds jaar en dag initiatieven ontplooiën en nu plots

een nieuwe groep mensen zien opstaan, zich onder de voet gelopen hadden gevoeld doordat een van de actieve, korter in de straat wonende straatgenoten stevig zijn stempel op het geheel drukte.

Groenbakken

Tijdens het straatfeest raakten de gebiedsmakelaar en twee straatbewoners met elkaar in gesprek over de mogelijkheid om als bewoner geld te krijgen vanuit de gemeente om eigen initiatieven te verwezenlijken. Naar het plan van de bewoners om de kale straat op te leuken met bakken met groen had de gebiedsmakelaar wel oren. Er moest wel wat vaart gemaakt worden, want het beschikbare potje geld diende voor aanvang van het nieuwe jaar gebruikt te zijn. Er werden plannen geschetst en een nieuwe afspraak ingepland. Bij deze vervolgspraak tussen de bewoners en de gebiedsmakelaar bleek de plantenbakkenopdracht door de gemeente al aanbesteed te zijn aan een ondernemer. De bewoners moesten zich van hun standvastige kant laten zien om er voor te zorgen dat ze alsnog inspraak kregen in de aanplantingsplannen. Voor de aannemer, die gewend is vanuit de gemeente een opdracht te krijgen, was het wennen om te overleggen met buurtbewoners. De buurtbewoners moesten er op hun beurt weer aan wennen om de rol van buurtbewoner te hebben: “Ik voelde me verantwoordelijk, maar had geen controle”. Zonder voorafgaand bericht stond de aannemer op een ochtend in de straat de bakken te plaatsen. Na wat overleg kon er gelukkig alsnog meegedacht worden door de bewoners. Vanuit het perspectief van de bewoners is dit proces een toonbeeld van de overgangssituatie in de samenwerking tussen bewoners en overheid in het inrichten van de openbare ruimte. De wil is er, maar in de praktische uitvoering wordt er soms teruggevallen en oude gewoontes.

Rol gebiedsmakelaar

In het aangaan van een daadwerkelijke samenwerking tussen burger en overheid is de houding en bereikbaarheid van de gebiedsmakelaar een belangrijke factor. Deze beschouwt zichzelf als degene die signalen uit de wijk oppikt en verbindingen tussen mensen legt. Dat deze visie aansluit bij de belevenis van bewoners is herkenbaar in de manier waarop er in het gesprek met twee straatbewoners over de gebiedsmakelaar gesproken wordt. Deze wordt beschreven als een toegankelijk iemand die veel mensen kent en verbindt. Er wordt aangegeven dat het goed is hoe zij grenzen aangeeft wanneer burgers teveel willen, al wordt er ook bij gesteld dat het in tegenspraak is met het gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de buurt. Een belangrijke voorwaarde die gesteld wordt voor het hebben van een positieve ervaring in contact met de gebiedsmakelaar wordt het faciliteren van een eerste contact genoemd. Pas vanaf het moment dat je haar kent, weet en ervaar je hoezeer je als bewoner met de gemeente kunt samenwerken.

Gesprek met bewoners

Naar aanleiding van het straatfeest en vanuit gesprekken met een actieve straatbewoner ontstond de wens om verder in gesprek te gaan met buurtbewoners over het straatfeest en over het tijdens het feest ontstane initiatief tot het plaatsen van groenbakken in de kant van de straat nabij de Pontanusstraat. Het leggen van contact met bewoners kostte vrij veel tijd doordat we wegens privacy van bewoners via de gebiedsmakelaar contact dienden te leggen met bewoners en we vervolgens reactie moesten afwachten. Het toetreden tot de besloten Facebookgroep van de Commelinstraat, overigens ontstaan vanuit het straatfeest, bleek daarin het meest succesvol. Eind juni 2017 vond er een gesprek plaats met twee bewoners, beide woonachtig aan de Pontanuskant van de Commelinstraat. Het doel van dit gesprek was het beschrijven van de manier waarop zij de samenwerking met de gemeente hebben ervaren bij het organiseren van het straatfeest en bij het project rond de groenbakken. Een belangrijk thema dat in dit gesprek regelmatig terugkeert, is het kunnen spreken van de taal van de gemeente. “Als een idee aansluit bij de speerpunten van de gemeente, dan heb je de wind mee.” Er

wordt door de bewoners benoemd dat 'de dames', die van oudsher voor initiatieven vanuit de buurt zorgden, net als de aanjager van het straatfeest wisten hoe je door de juiste thema's te benoemen, financiële mogelijkheden kan te boren bij de gemeente. Ideeën worden zelfs naar de speerpunten toegeschreven. Ze geven aan dat het belangrijk is om aan te sluiten bij gemeentelijk beleid, zodat je ruimte krijgt voor je initiatief. Daarom willen ze ook graag weten wat dat beleid is, zodat ze hier op in kunnen spelen. Een keerzijde is volgens hen dat je tegenwerking ondervindt als buurtbewoner wanneer je ideeën of activiteiten niet aansluiten bij gemeentelijk beleid.

Als het gaat om het behartigen van ieders belang, dus ook die van mensen die niet het hardst schreeuwen, wordt gezegd dat hiervoor het beleid van de gemeente dient. Er wordt belang gehecht aan het divers houden van de buurt en dus het toegankelijk houden van wonen voor mensen met een lager inkomen. De bewoners aan tafel zien in dat ieder voor zijn eigen belang opkomt, bijvoorbeeld ouders die zich hard maken voor speeltoestellen en automobilisten voor het behouden van parkeerplaatsen, maar stellen ook dat het initiatief echt uit mensen zelf moet komen. De vraag welke rol voor de gemeente of specifiek de gebiedsmakelaar is weggelegd in het faciliteren van initiatieven die tegemoet komen aan de wens om de buurt toegankelijk en divers te houden, blijft onbeantwoord.

Adviezen van bewoners aan de gemeente

Vanuit de besproken ervaringen rond het plaatsen van de groenbakken in de straat werden door de twee bewoners leerpunten geformuleerd die zij wilden meegeven aan de gemeente. Deze hebben met name betrekking op:

- het aanboren van verschillende, meer digitale communicatiekanalen,
- het faciliteren van meer diversiteit in inspraakmogelijkheden en
- het onderbouwd terugkoppelen van wat er wel en niet gedaan gaat worden naar aanleiding van door bewoners geleverde inspraak.

Er is behoefte aan inzicht in een langere termijnvisie, zodat zij hier als bewoners op in kunnen spelen. Een belangrijke kans wordt gezien in het 'de hort op gaan', zodat je als ambtenaar burgers ontmoet en met hen van ideeën uit kunt wisselen. Festiviteiten, zoals bijvoorbeeld het straatfeest, zijn hier goede gelegenheden voor.

Een belangrijk struikelblok in het bijdragen aan een verbeterde leefomgeving zien de twee bewoners in de blokkerende rol die woningbouwcorporaties spelen binnen gemengde Verenigingen Van Eigenaren (VVE's). Veranderingen die de corporaties niet aanstaan, en waarin huurders geen inspraak hebben binnen de VVE-vergadering, kunnen zij tegenhouden. Een van de twee gesproken buurtbewoners vertelt dat hierdoor initiatieven ter verduurzaming van het pand geblokkeerd worden. Wat haar betreft mag de gemeente hier een bemiddelende rol in spelen.

Hoe geleerd?

Binnen deze casus zijn een drietal leermomenten te onderscheiden;

- de organisatie van het straatfeest,
- het project rond de groenbakken en
- het groepsgesprek met twee actieve buurtbewoners.

De leerprocessen binnen de eerste twee momenten kunnen alleen vanuit verhalen worden gedestilleerd. Het onderzoeksrapport van de groep studenten schetst het beeld dat verschillende bewoners, uit beide delen van de straat en met een verschillende woonduur in de buurt, samen kwamen vanuit de gedeelde, actuele missie om een straatfeest te organiseren. Het lijkt er op dat het kennis- en verwachtingsniveau niet geheel is afgestemd tussen bewoners die al langer in de straat

wonen en die gewend zijn de activiteiten tot stand te brengen en nieuwe bewoners die met nieuwe energie en vanuit professionele expertise hun betrokkenheid bij de buurt willen omzetten in activiteiten. Bij het organiseren van de brainstormavond hebben de studenten, zonder dat te weten, voldaan aan de kenmerken van interactie. Ze hebben een boven hun eigen verwachting aantal mensen in dezelfde ruimte aanwezig gekregen, waarbij er vanuit een zekere mate van gelijkwaardigheid gesproken werd over ideeën en uitdagingen voor het straatfeest. Uit de beschrijving van het project rond de groenbakken valt af te leiden dat er een drietal succesfactoren waren die ertoe geleid hebben tot een basis vanuit waar gehandeld en geleerd kon worden. Dit waren:

- ten eerste de gezamenlijke missie,
- ten tweede de tijdsdruk die er was omdat het gemeentelijke geldpotje voor 1 januari aangeboord moest worden en
- ten slotte het werkbare verschil in kennis- en verwachtingsniveau succesfactoren.

Dit zijn de drie condities in de beginsituatie zoals beschreven door Dillenbourg (1999). Bij de tweede stap, gericht op de kenmerken van interacties, is in wisselende mate voldaan aan de noodzaak tot fysiek in dezelfde ruimte aanwezig zijn, zodat men vanuit gelijkwaardigheid uit kan wisselen en zaken ter discussie en ter oplossing kan stellen. Vaker en in een vroeger stadium samenkomen met bewoners, ambtenaren en de aannemer, had kunnen leiden tot een succesvoller resultaat als het gaat om de inspraak van burgers.

Met betrekking tot het leren binnen het gesprek met de bewoners is er niet aan de belangrijkste voorwaarde van het fysiek aanwezig zijn van alle betrokkenen voldaan. Het verkrijgen van nieuwe inzichten was binnen dit gesprek mogelijk dankzij de door de interviewer aangedragen informatie, bijvoorbeeld over de inspraaksessies in Jungle Amsterdam, of de vragen ten aanzien van het geven van een advies aan de gemeente. Een diepere laag van leren had bereikt kunnen worden indien de gebiedsmakelaar, en ook bewoners die de geschiedenis van actief zijn in de buurt kunnen benoemen, aanwezig waren geweest.

III Samenvattende analyse

Onze ervaringen met het proces van dit fieldlabonderzoek willen we nog eens samenvatten en analyseren. Dit doen we op het niveau van de casussen en op het niveau van het proces van dit fieldlabonderzoek.

De context van dit onderzoek heeft zich gekenmerkt door heel veel veranderingen betreffende de betrokken partijen: het stadsdeel in reorganisatie met wisselende ambtenaren, de organisatie van en visie op het speerpunt binnen de Hogeschool van Amsterdam (HvA) en de onderzoeksgroep zelf. Deze factoren hebben het onderzoeksproces ingrijpend beïnvloed.

De gezamenlijke leerprocessen in casussen en onderzoeksproces

In de periode van dit onderzoeksproces is er op verschillende niveaus geleerd. In de loop van het proces hebben we ons verder verdiept in manieren van collaboratief leren. Hierbij hebben we gebruik gemaakt van een herhaling van de benadering van Dillenbourg (2009), die in een leerproces verschillende fases onderscheidt.

- Condities in de beginsituatie:
- Kenmerken van de interacties:
- Mogelijke leerprocessen, op individueel en groepsniveau.

Leren in en van de casussen

Sinterklaasoptocht (najaar 2015)

Doel van het onderzoek was om de buurt te interesseren voor de Sinterklaasoptocht; een initiatief van de ondernemers van de Dappermarkt. Minorstudenten (van de minor Inspirerend Leiderschap) zijn op zoek gegaan naar manieren om dat te realiseren. Ze hebben contact gezocht met de Dapperschool, kregen daarbij gehoor van de ouder- en kindmedewerker en zijn uiteindelijk in de klassen gaan oefenen met een dansje voor Sinterklaas. De kinderen waren enthousiast. Ouders zijn schriftelijk gevraagd om mee te doen op de dag van de optocht. Op de afgesproken dag en tijd bleken er geen kinderen aanwezig en geen ouders. Voor een evaluatiegesprek was de school niet beschikbaar. De studenten weten de gang van zaken aan de te korte tijdsplanning, het slechte weer en de Zwarte Pieten discussie.

Collaboratief leren

Kijkend naar de voorwaarden van Dillenbourg was er al niet voldaan aan de voorwaarden voor de beginsituatie. De ondernemers hadden wel een belang, maar van een gemeenschappelijke missie onder de belanghebbenden (ouders, school, kinderen en ondernemers) was geen sprake. Zij zijn ook niet bijeengekomen. Het stadsdeel was weliswaar geïnteresseerd in nader contact met de Dapperschool, maar slecht bereikbaar, aldus de studenten.

Voor de onderzoeksgroep was deze casus een eerste confrontatie en een wake up call hoe ingewikkeld het kan zijn om partijen bij elkaar te krijgen, om de condities te scheppen om aan het leren te beginnen. In dit geval waren daar een aantal 'agogische-achtige' interventies voor nodig geweest. Daarnaast gaf de ervaring aan dat de studenten, vanuit de benadering van De Caluwé, (2014), wel weten dat het van belang is mensen te 'prikken tot actie' in 'een prettige setting', maar hoe dat feitelijk te doen is iets anders, en daarvoor hadden ze eigenlijk meer ondersteuning nodig.

Overwogen is om naar aanleiding van deze ervaring te kijken naar de succesfactoren van de Sint-Maartensoptocht; een groot evenement in de Dapperbuurt waaraan allerlei verschillende mensen meedoen. Dat is niet gebeurd vanwege het gebrek aan beschikbaarheid van de studenten (tijd en geld).

De rol van de overheid

Deze was hier beperkt, medewerkers van het stadsdeel vonden het initiatief van de markt interessant. Het had kunnen bijdragen aan het versterken van de relatie tussen de school, ouders en ondernemers. Daarmee had het kunnen bijdragen aan het weefsel in de buurt en aan het versterken van de positie van de school in de buurt (zie de volgende casus).

De Dapperschool: OBS de Dapper (2016-2017)

Bij de Dapperschool ging het om een verzoek van het stadsdeel om mee te denken over een manier waarop meer leerlingen voor de Dapperschool geworven kunnen worden. Dit werd belangrijk gevonden omdat de aanwezigheid van een school dient als een gemeenschappelijke sociale en fysieke ruimte waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Het is bovendien bij uitstek een potentiële plek waar mensen uit verschillende culturen elkaar tegen kunnen komen.

Collaboratief leren

Na een lange introductie van verkennen (het in beeld krijgen van inhoudelijke actoren, interesseren, vertrouwen wekken), eigenlijk een serie van agogische interventies, is voldaan aan de condities voor de beginsituatie zoals Dillenbourg (1999) die omschrijft. Er zijn bijeenkomsten geweest met medewerkers van school, stadsdeel en uit het onderzoeksteam. De interactie bij die bijeenkomsten was gelijkwaardig, oplossingsrichtingen zijn verkend en overeenstemming is bereikt over het benoemen van het vraagstuk, waarna er in maart 2017 gekomen is tot een gezamenlijke onderzoeksvraag. Met de gemeentelijke Anti-Segregatie Unit en het Team Gemeentelijk Toelatingsbeleid is ook contact geweest. De eerstgenoemde stond positief tegenover het initiatief, het team toelatingsbeleid was terughoudender.

Door onderzoekers is vervolgens via een enquête en interviews gevraagd naar de overwegingen en motieven die ouders uit de Dapperbuurt hebben bij het maken van de keuze voor een school voor hun kinderen. Een volgende stap zou het tot stand brengen van ouderinitiatief kunnen zijn; met behulp van de uitkomsten van het vooronderzoekje, Team Oud Oost, Team Gemengde Scholen van de gemeente Amsterdam en kenniscentrum gemengde scholen. Condities voor leren lijken aanwezig, nu nog de stappen naar de concretisering. Dit zal waarschijnlijk geen eenvoudige opgave zijn, want het zal in een aantal gevallen, weten we uit het vooronderzoek, gaan om derde orde leren: in dit geval het veranderen van opvattingen van ouders.

Rol en relatie overheid

In de context van deze casus hebben medewerkers van het stadsdeel gezegd dat hun betrokkenheid bij de school beperkt is omdat er geen directe subsidierelatie is en het stadsdeel dus geen directe zeggenschap heeft. Ondanks deze beperkte zeggenschap vanuit het stadsdeel, heeft deze partij toch een groot belang bij het behoud van de Dapperschool. De school is een uitgelezen plek voor het faciliteren van sociale samenhang, onder andere door het bieden van een ontmoetingsplaats voor ouders van verschillende achtergronden en waar ook andere organisaties, inclusief de lokale overheid zelf, volwassenen en kinderen kunnen bereiken. Binnen het kader van dit onderzoek is dat al gebleken, bijvoorbeeld via een programma als Gezond Gewicht/Zo Blijven Wij Gezond, dat via de Dapperschool mensen bereikt.

Het is op de lange termijn een voorziening die, hoewel de invloed van het stadsdeel beperkt is, van belang kan zijn voor de veerkracht van de wijk om de genoemde redenen. Het vergroten van de veerkracht van de wijk is wel een belang van het stadsdeel, als zij moeten wennen aan een nieuwe, meer faciliterende dan sturende rol. In de buurt zijn er meer van dat soort plekken/ initiatieven. De Gooyer is zo'n voorbeeld. Mogelijk kunnen die wat systematischer benoemd en in beeld gebracht worden.

De onderzoeksgroep wil hoewel dit onderzoek nu formeel afgerond wordt nog wel betrokken zijn bij het leerproces om te komen tot een ouderinitiatief.

De Gooyer 2016-2017

De Gooyer is een woonzorgcentrum van Cordaan voor ouderen, mensen met een verstandelijke beperking en enkele tienermoeders. Elke dinsdagavond is er een restaurant voor buurtbewoners. Minorstudenten hebben daar gekeken naar de rol van de buurt voor de Gooyer. Vervolgens is door onderzoekers contact gezocht om verder onderzoek te doen bij de Gooyer. Op de benedenverdieping van het woonzorgcentrum is een (recreatie)ruimte voor de bewoners, die ook open is voor mensen uit de buurt. 's Morgens wordt er koffie geschonken en 's middags is het een café. Zo is het een vanzelfsprekende ontmoetingsplek voor kwetsbare mensen en buurtbewoners. De vraag was wat maakt dat deze ontmoetingsplek in de Gooyer werkt en wat er eventueel verbeterd kon worden.

Waarom werkt de Gooyer?

De Gooyer is een fysiek en sociaal veilige omgeving voor allerlei soorten ouderen en mensen met een beperking, met specifieke aandacht voor de LBTG –groep. In de benedenruimte zijn mensen van buiten de Gooyer welkom. Bezoekers komen deels uit de Dapperbuurt en deels uit andere buurten. Een deel van de bezoekers kent elkaar van vroeger van een inmiddels niet meer bestaande ouderensoos. Vaak hebben of hadden ze een band met mensen in het woonzorgcentrum. Alle bezoekers, stuk voor stuk, prijzen de gezellige sfeer. Mensen vinden het veelal prettig dat ze er veel mensen kennen. Het personeel heeft een relaxte houding en laten veel over aan de mensen (vrijwilligers) die zorgen voor het café. Sommigen noemen het geheel een familie. Dat familiegevoel kan ook lastig zijn; als er iets misgaat in het café bijvoorbeeld, want wie is er dan verantwoordelijk? In een familie dekken de leden sommige zaken bovendien liever toe.

In principe is iedereen welkom, maar in de praktijk komen er vaak dezelfde mensen, waardoor het een half open netwerk is. Voor de kwetsbare bewoners is het zien van bekende gezichten een voorwaarde om zich prettig te voelen. Nu blijkt dat ook voor veel bezoekers te gelden.

Collaboratief leren

In het café en bij de koffieochtend zijn door studenten en onderzoekers observaties gedaan. Zij hebben bovendien interviews gehouden met bewoners, bezoekers en vrijwilligers.

Door een onderzoeker zijn diepte-interviews gehouden met een aantal medewerkers. Met een deel van de vrijwilligers, medewerkers en bewoners is regelmatig contact geweest en werd er een relatie opgebouwd. Het gedrag van de onderzoekers is hier een onderdeel van geweest. Zij toonden oprechte belangstelling, presentie, en hanteerden de 'subjunctive voice', de manier van spreken die open uitwisseling mogelijk maakt (Sennett, 2012). Hierdoor werd het mogelijk om aan de presentatie van de bevindingen van de minorstudenten een focusgesprek te koppelen tussen medewerkers, vrijwilligers, onderzoekers en medewerkers van team Oud Oost. In dat gesprek is benoemd wat er goed gaat en werd benoemd wat beter kan, zodat er is gekomen tot een gezamenlijke vraagstelling. We zien hier dat aan de condities van Dillenbourg voor de beginsituatie is voldaan en ook de interactie tijdens het gesprek was gelijkwaardig. Er is een gezamenlijk beeld ontstaan over de uitdaging: hoe kunnen de bezoekers meer betekenen voor de bewoners?

De laatste stap was een door de onderzoekers en medewerkers voorbereide werksessie over de mogelijke oplossingen. De vorm was de 'vragende hand', een werkvorm die mensen eerst zelf na laat denken over een vraag, om er vervolgens gezamenlijk over te spreken. In die sessie, waaraan bewoners, bezoekers, vrijwilligers en professionals meededen, is de vraag iets bijgesteld tot de vraag hoe de benedenruimte 's middags ook aantrekkelijker kan zijn voor bewoners. Er worden meer activiteiten georganiseerd, en het schenken van alcohol wordt enigszins beperkt. Medewerkers hebben bovendien ter plekke een oplossing voor de financiering van hun plannen bedacht. Deze uitwerking gaat in het najaar van 2017 van start met studenten van de HvA.

Het proces is langdurig geweest. Het leggen van contact en het opbouwen van een relatie voordat een gezamenlijk leerproces kon worden gestart, heeft veel tijd en aandacht gekost. Die investering is belangrijk gebleken voor het aan kunnen gaan van een vruchtbaar gezamenlijk leerproces.

Rol en relatie overheid

Op het oog is er geen directe relatie met de overheid. Het team Oud Oost had terecht belangstelling omdat de Gooyer een plek is waar kwetsbare mensen en buurtbewoners elkaar ontmoeten, zonder veel bemoeienis van de overheid. Het feit dat er een beperkte groep mensen komt en het netwerk halfopen is werkt in dit geval goed. Het is een van de vele vormen van participatie (zie rapport Brenninkmeijer 2016). Op de langere termijn is het van belang dat in de wijk een dergelijke ontmoetingsplek de kans blijft krijgen en dus voldoende gefaciliteerd wordt.

Nieuwland

In het oude schoolgebouw aan de Pieter Nieuwlandstraat 93-95, waar vroeger buurthuis de Werf was gehuisvest, zit nu Nieuwland. Het gebouw is in 2014 gekocht door woningbouwvereniging Soweto, dat is opgericht door de bewoners van Nieuwland en gefinancierd wordt door een Duitse bank met een

sociaal, maatschappelijke doelstelling. Het gebouw biedt nu ruimte aan elf bewoners, een aantal gemeenschappelijke voorzieningen en enkele bedrijfjes. De vraag bij die het fieldblab voor Nieuwland onderzocht was hoe Nieuwland meer voor de buurt kan betekenen. Twee CMV-studenten hebben Nieuwland als onderwerp voor hun afstudeeropdracht getiteld Ondernemen en Innoveren (O&I) gekozen. Hun centrale vraag was: *“Hoe kunnen de buurt- en stedelijke netwerken van Nieuwland versterkt worden, zodat Nieuwland de functie van sociaal-politiek buurtcentrum beter kan realiseren?”*

Nieuwland heeft de ambitie om zich te ontwikkelen tot ‘sociaal-politiek buurtcentrum’. Het initiatief Nieuwland heeft zijn wortels in de Amsterdamse kraakbeweging en de internationale Occupy beweging.

Uit de interviews van de studenten met bewoners van Nieuwland blijkt dat zij bereid zijn om zich open te stellen voor de buurt. De beschikbare publieke ruimte zou een plek kunnen zijn waar maatschappelijke vraagstukken en trends binnen de buurt besproken kunnen worden. *“An anti-gentrification force in the post capitalist society”* noemt een Nieuwlander het.

Gezamenlijk leren

Omdat zowel Nieuwland als de overheid het mogelijke belang van Nieuwland voor de buurt zien, is er een aanleiding om de gezamenlijkheid te zoeken: er is, in de termen van Dillenbourg, een min of meer gezamenlijke missie en een uitdaging voor Nieuwland. De bewoners van Nieuwland hebben een belang om de relatie met de buurt goed te houden. Ze hebben veel tijd en geld geïnvesteerd in hun onderkomen. Buurtbewoners moeten daarbij natuurlijk wel kunnen aangeven wat zij willen, zodat op deze wensen aangesloten kan worden.

De studenten hadden na overleg met Nieuwland als interventie een bijeenkomst met bewoners van Nieuwland, buurtbewoners en overheid gepland. In samenspraak met onderzoekers was een open space bijeenkomst en een forumtheatersessie voorbereid. Nieuwland heeft alsnog laten weten daarover eerst intern te moeten overleggen. Dat betekende een vertraging, waardoor de studenten, die in een semester in het buitenland gingen studeren, niet meer beschikbaar waren. Op dit moment (augustus 2017), wordt bekeken of de sessie alsnog gehouden kan worden.

Uitdaging bij deze bijeenkomst is de benodigde openheid bij Nieuwland voor de behoeften en vragen van de buurtbewoners. Ook tussen de ambtenaren en de bewoners van Nieuwland is openheid nodig, om wegen te vinden waardoor ze elkaars kracht kunnen waarderen, om tot een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging te komen.

In de interviews met de studenten geven enkele Nieuwlanders aan dat zij gemerkt hebben dat ondernemers en ambtenaren vaak niet dezelfde taal spreken. Ook dat is een punt van aandacht bij deze mogelijke sessie, om tot gezamenlijke woorden te komen. In deze casus zal het vooral gaan om voldoende onderling begrip, om uiteindelijk gezamenlijk tot actie te komen (2^e orde leren). Het gaat binnen deze casus niet om het veranderen van fundamentele overtuigingen van de partijen.

Rol en relatie overheid

Nieuwland is een initiatief van krachtige, idealistische en mondige bewoners. Het is een voorbeeld van een volwaardig eigenstandig bewonersinitiatief. Tegelijkertijd blijkt het een uitdaging om met hen om te gaan. Het streven is weliswaar om meer krachtige initiatieven te hebben in de buurt maar de sterke ideologische overtuiging en de daaraan gekoppelde anti-overheidssentimenten maken dat niet

eenvoudig. Toch kan het belang van dit initiatief voor de Dapperbuurt aanzienlijk zijn, bijvoorbeeld als het gaat om het behouden van betaalbare woningen in de Dapperbuurt. Het initiatief kan een belangrijke partner zijn voor bewoners en overheid als tegenkracht bij het opkopen van woningen door projectontwikkelaars in de wijk. Daarmee hebben wijken die dichtbij het centrum van de stad liggen al te maken. Ook binnen de Dapperbuurt ligt dit binnen de lijn der verwachting. Meer in algemene zin gaven de studenten aan dat Nieuwland belangrijk kan zijn voor de empowerment van buurtbewoners. Participatie komt in vele vormen en het positief omgaan met deze kritische kracht en het zoeken naar gedrag dat daarvoor passend is (Brenninkmeijer, 2016) hoort daarbij.

Zo Blijven Wij Gezond in de Dapperbuurt (2016-2017)

Het programma Gezond Gewicht/Zo Blijven Wij Gezond (GG/ZBWG) van de gemeente Amsterdam is een ambitieus stadsbreed meerjarenproject om een gezonde levensstijl te bevorderen en overgewicht terug te dringen. Het programma wordt per stadsdeel ingekleurd en aangestuurd. Stadsdeel Oost geldt als één van de drie stadsdelen waar de problematiek het grootst is.

Binnen dit project werkten we aan de vraag welke initiatieven plaatsvinden binnen de Dapperbuurt om de doelstellingen van dit project te realiseren. Aanvullend daarop onderzochten we hoe er wordt samengewerkt en hoe die samenwerking geoptimaliseerd kan worden.

Dit complexe, omvangrijke project is een ambitie van de overheid, waarbij er uitgegaan wordt van een brede aanpak gericht op de zwakste doelgroepen. De projectleiding van het programma in de Dapperbuurt heeft geïnteresseerden gevraagd om leefstijlprojecten in te dienen. De interventies die uitgezocht werden voor het onderzoek, zorgden voor een totaalbeeld over alle actoren. Bij het programma zijn naast kinderen en jongeren ook ouders, professionals en buurtbewoners betrokken. Betrokken zijn: grote welzijnsorganisaties (Dynamo), nieuwe samenwerkingsverbanden van professionals (Dreamsupport), individuele professionals (diëtisten), buurtorganisaties (Katshuis), initiatieven van bewonersorganisaties als Meevaart of Tugela. Bij deze laatste initiatieven komen bewoners uit de Dapperbuurt naar kooklessen voor kinderen, georganiseerd door Buurtmama's. Bij eenmalige activiteiten, zoals bij de Dappercup, worden medewerkers, ambassadeurs van het programma, ingezet voor informatie en gezonde hapjes. Het is niet gelukt bewonersinitiatieven te betrekken. De eerste contacten waren na een periode van intensieve tijdsinvestering gelegd, maar er was geen tijd voor de intensieve investering in de verkenningsfase die nodig is om tot gezamenlijk leren te kunnen komen.

Hoe is er samengewerkt en samen geleerd?

Binnen het programma bestond aanvankelijk een merkbaar verschil tussen de strakke visie van de overheid, waarbij het ging om het nastreven van 5 vuistregels, terwijl buurtorganisaties de vrijheid namen om het programma ruimer in te vullen, zodat het meer gericht was op leefstijl en de invulling van het project meer bottom up werd. In 2017 is de formele koers van het programma aangepast. De meer zichtbare resultaten kwamen van de initiatieven waarin samen met de bewoners werd gewerkt en waarin bewoners op hun eigen manier een gezonde leefstijl in hun eigen omgeving konden promoten. Dankzij deze koerswijziging werd meer rekening gehouden met de sociale en psychische factoren die een rol spelen bij de voorgestane gedragsverandering en werd vanuit een gelijkwaardige positie gewerkt. Bewoners werden langs verschillende wegen door buurtorganisaties bereikt. Zo was er een scholingstraject van sleutelpersonen uit verschillende groepen (Dreamsupport), werden er kookclubs

georganiseerd (Katshuis), waren er vaderdebatten (Dreamsupport) en zette Dynamo zich in via de ouder- en kindmedewerker bij de Dapperschool.

Binnen de diverse uiteenlopende initiatieven is vanzelfsprekend samengewerkt. De manier waarop al doende gezamenlijk geleerd werd binnen de initiatieven hadden we verder willen bestuderen. Binnen het tijdsbestek van dit onderzoek was deze verdiepingsslag echter niet haalbaar.

Opmerkelijk is dat de uitwisseling tussen de initiatieven tot nu toe niet of nauwelijks gefaciliteerd is van het programma door de projectorganisatie. Juist door daar een platform voor te creëren zou een vruchtbare uitwisseling tussen de ervaringen van de uiteenlopende initiatieven tot een meerwaarde kunnen leiden, zeker gezien het enthousiasme van de betrokkenen. Het zou daarbij kunnen gaan om uitwisselen van de randvoorwaarden voor een succesvolle aanpak. Eigenaarschap van bewoners is daarvoor cruciaal.

Op basis van dit onderzoek is aannemelijk dat het hebben van zeggenschap over het eigen engagement en vrijheid om een aanbod te creëren en te managen van groot belang is om bewoners voor langere tijd te interesseren voor een project. Die zeggenschap gaat om het zelf uitrollen, bepalen van doelstellingen en uiteindelijk zelf voor de uitvoering en borging te zorgen (Sen 1999). Het verder definiëren en uitwisselen van wat onder succes verstaan moet worden in het kader van onderdelen van dit project, naast de uitkomst van een vermindering van overgewicht onder de bevolking, is een ander belangrijk punt van aandacht. Op die manier ontstaat een manier van verantwoording die recht doet aan de fijnmazigheid en complexiteit van deze processen, die complexe gedragsveranderingen ten doel hebben. In veel gevallen zal daarvoor het bijstellen van overtuigingen van deelnemers nodig zijn (derde orde leren). Het bevorderen van het tot stand komen van dergelijke benadering van verantwoording kan op langere termijn bijdragen aan het versterken van community-vorming in de Dapperbuurt. De voorwaarden voor collaboratief leren zijn nu aanwezig. Nu moet de stap van de interactie tussen initiatieven nog gefaciliteerd gaan worden.

Tussen onderzoekers en de overheid is ook geleerd. Er lag een verzoek van het stadsdeel om te kijken naar de implementatie van dit programma in de Dapperbuurt. De projectmanager van het programma was echter niet erg bereid tot samenwerking. De medewerker van het project die gelokaliseerd was bij het stadsdeel wilde wel meewerken maar voelde zich niet vrij om dat te doen (Healey, 2004). Na lange perioden van contact zoeken is het contact met de projectmanager tot stand gekomen door tussenkomst van de bij het onderzoek betrokken medewerker van het stadsdeel en de gebiedsmanager. Zo blijkt weer dat 'gezamenlijk optrekken' makkelijk opgeschreven is, maar in de praktijk lang niet meevalt.

Rol van de overheid

Deze is en blijft in dit project voorlopig groot, al ziet de projectorganisatie het graag overgedragen worden aan buurtorganisaties en bewonersinitiatieven. Deze laatste zijn er niet of nauwelijks. Buurtorganisaties op hun beurt kunnen en doen veel om bewoners te activeren, maar zij kunnen hun werk waarschijnlijk niet voortzetten zonder beschikbaar gestelde financiële middelen. Het verbinden van de bestaande initiatieven zou een eerste strategische stap kunnen zijn om ze te versterken en te verduurzamen.

De Commelinstraat

Het vraagstuk bij de Commelinstraat was hoe er wordt samengewerkt tussen bewoners onderling en tussen bewoners en overheid. In de Commelinstraat zijn minorstudenten aan de hand van literatuur van De Caluwé en Vermaak (2014) aan de slag gegaan met een manier om de twee delen van de straat, die onderbroken wordt door de Dappermarkt, in sociaal opzicht meer met elkaar te verbinden. Het ene deel oogt vriendelijker en de bewoners komen meer tot initiatieven. Door bewoners werd besloten een straatfeest te houden. De studenten waren betrokken bij de voorbereiding en organiseren, nadat zij enquêtes hielden met buurtbewoners en participerende observaties deden, resulterende in een brainstormavond in de Gooyer als interventie. Het is een snel geïmproviseerde interventie omdat het eigenlijke feest plaatsvindt nadat zij hun onderzoeksverslag moeten inleveren.

Samen leren: buurtfeest

Zonder dat ze erbij stil hebben gestaan hebben de studenten een hele mooie setting gecreëerd voor gezamenlijk leren. Er komen 20 mensen op de brainstormavond af. Aan de condities voor de interactie is voldaan. De interactie vindt plaats in eenzelfde ruimte, tussen verschillende beelden en opvattingen bij de belanghebbenden en op gezamenlijke en gelijkwaardige basis. Het resultaat is dat de aanwezigen komen tot een plan en werkverdeling voor het feest. Tijdens het straatfeest is ook de gebiedsmakelaar aanwezig en in gesprek met haar ontstaat een plan *om groenbakken* te plaatsen.

Samen leren: groenbakken

De bewoners maken, naar aanleiding van het contact op het straatfeest, plannen om de groenbakken in te richten. Bij de vervolgspraak met de gebiedsmakelaar blijkt dat door andere ambtenaren het inrichten van de plantenbakken al is aanbesteed bij een ondernemer. De buurtbewoners lieten het er niet bij zitten en namen contact met hem op om aan te geven wat ze wilden. Dat was wennen voor beide partijen. Toen de aannemer plotseling op een ochtend in de straat stond om de bakken in te richten, is dat ter plekke alsnog in overleg met de bewoners gebeurd. Tijdens de uitvoering was er sprake geweest van interactie, begrip voor elkaars positie, een gemeenschappelijk begrip over de uitdaging, een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging, en tussen de bewoner een gevoel van verbondenheid vanwege het succes.

Rol en relatie overheid

De gang van zaken bij het inrichten van de openbare ruimte is een voorbeeld van de overgangssituatie in de samenwerking tussen bewoners en overheid, in het streven naar meer eigenaarschap van bewoners. Dat vraagt van alle partijen snel schakelen en aanpassen. Vergelijkbare voorbeelden kennen we uit ander onderzoek naar het handelingsrepertoire van participatieprofessionals, uit casussen van Pek-O-Bello in Amsterdam Noord en de Lucas community in Amsterdam Oud West (verslag RAAK Handelingsrepertoire van participatieprofessionals, 2017).

De gebiedsmakelaar stelt zich toegankelijk op, vinden de bewoners. Bij navraag bij bewoners is er lof voor de hoeveelheid mensen zij kent en hoe zij bewoners met elkaar verbindt. Het feit dat ze soms grenzen aangeeft wordt zowel goed als in tegenspraak gevonden met de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de buurt. Het eerste contact met haar is nodig om te weten dat je veel aan haar kan hebben. In een gesprek met bewoners en onderzoekers naar aanleiding van het straatfeest en

het plaatsen van de groenbakken, gaven de bewoners aan dat het belangrijk is om aan te sluiten bij de taal en de speerpunten van de gemeente om aan geld te komen.

Verder vinden ze dat de gemeente ieders belang moet behartigen, ook van de mensen die niet het hardst schreeuwen en ook het divers houden van de buurt middels het bieden van betaalbare woningen wordt ook belangrijk gevonden als taak van de gemeente. Ze benoemen tegelijkertijd ook dat iedere bewoner voor zijn eigen belangen opkomt, zoals parkeren en het plaatsen van speeltoestellen voor kinderen.

De bewoners hebben ook tips voor de overheid: het aanboren en gebruiken van meer digitale communicatiekanalen, het organiseren van meer diversiteit in inspraak, het beter terugkoppelen van wat daarmee gebeurt en het de hert op gaan om mensen te spreken. Daarnaast is er vanuit de bewoners aandacht voor de blokkerende rol van VvE's bij woningbouwverenigingen, getuige bijvoorbeeld het tegenhouden van verduurzaming van een woningblok. We zien hier buurtbewoners die de overheid op weg willen helpen met de 3^e en 4^e generatie bewonersparticipatie/overheidsparticipatie van *overheidsparticipatie*. (Van der Steen, Scherpenisse, Hajer, Van Gerwen en Kruitwegen, 2014).

Leren tussen werknemers stadsdeel en onderzoekers HVA

In de periode waarin dit onderzoeksproject plaatsvond maakte de ambtelijke organisatie een reorganisatie door. Dat heeft in de eerste fasen van het onderzoek zijn weerslag gehad. Ook bleek dat aanvankelijk een aantal ambtenaren niet erg gemotiveerd was om aan het onderzoek mee te doen. Heel prettig was het dat er desondanks steeds wel contact bleef met Jasper Boesveldt en voor het leggen van contacten met initiatieven is de gebiedsmakelaar steeds de sleutelfiguur geweest. Met de komst van wat meer rust in de organisatie en de persoon van Joost de Klein in de zomer van 2016 is eigenlijk de meest productieve periode van start gegaan. Eigenlijk bleek op dat moment ook dat het betrokken zijn van medewerkers van het stadsdeel een noodzakelijke voorwaarde was om vorm te geven aan dit fieldlabonderzoek. Het uitspreken van de wederzijdse verwachtingen ten aanzien van ieders rol in het onderzoek en de reflectie op de eerdere fasen van het onderzoek zijn daarvoor een startpunt geweest. Bij een aantal interventies bij de Dapperschool zijn een medewerker van het stadsdeel en een onderzoeker gezamenlijk opgetrokken.

In dit onderzoek hebben we gezien dat de rol van de ambtenaren van het stadsdeel bijna per casus varieert naar aard en intensiteit. Dat betekent dat de medewerkers goed moeten inschatten wat hun rol is of zou kunnen zijn en dat zij over een ruim handelingsrepertoire moeten beschikken. De openheid van de medewerkers in de laatste periode over het zoeken naar hun nieuwe rollen verdient waardering. In de ambtelijke organisatie, waarin zij ook functioneren, zijn er naast vernieuwers zeker ook mensen en tradities aanwezig die nog niet op ingesteld zijn op het werken vanuit nieuwe verhoudingen en rollen. De bij het onderzoek betrokken medewerkers van het stadsdeel hebben zich niet alleen tot het veld maar ook tot die interne organisatie te verhouden.

Leren over het werken met studenten

In dit fieldlab werd er gewerkt met vijf groepen minorstudenten van de minoren Inspirerend Leiderschap en Cultuurverandering in Organisaties. Daarnaast hebben drie CMV-studenten met hun afstudeeropdracht van de bacheloropleiding bijgedragen aan onderdelen van dit onderzoek. We benoemen de belangrijkste leermomenten.

De doelstellingen en eisen aan het werk van de studenten vanuit de minoren waren niet dezelfde als die van het Fieldlabonderzoek. We hebben geleerd om dat zo veel mogelijk af te stemmen. In praktijk bleken de resultaten en bevindingen van de minorstudenten te werken als tussenstappen en tussentijdse resultaten op basis waarvan we dan weer verder konden werken. Een andere observatie is dat het beeld van wat 'onderzoek doen' inhoudt verschilt per student. Studenten van agogische opleidingen zijn meer dan studenten van niet-agogische studies gewend dat een interventie een belangrijk onderdeel van het doen van actieonderzoek is. We hebben de ervaring opgedaan dat studenten van niet-agogische studies ten opzichte van hun agogische medestudenten een achterstand hebben in het doen van actieonderzoek. Dit komt doordat zij niet gewend zijn in het denken in agogische processen en de functie van het begeleiden van vraagarticulatie. Dit terwijl die vraagarticulatie en het leren aanvoelen van 'hoe de hazen lopen' in de interactie tussen burger en overheid de kern van het onderzoek zijn.

De studenten, ongeacht hun al dan niet agogische studieachtergrond, ervaren het als lastig dat het vraagarticulatieproces vrij veel tijd vergt: welke casus gaan zij precies bestuderen, hoe zit het onderzoek nou precies in elkaar, wie zijn de belangrijkste betrokkenen? Daar waar het in de vingers krijgen van de onderzoeksvraag en het vinden van de juiste weg daarin een belangrijk onderdeel is van het onderzoek, hebben de studenten het gevoel dat zij achter lopen (ten opzichte van andere groepjes binnen hun minor, die een 'concrete' onderzoeksvraag als startpunt krijgen) en maar niet van start kunnen gaan. Het iteratieve karakter van actieonderzoek wordt door de studenten niet als vanzelfsprekend ervaren. De ouderejaarsstudenten die deze vorm van onderzoek wel meegekregen en ermee gewerkt hebben, komen, zoals de studenten bij Nieuwland, met mooie en voor ons bruikbare bevindingen.

IV Methodische /Theoretische bevindingen en beantwoording onderzoeksvraag:

In dit incrementele onderzoeksproces zijn wij veel tegengekomen waarvan wij denken dat het belangrijk is voor processen waarin partijen samen moeten/willen optrekken in de sociale en fysieke ruimte. Hieronder delen we onze bevindingen en reflecties daarop. We sluiten af met een – beperkte - beantwoording van de onderzoeksvraag, waarin maar ruimte is voor een deel van die bevindingen.

Bevindingen

- Op basis van de ervaringen met dit onderzoek weten we dat, als het om gezamenlijk leren gaat, de door ons aangepaste stappen van Dillenbourg heel nuttig zijn om te begrijpen wat er nodig is om gezamenlijk te leren en te analyseren wat er in een specifieke situatie ontbreekt of te verbeteren is.

De ervaring in dit onderzoek laat zien dat in veel gevallen, zowel bij initiatieven voor en met meer kwetsbare bewoners en andere partijen (Gooyer, Sinterklaasoptocht, en Zo Blijven Wij Gezond) als bij initiatieven van hele mondige en of hooggeschoolde bewoners (Nieuwland) er nog veel werk te doen is in het werken aan de condities voor de beginsituatie om aan het gezamenlijk leren te beginnen. Voor het creëren van die condities is iemand nodig die begrijpt wat er moet gebeuren. Soms zal het verwijzen naar partijen die voor elkaar interessant zijn genoeg zijn, in andere vallen moet er meer gedaan worden om partijen voor elkaar te interesseren. Het gaat om samenbrengen, door partijen voor elkaar te laten interesseren, te helpen een vraag te formuleren, de uitgangspunten te verkennen. Al naar gelang nodig is voor een specifieke situatie zoekt deze persoon een contextgebonden rol en dito te zetten stap; kortom aspecten van agogisch handelen (Donkers, 2009). In het geval van de Gooyer, bijvoorbeeld, heeft een van de onderzoekers door aanwezigheid, luisteren en door gesprekken te voeren deze rol vervuld, waardoor het makkelijker werd om stappen te zetten om samen te leren. Dit Fieldlab laat zien dat er voor het faciliteren van condities voor leren mensen nodig zijn met de vaardigheden die partijen bij elkaar kunnen brengen, om te kunnen beginnen aan gezamenlijk leren. Ook kunnen dergelijke kwaliteiten nodig zijn om, als er aan die condities voldaan is, een groepsproces goed te laten verlopen. In het geval van de Gooyer was een onderzoeker een ervaren sociaal culturele professional.

- De praktijk van dit Fieldlab laat zien dat de gebiedsmakelaar van het stadsdeel partijen uit een buurt aan elkaar kan koppelen, maar dat er meer nodig kan zijn om een initiatief op gang te krijgen. De gebiedsmakelaar roept dan de hulp in van opbouwwerkers en participatieprofessionals. In praktijk zagen we dit gebeuren bij 'Zo Blijven Wij Gezond', waar Dreamsupport en Tugela 85 een dergelijke rol vervullen.

- Niet alleen de weg naar de condities in de beginsituatie en de kwaliteiten om een groepsproces goed te laten verlopen vragen om aandacht. Voor individuele participanten die aan een initiatief meedoen, en die dat doen als medewerker van een organisatie, kan het lastig zijn om mee te doen aan plannen en samen leren in de context van het initiatief omdat de organisatie waarvoor zij werken daar (nog) niet op ingesteld is. Healey (2004) beschrijft dat voor de overheidsorganisatie. Jan van Ginkel, voormalig gemeentesecretaris van Zaanstad wees in de conferentie van het lectoraat Management van Cultuurverandering (juli 2017) op de cultuurverschillen tussen de vaak hiërarchische

cultuur van de overheidsorganisatie en het werken in de wereld met netwerken van mensen. Mensen die in uitvoerende functies werken bij de overheid hebben met dat spanningsveld te maken. In dit onderzoek kwamen we dit spanningsveld in verschillende cases tegen. Het was zichtbaar in de ervaringen van een actieve vrijwilliger (voortgangsrapportage 2016, p.11) en in het geval van de groenvoorziening in de Commelinstraat. Ook in ander onderzoek zagen we het spanningsveld terug (Raak tussentijdse rapportage 2017), in het geval van de groenvoorziening bij de Lucas Community (Nieuw West) en bij Pek-O-Bello (bewonersinitiatief in Noord). In dit onderzoek ontdekten we dit proces ook, zij het op een iets andere manier, in het geval van Nieuwland. Het collectief van Nieuwland zag af van een ontmoeting met andere partijen omdat zij eerst intern wilde vergaderen over een gezamenlijk standpunt.

- De discrepantie tussen de wereld van de organisatie en die van de netwerken in de praktijk is een werkelijkheid waar sociale en participatieprofessionals op voorbereid moeten zijn en waar zij mee om moeten kunnen gaan. Zeker ook voor de mensen die opgeleid worden aan de HvA. Zij krijgen te maken met een professionele omgeving waarin zij om moeten kunnen gaan met de druk van een systeem (overheid, welzijnsorganisatie) waarin zij werken. Tegelijkertijd moeten zij de vaardigheden hebben om netwerken en activiteiten van bewoners te faciliteren, waarbinnen zij op veel verschillende manieren afhankelijk zijn van de aard van het initiatief en van de mensen die erbij betrokken zijn. Dit vereist een ambivalente, of beter een ‘multivalente’, professionele houding, waarin belangen van systemen en bewoners worden afgewogen en in balans gebracht worden.
- Een ander aspect van het faciliteren en analyseren van leerprocessen is dat er op verschillende niveaus geleerd wordt. Over wat eerste, tweede en derde orde leren is, zijn verschillende opvattingen in omloop. Ook zijn er verschillen tussen individueel leren en het leren binnen een groep of organisatie. In dit onderzoek is gekozen voor de benadering waarin eerste orde leren gaat over het kennisnemen van iets nieuws, tweede orde leren bestaat uit het omzetten van die kennis in handelen en bij derde orde leren wordt een overtuiging of uitgangspunt bijgesteld. Verbeteren, vernieuwen en transformeren zijn de woorden die Boonstra (2006) gebruikt. Hij baseert zijn onderscheid op het werk van Argyris en Schön (1978) en van Schön (1983), die het met name hebben over leren van professionals. Het leren op het derde niveau vraagt het meest van de betrokkenen. In het fieldlabonderzoek is het duidelijkste voorbeeld daarvan Gezond Gewicht/ Zo Blijven Wij Gezond, waarbij het streven is dat mensen zich een andere opvatting over voedsel eigen maken en dus van de gevoelens daaromheen. Dat blijkt het beste te gaan door mensen uit de eigen omgeving van bewoners te faciliteren om hier stappen in te zetten, op hun eigen manier, met zeggenschap over het eigen engagement.
- De ervaringen met de diverse casussen hebben ons ook geleerd dat het even kan duren voordat partijen en betrokkenen elkaar vinden. In een aantal casussen, of onderdelen daarvan, waren de condities om met leren te beginnen nog niet aanwezig. Het proces van het tot stand komen van participatie van bewoners heeft een eigen tempo en ritme, afhankelijk van de omstandigheden. Het proces kan hooguit wat gestimuleerd worden, maar niet geforceerd. Participatie ontstaat immers niet als de overheid zegt dat het moet, maar als mensen vinden dat het kan (Van der Steen, Scherpenisse, Hajer, Van Gerwen en Kruitwegen, 2014, pag. 5). Dat het langzamer gaat dan de ambitie van beleidsmakers is bijna onvermijdelijk. Het tot stand komen van veranderingsprocessen is een ander verhaal dan het opschrijven van hetgeen er moet gebeuren. Grote veranderingen vragen om tijd en de laatste tijd zijn er ook signalen dat dit serieus genomen dient te worden. De opkomst van een begrip als slow social work is daar een uiting van (Engbersen en Lupi, 2015).

- Opmerkelijk is, zoals in het geval van de sessie bij de Gooyer van juli 2017, dat na een flinke voorbereiding en aanlooptijd er ineens, omdat de tijd rijp is en de mensen er klaar voor zijn, in hoog tempo overeenstemming ontstaat over het probleem en er tot actie gekomen kan worden (Gladwell, 2000). Het herkennen van dat moment is van belang voor de belanghebbenden en een vaardigheid die professionals moeten hebben.

Aanvankelijk was het plan om reflectiesessies te organiseren bij bestaande bewonersinitiatieven, maar in de praktijk bleek dat lastiger te realiseren dan in eerste instantie werd gedacht. De sessie die de onderzoekers met het personeel van de Gooyer georganiseerd hebben, had wel dat karakter. Zoals voorgenomen is daar een creatieve werkvorm ingezet, getiteld de 'vragende hand'. We wilden oefenen met methoden die zorgen voor het experimenteren met machtsverhoudingen en stijlen van handelen. Het geven van ruimte aan humor en chaos is daarbij een belangrijke factor, waarvoor creatieve methoden uitermate geschikt zijn. Deze creatieve methoden vormen meteen ook een herkenbaar commentaar op de gebruikelijke gang van zaken. Deze keuze wordt ingegeven door onder andere Engeström et al (2015) die zich via Bakhtin (1984) laten inspireren door het fenomeen carnaval, dat drie op elkaar voortbouwende eigenschappen bevat:

- 1) iedereen doet mee aan het experimenteren met andere rollen;
- 2) de hele bestaande sociale orde en bijbehorende ongelijkheid valt weg;
- 3) er is onbevooroordeeld en vrij contact tussen iedereen.

Dit gedachtengoed biedt een krachtig uitgangspunt om groepen mensen proberen te verbinden. Idealiter gaan deelnemers zich ontspannen, elkaar leuk vinden, en grijpen ze de mogelijkheid om zich een stapje te verwijderen van hun gebruikelijke rol, inclusief het handelen en de taal die daarbij hoort. De methodiek 'de vragende hand' was daar een lichte vorm van en werkte uitstekend, passend bij de groep. Helaas hebben we in andere contexten niet verder kunnen experimenteren, al gaat dat mogelijk bij Nieuwland nog gebeuren met forumtheater.

- Dit onderzoek laat zien dat de rol van de overheid sterk wisselt bij de diverse casussen. Ook wordt zichtbaar dat de participatiemakelaar mensen en initiatieven met elkaar verbindt en in een aantal gevallen opbouwwerkers, of actieve bewoners vraagt voor diepgaandere processen van versterking van activiteiten en initiatieven van bewoners. Dat verbinden kan overigens ook gezien worden als een vorm van opbouwwerk. Wat hier zichtbaar wordt is dat het gebied tussen het onderscheid dat in het sociaal werk nog veelvuldig gemaakt wordt tussen systeemwereld (overheid, grote welzijnsorganisatie) en de leefwereld, ook wel het dagelijks leven van bewoners, wat grijzer is dan werkelijkheid van de theorie. Er is een flink 'grijs' overgangsgebied, waarin sociale professionals een reflectief handelende rol vervullen (Van den Ende & Kunneman, 2008). In het door de Amsterdamse gemeenteraad overgenomen Rapport Brenninkmeijer (2016) wordt aandacht besteed aan de vele vormen van bewonersparticipatie die er zijn en wordt er aangegeven dat de ambtenaren in de diverse lagen van het ambtelijk apparaat daarmee moeten leren om te gaan. Over de vraag hoe dat aangepakt dient te worden gaat het rapport niet. In ieder geval wijst dit op het bewustzijn dat hier een belangrijke en complexe taak ligt.

- Een punt dat ook naar aanleiding van dit onderzoek nadere overdenking vraagt is de relatie tussen de opvatting dat bewoners vrij zijn te beslissen over hun leefomgeving en na te gaan hoe zij dat willen realiseren (Sen, 2009). In het onderzoek naar Gezond Gewicht/Zo Blijven Wij Gezond blijkt dat duidelijk zodra de vrijwilliger regie wil houden over haar betrokkenheid. In de casus van de Commelinstraat komt naar voren dat bewoners uiteenlopende en soms met elkaar conflicterende dingen willen (parkeren of een speelplaats), terwijl sommige bewoners eigenlijk niet van zich laten horen, wat niet betekent dat ze niets vinden. Daar ligt een complexe taak voor de bewoners onderling en voor de overheid, die participatie dient te bevorderen en tegelijkertijd hoort te handelen volgens het

gelijke monniken gelijke kappen principe en moet zorgen voor een rechtvaardige verdeling van middelen.

- In twee gevallen vonden betrokkenen dat de verschillen tussen de taal die zij gebruikten en die van de overheid een punt van aandacht was. Een van de betrokken organisaties zegt zich die taal eigen te moeten maken om dingen voor elkaar te krijgen. De andere organisatie staat kritischer tegenover een dergelijke aanpassing. Het gebruik van taal en de woorden die in de context van het bevorderen van bewonersparticipatie gebruikt worden, verdient nadere bestudering. De door alle partijen gehanteerde woorden benadrukken soms nog de machtspositie van de overheid. Zo wordt steeds over bewonersinitiatieven gesproken, ook als er inmiddels sprake is van een meer stabiele organisatie. In dit onderzoek is dat ook gebeurd, waarbinnen een initiatief iets was wat 'pril' en 'nog zwak' als connotatie heeft. Dit taalgebruik kan bijdragen aan het 'klein' houden van initiatieven, door initiatiefnemers zelf en door anderen, zoals de overheid.
- Een aantal casussen gaat over het gebruik van de (openbare) ruimte; de inrichting van de Commelinstraat, de tuinen van de actieve vrijwilliger en het gebruik van de benedenruimte van de Gooyer en de activiteiten die daar plaatsvinden. Hier moest tussen partijen onderhandeld worden over wat er in die ruimte mag gebeuren en de manier waarop dat gebeurt. Belangrijke aspecten daarbij waren, zoals ook in de kenmerken van de interacties van Dillenbourg staat, dat partijen elkaar als gelijkwaardig erkennen, overeenstemming willen bereiken, een gemeenschappelijk begrip hebben van de uitdaging, de complexiteit van het vraagstuk erkennen en de wens hebben om tot een gemeenschappelijke oplossing te komen. In deze situaties is er altijd sprake van een mengeling van gezamenlijke en conflicterende belangen. Er zijn met vallen en opstaan onderling afspraken gemaakt en de rol van de overheid is daarin faciliterend geweest. Deze straten zijn op te vatten als 'commons' en de participanten doen aan 'commoning' (Majoer en Weltevreden, 2017).
- (De toepassing van aspecten uit de speltheorie, zoals die door Nobelprijswinnaars Aumann en Schelling (1960, 2005) is uitgelegd en toegepast, zou bij het verder verdiepen van het denken over gezamenlijk vinden van oplossingen en gezamenlijk leren, verdieping kunnen bieden, met name ten aanzien van het belang van het vinden van een oplossing. 'Bargaining always entails some conflict of interest in that each party usually seeks an agreement that is as favorable as possible. Yet, any agreement is better for both parties than no agreement at all. Each player has to balance the quest for "a large share of the pie" against the concern for agreement'
http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/advanced-economicsciences2005.pdf

Beantwoording onderzoeksvraag

We denken dat we op basis van de verzameling van bevindingen zoals die hierboven zijn geformuleerd een voorlopig antwoord kunnen geven op de vraag:

Hoe kunnen burgers/bewoners het eigenaarschap over hun fysieke en sociale omgeving vergroten en daarmee publieke waarden creëren? Wat kunnen processen van collaboratief leren daaraan bijdragen?

Na anderhalf jaar onderzoek in de Dapperbuurt kunnen we vaststellen dat “het verwerven van eigenaarschap en het creëren van publieke waarden door burgers/bewoners” niet vanzelf gaat. En voor zover dit gebeurt, gaat het met vallen en opstaan en met (heel) kleine stapjes. In een enkel geval zijn competente bewoners die gemotiveerd zijn en elkaar kunnen vinden voldoende om een proces van zelforganisatie tot stand te brengen (Commelinstraat). Meestal zal er professionele ondersteuning nodig zijn om processen van zelforganisatie te stimuleren en te faciliteren. In het verleden waren het buurt- of opbouwwerkers in dienst van welzijnsorganisaties die deze taak hadden. Tegenwoordig hebben bijna alle Amsterdamse stadsdelen in het kader van het ‘gebiedsgerichte werken’ gebiedsmakelaars (of buurtcoördinatoren) aangesteld die de taak hebben bewonersinitiatieven te stimuleren en te faciliteren. In het gebied Oud-Oost zijn er drie gebiedsmakelaars actief, waarvan er één de Dapperbuurt als aandachtsgebied heeft. Daarnaast hebben de grotere projecten, zoals “Zo blijven wij gezond” hun eigen ‘participatieprofessionals’ die de taak hebben zoveel mogelijk bewoners mee te laten doen. In het voorbeeld van de Gooijer was het een onderzoeker van de HvA die deze rol vervulde (zij is dan ook naast onderzoeker een ervaren sociaal cultureel werker).

De kwaliteit van het vakmanschap dat deze participatieprofessionals (al dan niet in dienst van de gemeente) nodig hebben kan onderscheiden worden in agogisch (of communicatief) vakmanschap, organisatorisch vakmanschap en strategisch vakmanschap. Volgens Spierts (2014) bestaat de kern van het vakmanschap van participatieprofessionals uit, de “logica van het activeren”. In deze logica zijn vijf elementen te onderscheiden:

- aansluiten en afstemmen,
- empowerment (aansluiten bij eigen kracht en eigen capaciteiten van mensen),
- partnership (samenwerken tussen bewoners en professionals),
- arrangeren en ensceneren (waarbij improviseren een belangrijke rol speelt) en
- verbinden

Meer concreet is het instrumentarium: echt aanwezig zijn (presentie), luisteren en bereid zijn dat te doen vanuit het perspectief van de ander, niet alleen om de eigen positie bevestigd te zien (Scharmer, 2013). Professionals moeten ook instaat zijn om een ambivalente of multivalente houding aan te nemen, waarin belangen van systemen en bewoners worden afgewogen en in balans gebracht worden, om kritische momenten te herkennen, en bij voorkeur ook om inventieve, creatieve middelen in te zetten, die zorgen voor plezier en het weghalen van machtsverschillen (Engestrom, 2015)

Om de voorwaarden voor collaboratief leren die Dillenbourg (1999) noemt te realiseren is deze vakbekwaamheid van participatieprofessionals hard nodig. Zowel het creëren van de condities in de beginsituatie, als het in de gaten houden van de kenmerken van de interacties, maar vooral het interveniëren tijdens het samenwerken zodat mogelijke leerprocessen kunnen plaatsvinden, vereist een dergelijke professionele vakbekwaamheid. Af en toe zal er een competente bewoner zijn die deze vakbekwaamheid bezit vanuit een eerdere opleiding of beroep, maar ook dan kan er niet zonder meer van uit gegaan worden dat deze bewoners hun competenties altijd vrijwillig en vol overtuiging inzetten.

Ook dit onderzoek laat zien in de casus Zo Blijven wij Gezond dat pas wanneer bewoners het vertrouwen hebben gekregen dat zij zelf eigenaar zijn van hun initiatief (Sen, 2009) zij bereid zullen zijn zich volledig (met al hun vermogens) in te zetten. Tot die tijd zullen zij vaak de kat uit de boom kijken en eerst resultaten willen zien voordat ze er helemaal voor gaan.

Een conclusie is dan ook dat het investeren in professionele vakbekwaamheid, d.w.z. het werken met participatieprofessionals (al dan niet in dienst van de gemeente Amsterdam) die deze competenties bezitten of kunnen verwerven, in veel gevallen een noodzakelijke voorwaarde is om zelforganisatie van bewoners te stimuleren en hun eigenaarschap over hun sociale en fysieke omgeving duurzaam te vergroten.

Bijdragen van processen van collaboratief leren

Analyseschema cases aan de hand van Dillenbourg

	Conditie beginsituatie		Kenmerken interacties						Mogelijke leerprocessen			
	Gem. missie	uitdaging	werkb. Vers.	Fys. Aanw.	gelijkwaardig	Disc. mogelijk	misverst.	openl bekrit.	Individueel		Gezamenlijk	
									2e orde	3e orde	2e	3e
Sinterklaas	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-
Dapperschool	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/-	+	+/-
De Gooyer (vervolg)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
De Gooyer (minorstudenten)	+/-	+	+/-	+/-	+/-	onbekend	onbekend	onbekend	+	-	+	-
Nieuwland	+/-	+	+/-	-	-	-	-	-	+	-	+	-
ZBWG	+/-	+	+/-	+ +/-	+/-	+/-	?	-	+	+/-	+	+
Commelinstraat buurtbarbecue	+	+	+/-	+/-	+	+	+/-	+/-	+	-	+	-
Commelinstraat groenbakken	+	+	+	+/-	+	+	+	+	+	+	+	+

Na het beschrijven en analyseren van alle individuele casussen aan de hand van Dillenbourg (1999) zochten we naar verbanden tussen de casussen. Met behulp van de casusbeschrijvingen hebben we bovenstaand schema ingevuld. Hierin hebben we gebruikgemaakt van de door Dillenbourg beschreven condities voor de beginsituatie en kenmerken van interacties. Zijn beschrijving van mogelijke leerprocessen bleek niet toepasbaar binnen onze analyse, terwijl het onderscheid tussen tweede en derde orde leren wel nuttig bleek, dus namen we deze als toevoeging op in onze analyse. Een plusje geeft weer dat we het betreffende element overtuigend aanwezig zagen, een minnetje betekent dat we het overtuigend niet aanwezig zagen en een plus/min geeft weer dat het betreffende element niet overtuigend wel of niet zichtbaar was. De conclusies die we hieruit trekken doen we voorzichtig. We zien deze conclusies als hypothesen die we verder dienen te onderzoeken om onze uitspraken te staven.

Als het gaat om collaboratief leren lijkt het er op basis van de onderzochte casussen op dat de condities in de beginfase voorwaardelijk zijn voor het al dan niet terug kunnen zien van kenmerken van interacties. Binnen de casussen waarin niet voldaan werd aan de condities van de beginsituatie, waren minder kenmerken van interacties te zien dan binnen casussen die wel de condities van de beginsituatie gewaarborgd hadden. Wat betreft de kenmerken van interacties valt het op dat de eerste twee kenmerken, de fysieke aanwezigheid van actoren en het werken vanuit gelijkwaardigheid, voorwaardelijk zijn voor de overige kenmerken. Zodra men niet fysiek in dezelfde ruimte aanwezig is en er niet gewerkt wordt op basis van gelijkwaardigheid, zullen de overige drie kenmerken vermoedelijk niet ontstaan. In de bestudeerde casussen waarin men er niet in slaagde om mensen bij elkaar te krijgen en ze vanuit gelijkwaardigheid met elkaar te laten communiceren, was geen echte discussie mogelijk, werden misstanden niet aan de kaak gesteld en bijgesteld en was er geen ruimte om oplossingsrichtingen te bekritisieren.

Bij de betreffende casussen zagen we geen leerprocessen van de derde orde. Dit was het geval bij de Sinterklaasoptocht, de eerste onderzoeksperiode bij De Gooyer, Nieuwland en rond het straatfeest in de Commelinstraat. Slechts bij die casussen waarbij voldaan werd aan de condities in de beginsituatie en aan alle kenmerken van interacties, zagen we duidelijk processen van leren van de derde orde ontstaan. Dergelijk leren zagen we alleen overtuigend terug bij Zo Blijven Wij Gezond, het tweede deel van het onderzoek bij De Gooyer en binnen het groenproject in de Commelinstraat. Bij casussen die niet volledig aan de condities en kenmerken voldeden, zagen we dergelijke leerprocessen niet overtuigend, te weten bij de Dapperschool.

De casussen waarbij wel leren van de derde orde plaatsvond, hebben twee kenmerkende elementen in zich. Ten eerste zijn het twee casussen die in een later stadium van het onderzoek aan bod kwamen. Het bereiken van een daadwerkelijk proces van gezamenlijk leren waarin zienswijzen veranderden, is ook voor ons als onderzoeksteam een leerproces geweest. Daarnaast geldt dat er binnen deze casussen veel tijd is geïnvesteerd in het actieonderzoek door agogische geschoolde onderzoekers. Zij schiepen de voorwaarden waarbinnen de kenmerken van interacties konden floreren en dus waarin gezamenlijk geleerd kon worden. Hiermee stellen we dat de aanwezigheid van een agogische professional een cruciaal element is in het doen slagen van gezamenlijke leerprocessen die leiden tot de verbetering van een context en de relaties die mensen daarbinnen met elkaar onderhouden. Er is vakmanschap nodig voor het scheppen van randvoorwaarden waarbinnen de kenmerken van interacties zichtbaar worden. Dit vermogen is niet iets dat de meeste mensen van nature gegeven is, maar waar verdieping voor nodig is. Overige elementen die bijdroegen aan het al dan niet bereiken van gezamenlijk leren, waren het wederzijds investeren in tijd voor elkaar, het bouwen aan de relatie onderling, de mate waarin burgers zelf mondig zijn en de aan- of afwezigheid van de overheid in samenwerkingen.

Literatuur

Aaftink, B., Amitai Zvi, A., Bloois, R. van, Colette, B., Funcke, N. & Rodger, E. (2016) Einddocument Managen van verandering. Minorrapportage HvA.

Argyris, c. & D.A. Schön, D. A. (1996) [1978]. *Organizational learning: a theory of action perspective*. Addison-Wesley OD series. 1. Reading, MA: Addison-Wesley. ISBN 0201001748. OCLC

M. M. Bakhtin (1984) *Problems of Dostoevsky's Poetics* (Minneapolis: University of Minnesota Press. 1984).

Behrend, D. & M. Jellema (2015). *Muzisch-Agogische Methodiek - Muzisch Intervenieren in Het Sociaal Werk*. Bussum: Coutinho.

Boal, A. (1979). *Theatre of the Oppressed*. London: Pluto Press.

Boonstra, J. (2006). *'Interveniëren en Veranderen: Zoeken naar Betekenissen in Interacties'*. Rotterdam: Managementboek.

Brenninkmeijer, Commissie (2016). *Notitie Hoofdlijnen Bestuurlijk Stelsel vanaf 2018 Amsterdam*, p.11.

Budde, E. (2007). *Intermezzo - Korte Activiteiten Voor Begeleiding, Training En Workshops*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Caluwé, L. de & Vermaak, H. (2014). *Leren veranderen*. Deventer: Vakmedianet.

Dillenbourg, P. "What Do You Mean by 'Collaborative Learning'?" In *Collaborative Learning: Cognitive and Computational Approaches*, edited by Pierre Dillenbourg, 1–19. Oxford: Elsevier, 1999. doi:10.1.1.167.4896.

Donkers, G. (2009). *Veranderkundige modellen*. Amsterdam: Boom Lemma.

Ende, T. van den & Kunneman, H. (2008). Normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering, in : *Goed werk*. Amsterdam: SWP.

Engbersen, R. & Lupi, T. (2015). <http://www.kenniswerkplaats-leefbaar.nl/wp-content/uploads/Het-belang-van-slow-social-work.pdf>

Engeström, Y., A. Kajamaa, P. Lahtinen, and A. Sannino (2015). "Toward a Grammar of Collaboration." *Mind, Culture, and Activity* 22, no. 2: 92–111. doi:10.1080/10749039.2015.1024326.

Gemeente Amsterdam. *Ruimte Voor Maatschappelijk Initiatief*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, 2016. <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/maatsch-initiatieven/>

Gladwell, M. (2000) *The tipping point*. London: Little brown

Gray, B. (1989). *Collaborating: Finding Common Ground for Multiparty Problems*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Grooteman, E. (2015). *Overheidsprofessionals Werken Aan Nieuwe Rollen*. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Healey, P. (2004) Creativity and Urban Governance in *Policy Studies*, Vol. 25, No 2.

Hmelo-Silver, C. E., C. A. Chinn, C.K.K. Chan, and A. O'Donnell, eds. (2013). *The International Handbook of Collaborative Learning*. New York: Taylor & Francis.

Hofman, J. (2017) <http://www.rodewouw.nl/assets/documents/zandbakmanagement-de-theorie-van-het-doen-joop-hofman.pdf>

Hofstede, G (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values (2nd ed.)*. Beverly Hills CA: SAGE Publications. ISBN 0-8039-1444-X.

Kajamaa, A., and P. Lahtinen. "Carnivalization as a New Mode of Collaboration." *Journal of Workplace Learning* 28, no. 4 (2016): 188–205. doi:10.1108/JWL-01-2016-0005

Kreek de M. & E. Bos (2017) *Spelenderwijs naar nieuwe verhoudingen* (nog te verschijnen)

Lindblom, C. (1979) *Still Muddling, Not Yet Through*, Public Administration Review 39 (1979)

Majoor, S.J.H., & J. Weltevreden, (2017). *Common is nooit af*. Amsterdam: HvA

Oldenburg, R. (1989, 1991) *The great Good Place*. New York: Paragon House Publishers

Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*. New York: Simon & Schuster.

R. Quinn & K. Cameron (1999). *Onderzoeken en veranderen van organisatiecultuur*. Academic Service, 1999.

Schön, Donald A. (1983). *The reflective practitioner: how professionals think in action*. New York: Basic Books. ISBN 046506874X. OCLC 8709452

Scharmer, O. 30 years of building learning communities. In *The SoL Journal on Knowledge, Learning and Change*, Volume 12 and 13.

Schelling, T.C. and Aumann, R.J. (2005). http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/advanced-economicsciences2005.pdf

Schelling, T.C. and Aumann, R.J. Contributions to Game Theory: Analyses of Conflict and Cooperation http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/advanced-economicsciences2005.pdf

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Oxford University Press.

Sennett, R. (2012). *Together, the Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. New haven: Yale University Press.

Steen, van der, M., Scherpernisse, J., Hajer, M., Gerwen, O.J. van & Kruitwagen, S. (2014). *Leren door doen: Overheidsparticipatie in een energieke samenleving*. NSOB en PBL.

Stam, M. (2012). *Geef de Burger Moed - Outreachend Werken in Tijden van Transformatie van de Verzorgingsstaat*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Vroemen, M., S. Wagenaar, and M. Dresen. (2011). *Samen Leren in Onderwijsteams - Een Praktische Handleiding*. Heerlen: Ruud de Moor Centrum - Open Universiteit.

<https://geheugenvanoost.amsterdam/page/13856/de-sterke-arm-van-de-dapperbuurt> Geraadpleegd 27 juni 2017

BIJLAGEN

Bijlage 1 Onderzoeksaanvraag

In dit document hebben wij alleen de eerste pagina's van de bijlage (onderzoeksaanvraag) opgenomen. U kunt het hele document (35 pagina's) opvragen bij het lectoraat via e-mailadres t.d.van.ham@hva.nl

COLLABORATIVE LEARNING IN WIJKONTWIKKELING

Fieldlab Oost

Hogeschool van Amsterdam
Stadsdeel Oost

Januari 2016

Dr. Eltje Bos (lectoraat Culturele en
Sociale Dynamiek)
Stephanie Verdoolaege MSc
(lectoraat Management van
Cultuurverandering)
Ruurd Priester MA (Digitale Media)
Drs. Pieter van Vliet (lectoraat Culturele
en Sociale Dynamiek)

Inhoudsopgave

<i>Vier maanden op weg: voortschrijdend inzicht</i>	p. 2
1. Achtergrond en aanleiding	p. 3
2. Buurtinitiatieven in Oost	p. 5
3. Onderzoeksbenadering, probleemstelling en caseselectie	p. 9
4. Onderzoeksopzet, planning en deliverables	p. 16
5. Methoden	p. 22
6. Projectleiding en consortium	p. 24
7. Rapportage, communicatie en kenniscirculatie	p. 26
8. Budget/ benodigde ondersteuning vanuit Fieldlab	p. 28
9. Literatuurlijst	p. 30
10. Bijlagen	p. 33

Bijlage 2 Selectie te onderzoeken initiatieven

Keuze casussen FLO december 2015 / januari 2016

In het onderzoek collaborative learning in wijkontwikkeling moeten we tot een keuze voor de te onderzoeken casussen komen. Die moeten voor het stadsdeel en voor de HVA voldoende interessant zijn. Om tot een eenduidige eerste keuze te komen blijkt nog niet zo eenvoudig te zijn, ook omdat er van de verschillende betrokken ambtenaren uiteenlopende voorstellen liggen. Omdat de tijd dringt komen Pieter en ik tot een voorstel. We schetsen eerst kort het proces dat aan deze keuze vooraf gegaan is. Ons voorstel sturen we aan betrokken ambtenaren, voor de besluitvorming kijken we naar Sjoukje Alta en Pieter Klapwijk

- Om te komen tot een keuze hebben we bij het schrijven van het onderzoeksvoorstel ambtenaren geraadpleegd: Sylvia van der Werf, Stephany van Veen, Mustapha El Houari en Jasper Boesveldt. In die gesprekken is vanuit het stadsdeel de behoefte geformuleerd, om te kijken naar de Dapperbuurt. Bij die gelegenheid en in een gesprek daarna met dezelfde ambtenaren waarin wij zijn als specifieke projecten genoemd: initiatieven rondom de Dapperschool, de Roomtuintjes, de activiteiten van ACCU, het initiatief Dapperbuurt Natuurlijk, de Sinterklaasoptocht, vrijwilligersgroep De Kat en het buurtrestaurant in woon-zorgcentrum de Gooyer (Van Stephany van Veen kregen we een lijst van initiatieven (zie bijlage). In het tweede gesprek hebben we ook gekeken naar de voorwaarden waaraan het project moest voldoen. Dat was toen; een initiatief van bewoners, met een aantal betrokkenen (meer dan 1) en al enige tijd actief, naar onderwerp interessant voor stadsdeel en HVA.
- Begin september werd duidelijk vanuit de HVA (kerngroep) dat een aantal minor studenten bij het onderzoek betrokken zou worden, en vanuit het lectoraat wilden we dat ook gezien onze onderwijsopdracht faciliteren, Wel was het zo dat op dat moment het onderzoek instrumentarium, vragenlijsten ed. nog niet ontworpen waren. Bovendien hadden de studenten de opdracht om eigenstandig een onderzoek te doen. Zij kozen ervoor iom stadsdeel en HvA om zich met de sinterklaasoptocht bezig te houden. Die keuze is tamelijk ad hoc tot stand gekomen, maar zo gaat dat in een lab waar onderzoek, bestuur/beleid en onderwijs samenkomen. We moeten en willen kunnen improviseren. Dit onderzoek wordt afgerond en in de evaluatie gaan we werken met een van de reflectietechnieken die in het onderzoeksvoorstel zijn opgenomen. Zo koppelen we het aan ons onderzoek.
- Op 13 oktober is op initiatief van Jasper Boesveldt ook gesproken met Sjoukje Alta en Pieter Klapwijk. In dat gesprek kwam naar voren dat bij het stadsdeel de behoefte bestaat om naast bewonersinitiatieven, ook te kijken naar processen van samenwerking van initiatieven met bewoners (geïnitieerd door stadsdeel), zoals het initiatief 'gezond gewicht' of jongeren en veiligheid in de buurt. Dan ging het meestal om initiatieven die zich ook , maar niet alleen afspelen in de Dapperbuurt, die initiatieven beschouwen we ook als casussen, de onderzoeksaanpak kan enigszins verschillen van het eerder geformuleerde onderzoek naar

bewonersinitiatieven. Als bewoner/ondernemersinitiatieven werden ook de upgrade van de Van Swindenstraat, de Dapperschool, de Sinterklaasintocht en het plan voor een hotel in het Muiderpoortstation genoemd. Over de Roomtuintjes werd enige aarzeling uitgesproken, omdat daar al veel onderzoek gedaan wordt en veel verschillende partijen actief zijn.

Daarnaast was er ook interesse voor de vraag waarom een actieve vrijwilliger, onder meer van een buurttuin afhaakt.

De onderzoekers is aangeraden om contact te zoeken met bureau Droog en Martien Kuitenbrouwer van de UVA, die ook actief zijn in de buurt, dat contact is gelegd.

- Vervolgens is omdat er geen duidelijk beeld uit naar voren kwam, ook niet na de nadere schriftelijke input van een aantal ambtenaren, is Pieter van Vliet nog een gespreksronde gaan doen met Pieter Klapwijk, Wouter Snoek en Stephany van Veen. Uit die gesprekken kwam opnieuw de upgrade van de van Swindenstraat naar voren, het nadrukkelijke verzoek van de gebiedsverantwoordelijke van de roomtuintjes om er geen onderzoek te doen; er lopen namelijk al veel mensen rond. Verder was er het plan om te kijken naar de Verdubbeling Oosterpark. Het Oosterpark is net gerenoveerd en feestelijk geopend. Volgende fase is de “verdubbeling”, d.w.z. het betrekken van de private partijen aan de Noordkant van het park en het park naar die kant verder te ontsluiten en ontwikkelen: Het gaat om (gezamenlijk) beheer van het park, programmering, gebruik, overleg met bewoners, etc. Er is een Stichting Vrienden van het Oosterpark. Er is een projectbureau Oosterpark; tot nu toe lag de regie bij stad en stadsdeel; moet steeds meer naar het gebied. Een groot project dat in een nieuwe verhouding tussen belanghebbenden de komende jaren vormgegeven moet worden.
- Een tweede groep studenten van de minor Urban management is inmiddels actief met een onderzoek naar het buurtrestaurant in de Gooyer, ook daar kijken we hoe we de wensen/eisen van de minor zo goed mogelijk kunnen combineren met de onderzoeksopzet.
- Naar de problemen van de actieve buurtbewoner wordt door een onderzoeker door middel van diepte-interviews verder onderzoek gedaan, naar verwachting levert dat belangrijke informatie op over de Dapperbuurt en over de dilemma's van goedwillende, actieve bewoners

Het bovenstaande overziend komen wij tot het volgende voorstel voor de keuze van casussen voor de komende periode:

- A) Een aantal duidelijke kleine initiatieven van betrokken bewoners. Te onderzoeken –onder begeleiding– in de context van diverse minoren. In de loop van dit jaar moeten we dan tot een iets betere afstemming komen met de eisen die aan de minoren gesteld worden om deze onderzoeken zo goed mogelijk te koppelen aan
- B) De keuze voor één wat groter initiatief; onze voorkeur gaat uit naar het Hotel in het Muiderpoort, de upgrade van de 1e van Swinden straat of de Verdubbeling Oosterpark, als het onderzoek goed gaat kan er een initiatief aan worden toegevoegd
- C) De keuze voor één traject geïnitieerd door de overheid zoals ‘gezond gewicht’ of ‘jongeren en veiligheid’.

Wij willen op basis van de ervaring tot nu toe met de minoren, de gesprekken, het draagvlak en de haalbaarheid steeds met deze drie categorieën werken, dat vereist enige improvisatie en een aanpassing van het design.

Dit voorstel leggen we ter besluitvorming voor aan Jasper Boesveldt, Sjoukje Alta en Pieter Klapwijk.
Erop vertrouwend dat we zo op basis van de ervaringen tot nu toe tot een haalbare en realistische keuze komen.

Bijlage 2a Voortgangsrapportage

In dit document hebben wij alleen de eerste pagina's van de bijlage (voortgangsrapportage) opgenomen. U kunt het hele document (29 pagina's) opvragen bij het lectoraat via e-mailadres t.d.van.ham@hva.nl

Voortgangsrapportage 2016 FLO – CL Dapperbuurt

Eltje Bos, Aafke Brinkhuijsen, , Eveline Huijghe, Pieter van Vliet

3 November 2016

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. De start	5
Onderzoeksopzet.....	6
De Dapperbuurt als onderzoeksgebied	8
Studenten betrekken.....	8
Opvolging n.a.v. eerste onderzoeksresultaten.....	9
2. De Dapperbuurt	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Cijfers en positionering.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Bewonersinitiatieven.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3. Fieldlab Oost: samenwerking tussen HvA en Amsterdam-Oost	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Illustratie: de Dappermarkt	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
4. De kleinere cases	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
De Sinterklaasoptocht	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Buurtrestaurant De Gooijer	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Commelinstraat	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
5. De grotere cases	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
De Dapperschool	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Gezond gewicht	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
6. Handelen: Improvisatie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
7. En nu verder	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Onderzoek	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Co-creatie	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Rollen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Processen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Rol en betrokkenheid van studenten	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Vooruitblik	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Bronvermelding	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

Inleiding

Fieldlabs zijn unieke experimenteeromgevingen voor onderzoek en kennisontwikkeling (HvA, 2016).

“Fieldlab Oost biedt een experimenteeromgeving om met praktijkgericht onderzoek nieuwe concrete oplossingen, acties en samenwerkingsvormen te ontdekken voor maatschappelijke vraagstukken in de buurt.”

Met deze zin in ons achterhoofd zijn we vanuit het lectoraat Culturele en Sociale Dynamiek in september 2015 gestart met het project ‘Collaborative Learning in Wijkontwikkeling’ in de Dapperbuurt, met bewoners, gebiedsmakelaars, andere sleutelfiguren in de buurt en studenten. We zijn nu ruim een jaar verder én wijzer. Niet alleen het project, maar ook de samenwerking met alle betrokkenen vanuit onder andere de HvA en stadsdeel zijn een proces van gezamenlijk leren. Het levert enerzijds nieuwe inzichten op en anderzijds brengt het niet meteen zichtbare dilemma’s in beeld, die wijkontwikkeling met zich mee brengt. Het benadrukt hoe belangrijk het is om de ruimte te krijgen om te kunnen experimenteren. Het doen van experimenten vraagt om ruimte voor onzekere uitkomsten en een zekere beschutting tegen het afrekenen op prestaties. Tegelijkertijd wordt dit vaak bemoeilijkt door gerichtheid op korte termijn prestaties. Experimenten vragen tijd, maar dat staat op gespannen voet met politiek die zekerheid wil, zelf wil sturen en *snelle en aantoonbare resultaten* wil zien. Zo ontstaat een spanning tussen snelheid van het bereiken van doelen en de aantoonbaarheid van de resultaten. Belangrijk is te accepteren dat experimenten (per definitie) mogen mislukken.” (Van der Steen, Scherpenisse, Hajer, Van Gerwen en Kruitwegen, 2014, pag 58)

In deze publicatie worden de bevindingen op inhoudsniveau (aan de hand van cases) en op procesniveau (percepties, rollen en ervaringen) beschreven en geanalyseerd. Na een jaar onderzoek doen en experimenteren zijn er eerste bevindingen met betrekking tot de communicatie en samenwerking tussen de verschillende actoren (lokale overheid, bewoners, sociale instellingen, ondernemers) in de Dapperbuurt, mogelijke verschuivingen in verantwoordelijkheid (eigenaarschap) en kansen en dilemma’s voor de toekomst. “Zo is er dus in de verhouding tussen overheid en samenleving niet alleen een verschuiving van het *zwaartepunt*, maar ook een verschuiving van het *initiatief*. Waar voorheen werd gesproken van burgerparticipatie, kan nu beter gesproken worden van *overheidsparticipatie*. Het gaat niet over optimale benutting van de energie van de overheid, maar om het benutten, aanboren en aanjagen van de energie in de samenleving voor het bereiken van maatschappelijke doelen en publieke waarde”. (Van der Steen, Scherpenisse, Hajer, Van Gerwen en Kruitwegen, 2014, Pag. 7).

In het laatste gedeelte van deze voortgangsrapportage komen deze onderdelen samen en wordt de visie bepaald voor aankomend jaar.

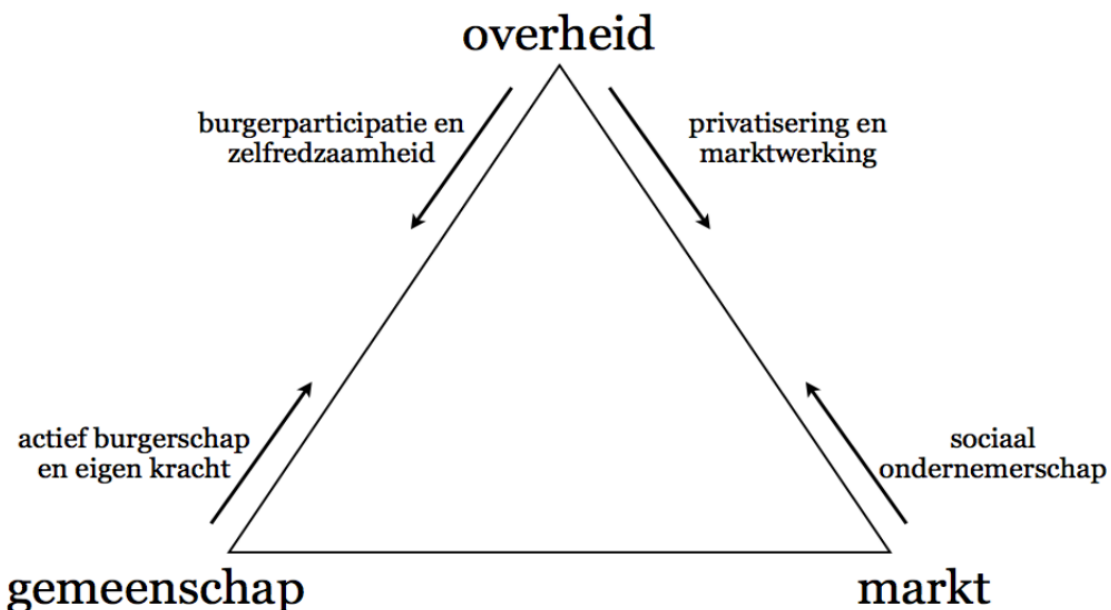

1. De start

We zijn van start gegaan met een ambitieus plan. Doel van het onderzoek was om door middel van het creëren van (en experimenteren met) een leeromgeving kennis, inzicht, digitale tools en andere handreikingen te bieden aan bewoners, professionals en de overheid, om zodoende samenwerking in hun netwerk vorm te geven. Daarnaast wilden we kijken of die samenwerking verbeterd kan worden.

Het onderzoeksproject is geformuleerd in de context van de veranderingen in de samenleving die zich voltrekken in Nederland, net als andere westerse landen. Als gevolg van de digitale revolutie, worden we steeds meer een netwerksamenleving (Castells, 2000, 2014). Dat betekent dat in de relatie van de overheid met burgers een top-down ordening plaats maakt voor een ordening met meer ruimte voor bottom-up initiatieven en meer losse verbanden. Daarnaast zorgt de virtuele en fysieke mobiliteit van mensen dat de werelden van mensen, die hier als gevolg van immigratie zijn komen wonen ook meeleven in de omgeving waar ze nu leven. Dit verschijnsel wordt aangeduid als globalisering (Robertson 1994). In Nederland spelen zich bovendien, ook als gevolg van de veranderingen in de arrangementen van de welvaartstaat, drie transitie af: een van staat naar markt, een van taken en bevoegdheden van centrale overheid naar lokale overheid en een verschuiving van taken van overheden naar burgers.

In "Leren door doen", een essay over Overheidsparticipatie in een energieke samenleving (vd Steen-red- NSOB, 2014) wordt deze relatie als volgt voorgesteld:

Figuur 1 Veranderende verhoudingen tussen overheid, markt en gemeenschap.

Figuur 1 brengt de beweging in de productie van publieke waarde in beeld. Van bovenaf spelen privatisering en burgerparticipatie, van onderaf actief burgerschap en sociaal ondernemerschap.

Onderzoeksopzet

De opzet was om te werken met bestaande bewonersinitiatieven. Het was de bedoeling om samen met het stadsdeel en met instemming van bewoners een leeromgeving te kiezen. Voorafgaand aan de interventies zouden we onderzoek doen naar handelingsperspectieven van betrokkenen. Ook de manier waarop en de mate waarin dat tot daadwerkelijk handelen leidt zou worden onderzocht. Na de interventies zouden we dit herhalen. Op basis van de uitkomsten daarvan en van de ervaringen van de betrokkenen zouden we beschrijven wat er gebeurd was en wat er al dan niet veranderd zou zijn. Dit zouden we beschrijven op het niveau van de inrichting van het proces, en op het niveau van het effect van gezamenlijk geformuleerde en uitgevoerde interventies voor het collectief en voor de (groepen) van actoren.

Concreet waren de onderzoeksvragen:

- Hoe kunnen burgers/bewoners het eigenaarschap over hun fysieke en sociale omgeving vergroten en daarmee publieke waarden creëren?
- Wat kunnen processen van collaboratief leren daaraan bijdragen?

De deelvragen voor de te onderzoeken initiatieven luiden:

- Hoe ontwikkelen deze samenwerkingsverbanden zich als het gaat om gedeeld eigenaarschap en het individueel-en groepsempowerment dat daarvoor nodig is.

En meer specifiek:

- Wat zijn de handelingsperspectieven en feitelijke handelingen van de betrokkenen aan het begin van ons onderzoek, en hoe zijn die na een periode van collaboratief leren?
- Wat zijn de kansen en knelpunten voor elk van die actoren aan het begin van het onderzoek en gedurende en na een periode van collaboratief leren?

Nadat een uitvoerig onderzoeksplan was geschreven en nadat dit plan door een groot aantal interne en externe commissies was bekeken en aangepast (inclusief duidelijke *deliverables*) en uiteindelijk goed bevonden was, zijn we van start gegaan.

De opzet van het fieldlab was dat de financiering, van in totaal €100.000,- er als volgt uit zou zien: 25% vanuit project Urban Management (UM), 25% door het betrokken stadsdeel, 25% door de betrokken lectoraten en de overige 25% zou door de lector nader worden geworven.

FIELD LAB OOST

Stuvia OOST & WILSON

Stuvia OOST & WILSON

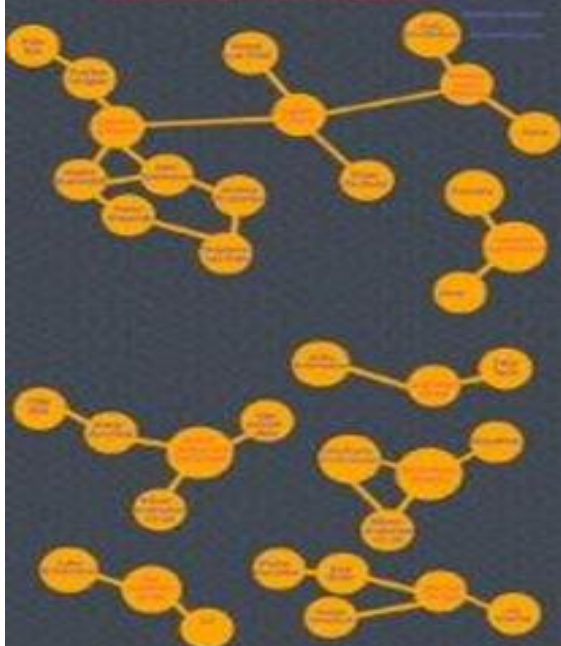
Ontwerp Oostende en andere gebieden
Tropische
Scheepvaart en andere in andere gebieden

COLLABORATIVE LEARNING IN DE ZAKENBLAUW

RETOERKEWEN IN DE OOSTERBLAUW

Aan de slag

In de praktijk bleek dat we met deels verwachte ingewikkeldheden en verrassingen te maken kregen. Dit waren verrassingen bij het stadsdeel, bij onze eigen organisatie, in ons onderzoeksteam en in de communicatie tussen stadsdeel en HvA. Binnen het onderzoeksteam vanuit het lectoraat hadden we te kampen met ziekte, waardoor de onderzoeksleider vervangen moest worden.

Allereerst bleek het niet eenvoudig om tot de keuze van de te onderzoeken initiatieven te komen. Binnen het stadsdeel speelde zich tijdens deze periode een grote reorganisatie af, mede als gevolg van het invoeren van het gebiedsgericht werken. Aanvankelijk kregen wij met steeds wisselende ambtenaren te maken, die - afkomstig van verschillende afdelingen - het niet altijd eens waren. In een belangrijke ontmoeting met de gebiedsmanager werd er vanuit het stadsdeel op aangedrongen om ook projecten te betrekken waarvan het initiatief bij de overheid lag en waarbij de betrokkenheid van bewoners onontbeerlijk is. Vanuit deze bijeenkomst volgden nog een aantal sessies met betrokken ambtenaren. Uiteindelijk hebben wij een voorstel geformuleerd en heeft het stadsdeel, na het aanbrengen van wijzigingen, ermee ingestemd. Dit alles heeft veel vertraging en onduidelijkheid opgeleverd. Inmiddels zijn de contacten en aanspreekpunten veel stabiel. Het iteratieve karakter van het onderzoek, gekenmerkt door het constant reflecteren op de gang van zaken binnen het onderzoek, het in dialoog blijven met verscheidene betrokkenen en het continu bijschaven van het onderzoek, maken dat er gevoelens van vertraging en onduidelijkheid ontstaan, terwijl deze met name kenmerkend zijn voor het doen van een praktijkgericht onderzoek (Migchelbrink, 2006).

De eerste selectie te onderzoeken cases bestond uit:

1. Bewonersinitiatieven
2. De Dapperschool
3. Gezond gewicht (implementatie)

Bij het formuleren van deze cases hebben een aantal ontwikkelingen en overwegingen gespeeld met betrekking tot de keuze voor het onderzoeksgebied, het betrekken van studenten bij het uitvoeren van het onderzoek en de manier waarop er vanuit het lectoraat invulling gegeven wordt aan de op de eerste opgedane onderzoeksresultaten volgende vervolgstappen.

De Dapperbuurt als onderzoeksgebied

Het stadsdeel heeft aanvankelijk aangegeven voorkeur te hebben voor de Dapperbuurt als onderzoeksgebied. In vergelijking met andere buurten in Amsterdam Oost (Transvaal-, Indische Buurt) is er in de Dapperbuurt minder duidelijk sprake van bewonersinitiatieven en er zijn ook geen duidelijk aanspreekbare partijen vanuit de bewoners om mee samen te werken. Er zijn in de Dapperbuurt weinig bewonersinitiatieven met een wat langere adem. Dat heeft het opzetten en uitvoeren van ons aanvankelijke onderzoeksplan ingewikkeld gemaakt. Door het leggen van de focus op deze buurt gaat het onderzoek niet in de eerste plaats over bewonersinitiatieven, maar meer over het versterken van krachten in de buurt door samenwerking met bewoners, overheid en professionals. Dat werd versterkt door het verzoek van het stadsdeel om ons ook bezig te houden met initiatieven waar bewoners een belangrijke rol in spelen, maar die door het stadsdeel gestart zijn.

Studenten betrekken

Daarbij kwam dat wij, nog voor wij echt begonnen waren, vanuit de HvA gevraagd werden om minorstudenten een plek te geven in het onderzoek. Dat was ingewikkeld en tegelijkertijd de sleutel tot een deel van de aanpak. In overleg met de gebiedsmakelaar hebben de studenten een onderwerp ter bestudering gekozen: de sinterklaasoptocht. De wederwaardigheden daarvan zijn hieronder beschreven. Het werken met de minorstudenten bracht aan het licht dat de eisen die aan de minor worden gesteld niet altijd op één lijn liggen met wat er voor dit onderzoek nodig is. Bovendien bleek dat de studenten in hun observaties nog wel eens belangrijke zaken misten. Dat is hen niet direct aan te rekenen, ervaren onderzoekers zien nu eenmaal (meestal) meer dan

studenten. De vraag rees hoe wij minorstudenten op zo'n manier kunnen begeleiden dat hun bevindingen ten goede komen aan het fieldlabonderzoek.

Opvolging n.a.v. eerste onderzoeksresultaten

Na soortgelijke ervaringen met onderzoek van minor studenten bij buurtrestaurant de Gooijer en de Commelinstraat hebben we daarvoor een elegante oplossing gevonden. De keuze van het project gebeurt samen met de gebiedsmakelaar, het onderzoeksteam en de leiding van de minor, de studenten leveren een resultaat conform de voorwaarden van de minor en wij kijken of die bevindingen aanleiding geven om verder onderzoek te doen, zoals dat in ons voorstel geformuleerd is. Dit gebeurt momenteel binnen het kader van de verdieping van de buurtfunctie van de Gooijer. In de begeleiding van de minorstudenten wordt hen geleerd hoe en waarnaar zij moeten kijken.

De Dapperschool; De rol van de school in de buurt is een belangrijk issue voor het stadsdeel, dat geen directe zeggenschap heeft over de school, maar wel belang heeft bij een florerende school waar mensen elkaar ontmoeten en allerlei initiatieven georganiseerd kunnen worden.

Gezond Gewicht is een groot meerjarig stedelijk programma dat raakt aan verschillende landelijke beleidsprogramma's. Het stadsdeel is benieuwd hoe het programma gestalte krijgt in de Dapperbuurt, wat de bewoners ervan vinden en hoe de implementatie eventueel versterkt kan worden.

Bijlage 2b Projecten/Output: FLO Gezamenlijk leren 2017

Besproken met stadsdeel : Joost van der Klein en Stephany van Veen op 22-12-2016

Bijgesteld op 4 april 2017

Voor het komend jaar hebben we een aantal acties uitgezet en een aantal plannen.

Daarbij zijn we uitgegaan van de hoofdgedachte van ons onderzoeksplan, namelijk de interactie tussen bewoners, professionals en overheid, bij initiatieven van bewoners en van de overheid. En dit in het licht van de veranderende verhoudingen tussen overheid, professionals en bewoners, mede als gevolg van de herzieningen in het sociale domein. Voor alle betrokkenen kan dit leiden tot nieuwe rollen in de interacties tussen betrokkenen en dat is soms ongemakkelijk.

Aanvankelijk was de bedoeling om uit te gaan van bewoners initiatieven, op aandringen van het stadsdeel is met onze instemming ook gekeken naar initiatieven van de overheid.

Wel willen we toch aandacht besteden aan bewonersinitiatieven en de interactie met de overheid en professionals, al zijn die soms beperkt van omvang

Voor het komende jaar blijven een aantal thema's/casussen van belang en zullen er enkele nieuwe thema's/casussen toegevoegd worden:

- De implementatie van het programma Gezond Gewicht in de Dapperbuurt: Actoren Didi Spieksma (Gezond gewicht) en Eveline Huijghe (Hva). Dit najaar gaat Eveline (na overleg met Didi Spieksma) met minorstudenten bekijken wat de rol van de ambassadeurs van gezond gewicht in praktijk is, of het ze lukt om bewoners te bereiken en te verleiden en waarom dat wel of niet lukt (werkzame bestanddelen) en of en hoe de samenwerking tussen bewoners en ambassadeurs verbeterd zou kunnen worden.
- Daarnaast bekijkt Eveline de rol van de vadergroep(en) in het proces om anders te eten en actiever te worden. Mits zij toegang tot deze groepen krijgt. Vinden de vaders gedragsverandering nodig, en zo ja op welke manier kunnen ze daar naar hun idee aan bijdragen , als individu en als groep, beïnvloeden ze elkaar? Leren ze van elkaar? En kunnen wij daar behulpzaam bij zijn? Is interessant , maar het ziet ernaar uit dat we deze groep moeilijk kunnen bereiken (eb december 2016)
- Onderzocht wordt of de afdeling voeding en diëtië van de HVA mee kan werken aan het onderzoek.

Werkwijze (onderzoeksmethode) :

Kwalitatief onderzoek: observaties, interviews en groeps(focus)gesprek(ken). Met ambassadeurs en deelnemers en eventuele andere intermediairs. Afhankelijk daarvan eventueel een 'georganiseerde reflectie'.

Rapportage:

- Procesantekeningen, rapport met analyse van de observaties, interviews en (focus) gesprek(ken)

Tijdpad: oktober 2016- mei(2017)

- De mogelijkheden van het Muiderpoorttheater/Jungle Amsterdam voor de Dapperbuurt

Jungle Amsterdam wordt ook in november 2016 benaderd met de vraag om opdrachtgever te willen zijn voor een onderzoek naar de perspectieven van Jungle Amsterdam om een intensievere relatie met de buurt te ontwikkelen en meer voor de buurt te programmeren (contact is inmiddels gelegd). Aafke Brinkhuijsen en Pieter van Vliet nemen dit op zich.

Werkwijze (onderzoeksmethode):

- Studenten voeren semi gestructureerde gesprekken (interviews) met buurtbewoners. Met de mensen van jungle en buurtbewoners komen in een gesprek (mogelijk met behulp van een op de situatie toegesneden) werkvorm tot een actie (interventie) om een begin te maken met het betrekken van de buurt bij Jungle Amsterdam.

Rapportage: analyse van de gespreksverslagen van de studenten, verslag en analyse van de interactie met buurtbewoners, Jungle ondernemers en onderzoekers, Verslag en reflectie op een eventuele actie.

Tijdpad: Januari-april/mei (2017)

- De betekenis van de Gooijer als instelling en als 'open ruimte' voor de buurt.

In de Gooijer is dagelijks een levendig café met een groot aantal vaste bezoekers van buiten en bewoners van de Gooijer. Op dit moment observeren onderzoekers op de middagen in het Gooijer café. We achterhalen wie er komen, waarom ze komen en welke netwerken van bezoekers er zijn. We vragen ook waarom ze blijven komen. Daarnaast willen we weten hoe er een relatie met de bewoners van de Gooijer is. Wie van de bewoners komen wel en wie niet? Het web van verhalen zal een beeld opleveren van wat de bezoekers denken. We spreken natuurlijk ook met de vrijwilligers achter de bar.

Daarnaast spreken we het management van Cordaan, hoe ze tegen het café aankijken en wat ze doen en laten aan het functioneren van het café. Ook gaan we na wat mogelijke contextuele en historische factoren zijn die ervoor zorgen voor het levendige karakter van het café.

In het plan van aanpak is met is met het management overeengekomen dat we onze bevindingen aan hen en de bezoekers terugkoppelen, omdat er vanaf november een aantal minorstudenten meedraaien ziet dat proces er zo uit: Onderzoekers Sylvia Hamersma en Eltje Bos, bewoners en bezoekers van de Gooijer, de vrijwilligers en medewerkers van Cordaan en HvA-studenten nemen deel aan dit proces.

Werkwijze (onderzoeksmethode) :

- Studenten en onderzoekers observeren en interviewen bezoekers/bewoners/management . De studenten houden in januari een presentatie in het kader van de minoropdracht, over hun bevindingen volgt een focusgesprek met bewoners en management. Dat is met de bevindingen van de meer senior onderzoekers het uitgangspunt voor een verdere analyse en een workshop voor de betrokkenen. Zowel in het focus gesprek als in de workshop wordt gezamenlijk geleerd. Nader te bepalen is welke methode we daarbij inzetten.

- Om de bevindingen beter te kunnen duiden overwegen we een vergelijking te maken met een andere voorziening : Huis van de wijk op het Beukenplein

Rapportage/resultaat

- Onderzoeksrapport van de studenten, verslag van het focus gesprek, secundaire analyse van de onderzoekers van rapport studenten en focusgesprek.
- Boekje over de Gooijer

- Tijdpad: november 2016- mei 2017

-Bewonersinitiatieven en hun relatie met de overheid; de relatie van de overheid met deze initiatieven

In de Dapperbuurt:

- Betekenis van Nieuwland voor de Dapperbuurt. Twee studenten van CMV doen uit eigen beweging een eindopdracht bij Nieuwland. Dit is een initiatief van jonge hippe Amsterdammers. Een van de aandachtspunten is hoe de bewoners van Nieuwland een verbinding maken met de buurt en met de overheid.
- De Crommelinstraat, het verbinden van twee delen van de straat met een buurtvereniging en een bewonersinitiatief rondom de herinrichting van een pand tot hotel, de reacties van de buurt. De gekozen rol van de bewoners en de gekozen rol overheid in beide gevallen
- De positie en perspectieven van de Dapperschool Op korte termijn (november 2016) wordt er een afspraak gemaakt voor een kennismakingsgesprek met Jan-Joris Hoefnagel, de nieuwe directeur van OBS De Dapper. Onderzocht zal worden wat zijn voornaamste vragen zijn aan en over het fieldlab en wat de perspectieven zijn van samenwerking op het terrein van 'Gezond Gewicht'. Pieter van Vliet en Eveline Huijghe nemen dit op zich.

Wij waren van plan het project on hold te zetten, het gesprek met Joost en Stephany en de informatie die zij hadden over de plannen en acties van de directeur van de school heeft ons overtuigd dat we alsnog in eerste instantie als meedenker een rol kunnen spelen.

Inmiddels zijn er gesprekken met de schoolleider gevoerd door Joost (stadsdeel en Pieter van Vliet gezamenlijk) en zijn er vragenlijsten ontwikkeld om de school te helpen een meer diverse instroom te krijgen, vooral van Nederlandse Nederlanders. Die vragenlijsten worden deze maand uitgezet.

- De Dappercup: initiatief van jonge bewoners om een voetbalcup te organiseren: hoe gaat het werken; wat is de rol van de verschillende actoren? Er is daar een charismatische jongerenwerker mee bezig. En waarom werkt dit zoals het werkt? Gesprek met HVA promovendus Sebastiaan Abdallah over de aanpak hiervan is aan de gang,

Werkwijze:

Rapportje met 'Thick description' van de ervaringen van bewoners (ca 4), door diepte interview met initiatiefnemers en vervolgens validatie door andere buurtbewoners. Ervaringen bespreken en analyseren met een aantal medewerkers van het stadsdeel. Mogelijk stapsgewijs, eerst voorbespreken, daarna misschien op de dinsdagochtend bijeenkomst van het stadsdeel. Verslag en analyse van die gesprekken.

Eventueel daarna, als betrokkenen daarvoor voelen, gesprekken tussen bewoners en medewerkers stadsdeel

Rapportage/resultaat

Verhalen van bewoners, rapportage van het bespreken van de ervaringen met medewerkers stadsdeel. Analyse van beide.

Tijdpad: januari – juni 2017

Stadsdeel vertegenwoordigers zijn hier positief over, met name vanwege de mogelijkheid voor reflectie op het handelen op basis van deze verhalen. Zij hebben ook het initiatief van de Dappercup aan gedragen, dat ook in het gebiedsplan voor 2017 opgenomen is.

Verder:

- Mogelijk : Doorontwikkeling van de sociale kaart Dapperbuurt

Voor het ontwikkelen van de sociale kaart wordt gedacht aan het leggen van verbanden met de Academie van de Stad en de recentelijk geopende Buurtbalie. Studenten van Academie van de Stad zijn bezig met het ontwikkelen van een toegankelijke digitale applicatie waarin bewoners informatie met elkaar kunnen delen. Hieruit kan een mooie wisselwerking ontstaan. Pieter van Vliet en Aafke Brinkhuijsen nemen dit op zich.

Na contact met de initiatiefnemers van de Buurtgids bezinnen we ons hoe dit zinvol gedaan zou kunnen worden:

Er is opnieuw contact met DMCI gelegd, met Ruurd Priester, ook over de buurt App

Naar aanleiding van dit onderdeel geven Joost en Stephany aan dat zij van plan zijn om ook in de Dapperbuurt een buurtbalie in te richten; wij kijken hoe wij een constructieve rol kunnenspelen.

- Een procesbeschrijving en reflectie over de samenwerking met het stadsdeel en de HVA. P.M.

Bijlage 3 benadering van Dillenbourg (2009) over collaboratief leren

Stappen van Dillenbourg

Collaboratief leren

Vanuit het artikel over collaboratief leren van Dillenbourg hebben we een aantal elementen geformuleerd die als basis hebben gediend voor de analyse van de onderzochte casussen. Deze hebben we op een tweetal punten toegespitst op het fieldlabonderzoek. Ten eerste hebben wij het over fysieke aanwezigheid, terwijl Dillenbourg het over een interactieve situatie heeft. Ten tweede hebben we de door Dillenbourg als subkenmerken benoemde elementen met betrekking tot het aankaarten van misverstanden als zelfstandige kenmerken (2.c t/m 2.e.) benoemd. Hier komt het volgende analyseschema uit voort.

1. Conditie in de beginsituatie:
 - a. Een min of meer gemeenschappelijke missie onder de belanghebbenden.
 - b. Een actuele uitdaging op de weg daar naar toe bij één van de belanghebbenden.
 - c. Een werkbaar verschil in kennis- en verwachtingsniveau tussen de deelnemers.
2. Kenmerken van de interacties:
 - a. Zoveel mogelijk fysiek aanwezig zijn met elkaar in dezelfde ruimte.
 - b. Alle deelnemers doen mee op basis van gelijkwaardigheid.
 - c. De gesprekswijze kan door iedereen ter discussie worden gesteld.
 - d. Er is ruimte voor misverstanden en het bijstellen daarvan.
 - e. Oplossingsrichtingen zijn door iedereen te bekritisieren.
3. Mogelijke leerprocessen (I = individueel en G = gezamenlijk):
 - a. Het herhalen van wat de ander zegt ter bevestiging of aanvulling (I).
 - b. Het toe-eigenen van wat de ander denkt of gelooft (I).
 - c. Het hanteren en op waarde schatten van conflicterende opvattingen (I).
 - d. Het internaliseren van nieuwe manieren van interacteren (I).
 - e. Het ontwikkelen van een gemeenschappelijk begrip over de uitdaging (G).
 - f. Het vinden van een gemeenschappelijke oplossingsrichting voor de uitdaging (G).
 - g. Het opbouwen van een veerkrachtig teamgevoel door gezamenlijke reflectie (G).

Bijlage 4 Rapportage uitkomsten enquête schoolkeuze in de Dapperbuurt

In dit document hebben wij alleen de eerste pagina's van de bijlage (voortgangsrapportage) opgenomen. U kunt het hele document (23 pagina's) opvragen bij het lectoraat via e-mailadres t.d.van.ham@hva.nl

Rapport Onderzoek Schoolkeuze Dapperbuurt Fieldlab Oost

**Amsterdams Kenniscentrum voor Maatschappelijke
Innovatie (AKMI)**

Mei 2017

Tessa van Ham
Pieter van Vliet

Inleiding

Het Fieldlab Oost is een samenwerking tussen het Stadsdeel Oost en de Hogeschool van Amsterdam. Het deelproject “Collaborative leren in de Dapperbuurt” doet onderzoek in de Dapperbuurt naar leefbaarheid, netwerken, bewonersinitiatieven en samenwerking tussen burgers, instellingen, bedrijven en overheid.

Eén van de aandachtspunten is OSB de Dapper. De Dapperschool, is een ‘zwarte’ school met teruglopend aantal leerlingen (nu 187, was tegen de 400); de leerlingen zijn vooral Marokkaanse en Turkse kinderen, wat Surinaamse en Antilliaanse kinderen en verder leerlingen uit allerlei overige landen. Een enkel autochtoon wit kind van ouders die altijd in de Dapperbuurt gewoond hebben. De (witte) kinderen van hoger opgeleide ouders, die overigens steeds meer in de Dapperbuurt komen wonen, gaan naar (witte) scholen buiten de buurt. In overleg met de Dapperschool is een onderzoek gedaan naar de keuze van ouders voor een basisschool voor hun kinderen. Ook wil het onderzoek een antwoord geven op de vraag hoe OSB De Dapper bekend staat bij ouders uit de Dapperbuurt.

Het onderzoek bestaat uit twee delen: een korte enquête bij ouders van kinderen uit en rond de Dapperbuurt over hun motieven bij de schoolkeuze en hun beeld van de Dapperschool. En een paneldiscussie met enkele ouders die aangegeven hebben wel verder te willen praten, om deze vragen wat verder uit te diepen.

In deze rapportage wordt verslag gedaan van de uitkomsten van de enquête.

Bijlage 5 Rapport 'Zo blijven wij gezond'

Onderzoeksopzet Collaborative learning in wijkontwikkeling i.k.v. Zo blijven wij gezond in de Dapperbuurt **Februari 2017, Eveline Huijghe**

Context

"Fieldlab Oost biedt een experimenteeromgeving om met praktijkgericht onderzoek nieuwe concrete oplossingen, acties en samenwerkingsvormen te ontdekken voor maatschappelijke vraagstukken in de buurt."

Het doen van experimenten vraagt om ruimte voor onzekere uitkomsten en een zekere beschutting tegen het afrekenen op prestaties. Dit wordt vaak bemoeilijkt door gerichtheid op korte termijn zelf wil sturen en snelle en aantoonbare resultaten wil zien. Zo ontstaat een spanning tussen snelheid van het bereiken van doelen en de aantoonbaarheid van de resultaten. Belangrijk is te accepteren dat experimenten (per definitie) mogen mislukken." (Van der Steen, Scherpenisse, Hajer, Van Gerwen en Kruitwegen, 2014, pag. 58).

Het onderzoeksproject 'collaborative learning in wijkontwikkeling' is geformuleerd in de context van de veranderingen in de samenleving t.a.v. de decentralisaties die zich voltrekken in Nederland, net als in andere westerse landen. Als gevolg van de digitale revolutie, worden we steeds meer een netwerksamenleving (Castells, 2000, 2014). Dat betekent dat in de relatie van de overheid met burgers een top-down ordening plaatsmaakt voor een ordening met meer ruimte voor bottom-up initiatieven en meer losse verbanden.

Focus

Het onderzoek heeft betrekking op de communicatie en samenwerking tussen de verschillende actoren (lokale overheid, bewoners, sociale instellingen, ondernemers) in de Dapperbuurt, mogelijke verschuivingen in verantwoordelijkheid (eigenaarschap) en kansen en dilemma's voor de toekomst. "Zo is er dus in de verhouding tussen overheid en samenleving niet alleen een verschuiving van het zwaartepunt, maar ook een verschuiving van het initiatief. Waar voorheen werd gesproken van burgerparticipatie, kan nu beter gesproken worden van overheidsparticipatie. Het gaat niet over optimale benutting van de energie van de overheid, maar om het benutten, aanboren en aanjagen van de energie in de samenleving voor het bereiken van maatschappelijke doelen en publieke waarde" (Van der Steen, Scherpenisse, Hajer, Van Gerwen en Kruitwegen, 2014, Pag. 7).

Doelstelling

In de veranderende samenleving is de overheid op zoek naar nieuwe werkwijzen om buurten en wijken zo leefbaar mogelijk te maken en te houden. Binnen het project Gezond Gewicht/Zo blijven wij gezond gaat het om het bevorderen van een gezonde levensstijl en het terugdringen van overgewicht en obesitas bij kinderen en jongeren. Doel van dit onderzoek is uitspraken te kunnen doen of bewoners

zelfredzamer zijn geworden op de werkterreinen van Zo blijven wij gezond en of de mentaliteit van professionals aansluit bij de stimulering van die zelfredzaamheid.

Vraagstelling

De volgende vraag staat centraal:

Hoe kunnen bewoners uit de Dapperbuurt het eigenaarschap over hun leefomgeving, binnen de doelstellingen van het project Zo blijven wij gezond, vergroten en hoe kan de gemeente daarbij ondersteunen?

Met behulp van de volgende deelvragen wordt de centrale vraag beantwoord:

- Wat verstaan (groepen) *bewoners* in de Dapperbuurt onder het hebben van eigenaarschap over het verwerven van een gezonde(re) levensstijl?
- Wat betekent het voor bewoners om eigenaarschap te hebben over een gezonde levensstijl?
- Wat houdt een gezonde leefomgeving in volgens bewoners?
- Wat moet er volgens bewoners gebeuren om een gezonder gewicht te kunnen bereiken?
- Op welke vlakken is er sprake van intrinsieke motivatie bij bewoners om zelf initiatief te nemen?
- Wat kunnen professionals doen om de intrinsieke motivatie van bewoners te initiëren en/of vergroten?
- Hoe ervaren *samenwerkingsverbanden van bewoners* in de Dapperbuurt gedeeld eigenaarschap?
- Hoe ervaren mensen in deze verbanden de rol van de groep bij het verwerven van een gezondere levensstijl?
- Hoe zien bewoners hun eigen aandeel in dit groepsverband?
- Hoe wordt de rol van de groep ervaren in het bereiken van een gezonde(re) levensstijl?
- Hoe zien *professionele buurtorganisaties* hun rol in het faciliteren en bevorderen van eigenaarschap van bewoners bij het nastreven van een gezonde(re) levensstijl?
- Wat verwachten deze bewoners van professionals op het vlak van bejegening en ondersteuning?
- Hoe en op welk moment kan een professional borgen en loslaten, en het initiatief bij bewoners laten?
- Welke randvoorwaarden moeten in acht genomen worden bij het stimuleren van ervaren eigenaarschap over het verwerven van een gezonde levensstijl door bewoners?
- Hoe willen bewoners en buurtorganisaties door de overheid bejegend worden tijdens het uitrollen van het programma? (bejegening op verschillende mijlpalen tijdens het programma; uitrollen: doelstellingen zetten, uitvoering, borging, loslaten)

Onderzoeksmethoden

De onderzoeksmethoden bestaan uit een relevante combinatie van verschillende kwalitatieve onderzoeksinstrumenten, afgestemd op de doelgroep, de betrokkenen en de te genereren data.

Er wordt gewerkt met praktijkgericht, actie-onderzoek waarbij gerichte interventies t.a.v. de betrokkenen integraal deel uitmaken van het onderzoek. Op deze manier wordt verwacht een win-win situatie te creëren waarbij zowel relevante onderzoeksresultaten opgeleverd worden, als ook een praktische meerwaarde gegeven wordt voor de betrokkenen bij het onderzoek.

Indien mogelijk en gewenst door respondenten wordt eerst een individueel interview gehouden om vervolgens de mogelijkheden voor deelname aan focusgroepen te verkennen. Aanvullend hierop valt te denken aan (participerende) observatie, narratieve technieken of deep democracy.

Waar mogelijk kunnen bij deelprojecten studenten betrokken worden zoals bijvoorbeeld bij opvolging van de Op Gezonde Tour Ambassadeurs, bij opvolging van de vaders die deelnemen aan de vaderdebatten, of bij het in kaart brengen van de activiteiten door Academie van de stad in de Dapperschool.

Onderzoeksuitvoering & -planning

Gaandeweg het grotere en bredere field lab onderzoek, bleek dat de eindrapportage niet louter per casus apart zou gebeuren. Enerzijds zouden we elke casus beschrijven, anderzijds zorgen we ervoor dat vergelijkingen mogelijk zijn door één gezamenlijke onderzoeksvraag aan te houden. Deze onderzoeksvraag verschilde van de aanvankelijke onderzoekszet van het gehele onderzoek. Door deze inzichten was het niet meer relevant op bovenstaande onderzoeksvragen voor dit deelonderzoek binnen ZBWG aparte antwoorden te formuleren. De antwoorden die dit onderzoek opgeleverd heeft, aan de hand van de specifieke onderzoeksvragen voor ZBWG, zijn geïntegreerd in het format van het eindverslag en het beantwoorden van de centrale onderzoeksvraag.